

**ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

К. В. ЛЕВКІВСЬКА

**Ціннісні засади
діяльності освітніх закладів**

Навчально-методичний посібник

Житомир-2017

УДК 37.013.2
ББК 74.024
Л 34

Рекомендовано до друку вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка від 24 листопада 2017 р., протокол № 5

Рецензенти:

І.І. Смагін – доктор педагогічних наук, ректор Житомирського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Н.В. Шигонська – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри сестринської справи, завідувач навчально-методичною лабораторією Житомирського інституту медсестринства.

Левківська К. В. Ціннісні засади діяльності освітніх закладів : навчально-методичний посібник / К. В. Левківська. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2017. – 136 с.

У навчально-методичному посібнику представлено аксіологічні характеристики діяльності освітніх навчальних закладів з науково-теоретичної та методичної точок зору. Розроблено й описано організаційно-педагогічні умови та модель впровадження ціннісних засад в діяльність освітніх закладів. Обґрунтовано методичний інструментарій впровадження аксіологічних засад в діяльність освітнього закладу.

Навчально-методичний посібник призначається викладачам вищих навчальних закладів, студентам педагогічних спеціальностей, вчителям загальноосвітніх навчальних закладів, дослідникам-педагогам.

УДК 37.013.2
ББК 74.024

ЗМІСТ

Передмова	4
I. АКСІОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДІЯЛЬНОСТІ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ ЯК НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНА ПРОБЛЕМА	7
1.1. Поняття цінностей в контексті проблеми аксіологічного простору освітнього закладу	7
1.2. Система цінностей в діяльності освітнього закладу	22
II. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ТА МОДЕЛЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ЗАСАД В ДІЯЛЬНІСТЬ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ	36
2.1. Актуальний стан аксіологічної сфери освітніх закладів	36
2.2. Організаційно-педагогічні умови реалізації ціннісних завад діяльності освітніх закладів	54
2.3. Модель впровадження організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності освітніх закладів	72
III. МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ВПРОВАДЖЕННЯ АКСІОЛОГІЧНИХ ЗАСАД В ДІЯЛЬНІСТЬ ОСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ	85
3.1. Опитувальник педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів щодо факторів впливу на формування цінностей суб'єктів освітнього простору	85
3.2. Методика вивчення зміни ціннісних орієнтацій	85
3.3. Методика для визначення типу спрямованості особистості (Т. Данилова)	89
3.4. Тренінг «Цінність життя. Цінності у житті» для старшокласників та студентів	92
3.5. Тренінг «Життєві цінності»	97
3.6. Тренінг «Здоров'я – цінність нашого життя»	109
3.7. Цикл занять зі старшокласниками та студентами «Людина та її життєві цілі»	117
3.8. Тренінг «Цінність родини»	122
Список використаної літератури	126

ПЕРЕДМОВА

В умовах реформування вітчизняної системи освіти склалась ситуація, що вимагає постійних змін у підходах до організації навчально-виховного процесу в трансформаційних процесах, що ґрунтуються на загальній прагматизації суспільного життя, знеціненні духовних підвалин буття особистості, накопичення девальваційних аксіологічних тенденцій у соціальному освітньому просторі. Такі зміни спонукають швидкі темпи впровадження в освітній процес глобалізаційних характеристик, наділених здатністю до відособлення особистості від національної та загальнолюдської системи цінностей, які має продукувати освітній простір.

Загальні засади формування ціннісного світу особисті в системі освіти України викладено у важливих державних документах: Законах України «Про вищу освіту» (2015 р.), «Про загальну середню освіту» (2012 р.), «Про освіту» (1991 р.), Концепції національного виховання дітей і молоді (1994 р.), Концепції середньої загальноосвітньої школи України (2001 р.), Програмі виховання дітей і учнівської молоді в Україні (2010 р.), «Білій книзі національної освіти України» (2009 р.) та ін. Аксіологічні засади життєдіяльності людини та окремих соціальних інститутів представлено в науковому доробку І. Беха, Т. Грабовської, О. Теплої, І. Зязюна, В. Сластьоніна, О. Сухомлинської, І. Ісаєва, Д. Леонтьєва, О. Оксенюк, Н. Розова, Н. Светлової, С. Франкла, В. Шохіна та ін. Проте увага науковців зосереджена, передусім, на загальних характеристиках ціннісного світу особистості на різних етапах її становлення та розвитку, без урахування специфіки інноваційного навчального закладу.

Важливе значення для наукового аналізу проблеми розвитку ціннісних засад діяльності освітніх закладів відіграють наукові розробки в галузі системного (В. Сластьонін, І. Ісаєв, Є. Шиянов, Е. Юдін, С. Гончаренко та ін.), антропологічного (Б. Ананьєв, А. Асмолов, Г. Бурменська, І. Володарська, І. Кант, К. Ушинський, Р. Шайхутдінова та ін.), особистісно орієнтованого (І Бех, В. Максакова, С. Подмазін, О. Савченко, І. Якиманська, С. Яценко та ін.), діяльнісного (О. Леонтьєв, В. Давидов, В. Слободчиков, Б. Ельконін, Г. Цукерман та ін.) підходів. Зазначимо, однак, що центральне місце серед теоретичних та методичних розробок проблеми аксіології освітнього простору займають праці в галузі етнопедagogіки та національних цінностей (Т. Волков, Г. Виноградов, В. Євтух, А. Марушкевич, Н. Дем'яненко, В. Чепак, М. Стельмахович, Є. Сявако, М. Хайруддінов та ін.), що суттєво звужує проблематику аксіологічної сфери особистості в освітній сфері.

Особливе значення для вирішення завдань дослідження мають наукові розробки в галузі філософії (І. Бех, І. Зязюн, Д. Леонтьєв, В. Лук'янов,

О. Сухомлинська, С. Франкл, В. Шохін та ін.) та психології (О. Крошка, О. Легун, С. Максименко, О. Музика, І. Семків, О. Трухан та ін.) цінностей. Значне місце в науково-теоретичному аналізі цієї проблеми займають праці з проблем гуманістичних (Г. Авдіянц, Т. Грабовська, В. Єфімов, В. Наливайко, М. Рокич, О. Савченко, О. Тепла, С. Шумило та ін.), громадянських (П. Ігнатенко, Л. Корінна, Н. Косарева, В. Поплужний, К. Чорна та ін.), моральних (І. Бех, О. Власенко, Л. Музичко, О. Оксенюк, В. Павлов, Н. Светлова та ін.), освітніх (О. Газман, Г. Грачова, Г. Єлизарова, В. Зінченко, Д. Кияшко, О. Сухомлинська, Т. Фомічова та ін.) цінностей, цінностей здорового способу життя (Л. Овчиннікова, Д. Оглоблін, О. Московченко, О. Перевозчикова та ін.).

Серед соціальних інститутів, на нашу думку, особливо аксіологічно місткими є інститути культури й освіти. Освітні заклади, що впроваджують нині інноваційні форми й методи навчання (в тому числі й професійної підготовки фахівців в умовах ВНЗ) покликані розвивати свої провідні характеристики, пов'язані з розвитком аксіологічної сфери, на кількох основних рівнях – концептуальному (визначення місії освітнього закладу, формулювання основних цілей його діяльності в контексті розвитку аксіологічної сфери, системна інтеграція всіх напрямів діяльності на аксіологічних засадах його концепції), управлінському (орієнтація управлінських процесів на інноваційність діяльності, відкритість до нововведень в аксіологічній сфері, здійснення системної діагностики ціннісної сфери всіх суб'єктів освітнього процесу), організаційному (визнання завдання формування ціннісної сфери суб'єктів освітнього процесу як одного з провідних, закріплення інноваційних функцій за традиційними структурними підрозділами), ресурсному (окреслення педагогічного колективу як найважливішого ресурсного потенціалу освітнього закладу, який продукує освітні цінності).

Концепція нашого дослідження ґрунтується на тому, що освітній заклад є середовищем, де можуть ефективно формуватися ціннісні засади навчально-виховного процесу при реалізації низки організаційно-педагогічних умов, в тому числі умов професійної підготовки фахівців у ВНЗ. Провідна ідея дослідження полягає у необхідності урахування ресурсного потенціалу педагогічної аксіології у становленні ціннісних засад діяльності освітнього закладу та розвитку ціннісних засад діяльності усіх суб'єктів освіти в ньому.

Проблема розвитку ціннісних засад діяльності освітнього закладу зумовлена реалізацією низки суперечностей, серед яких найбільш суттєвими можна вважати такі:

- між загальнопрагматичними тенденціями розвитку українського суспільства та необхідністю збереження і розвитку аксіологічної сфери всіх суб'єктів освітнього процесу;
- між сучасним соціальним замовленням на результат освітнього процесу та реальними умовами виконання означеного замовлення;
- між необхідністю інноваційного оновлення навчально-виховного процесу в освітніх закладах, в тому числі вищого рівня, та традиційними підходами до реалізації змісту, форм і методів освіти в них;
- між необхідністю врахування системи факторів впливу на формування аксіологічної сфери освітнього закладу, та обмеженим характером моніторингу цінностей суб'єктів освіти в ньому.

Результати дослідження можуть бути використані у процесі реалізації ціннісних засад в діяльність загальноосвітніх та вищих навчальних закладів різних типів. У ході дослідження було розроблено систему організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності освітніх закладів, впровадження яких дозволить підвищити ефективність педагогічних впливів на ціннісну сферу суб'єктів освітнього простору; розроблені критерії моніторингу рівня впровадження ціннісних засад в діяльність освітніх закладів, в тому числі й ВНЗ дозволяють визначати стан їх аксіологічної сфери. Висновки з дослідження можуть бути використані як у діяльності загальноосвітніх та вищих навчальних закладів, так і в системі післядипломної педагогічної освіти.

І. АКСІОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДІЯЛЬНОСТІ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ ЯК НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Поняття цінностей в контексті проблеми аксіологічного простору освітнього закладу

Значущість категоріального аналізу науково-педагогічної проблеми – дослідження аксіологічних засад діяльності освітніх закладів – полягає у тому, що від точності опису категорій нашого дослідження, від ретельності їхнього добору й тлумачення залежить результат всієї експериментальної роботи – визначення критеріїв і показників, рівнів сформованості тієї чи іншої якості, рівнів вияву тієї чи іншої характеристики досліджуваного нами феномена. Категоріальний аналіз проблеми аксіологічних засад діяльності освітнього закладу ґрунтується на термінологічному принципі, згідно з яким здійснюється вивчення історії базових термінів та понять (у межах нашого дослідження – цінності, аксіологія, освітній заклад), які він позначає; встановлюється зміст та обсяг досліджуваних понять, їх ієрархія, підпорядкованість одного іншому; з'ясовується роль і значення того чи іншого поняття в системі понять для нашого дослідження.

Отже, в межах категоріального аналізу починаємо з визначень, які знаходимо у словниково-довідниковій літературі; наступним кроком з'ясовуємо сутність того чи іншого поняття в межах різних наукових підходів; після цього формулюємо авторське визначення базового поняття або ж висловлюється згода прийняти визначення окремого науковця як таке, що повністю відповідає об'єкту і предмету дослідження. Тобто притримуємося алгоритму, запропонованого відомим українським ученим Семеном Устимовичем Гончаренком¹.

Для формулювання авторських визначень чи прийняття визначень базових категорій нашого дослідження, відображених у науковій літературі, застосовуємо кілька основних принципів роботи з науковими категоріями і поняттями:

- 1) розмірності – за яким встановлюється відповідність обсягу поняття, яке визначається, обсягові поняття, яке визначає;
- 2) відсутності тавтології, згідно з яким нове поняття не може повторювати попереднє;
- 3) однозначності – визначає необхідність чіткості формулювань, а також й відсутності різночитань того чи іншого поняття.

¹ Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям / С. У. Гончаренко. – К.-Вінниця : ДОВ "Вінниця", 2008. – 278 с.

У межах окресленої проблематики провідною категорією нашого дослідження є «**цінність**», оскільки йдеться про аксіологічні засади діяльності інноваційних навчальних закладів. Цінність як наукова категорія аналізується в різних галузях знання, як-от: філософії, психології, соціології, педагогіці, культурології, історії, етнопедагогіці тощо. Окрім того, іноді поняття «цінність» співвідносять з поняттям «вартість», «значущість», «корисність», «шкідливість» тощо. Такий міждисциплінарний характер поняття «цінності» приводить до утруднень у визначенні його змісту й тлумаченні.

Філософське тлумачення цінностей зосереджене навколо етичного змісту людського буття. В «Академічному тлумачному словнику української мови» цінність окреслено як те, що має певну матеріальну або духовну вартість², і це визначення є, на нашу думку, найбільш узагальненим і поширеним у науковій літературі. Учені наголошують на двоякій природі цінностей, яка відображає невирішувальну суперечність між ідеальним (духовні цінності) і матеріальним (матеріальні цінності). Філософську основу формування системи цінностей особистості складає етицизм – наука про гуманістичну мораль³. Тому провідне місце серед базових цінностей особистості займають Добро, Совість, Відповідальність, Милосердя та ін. У загально філософському відношенні цінності можна окреслити як «наявність у певних предметах, явищах, довколишній природі ознак і властивостей, які відображають їхню значущість для людини чи суспільства, тобто якість чи властивість предметів, явищ і т. п., котрі становлять актуальну потребу особистості»⁴ (А. Здравомислов, 1986).

Вагомими для нашого дослідження є наукові погляди В. Лук'янова, який вважає, що «цінності забезпечують людину життєвими орієнтирами, визначають життєво важливі цілі діяльності і зрештою надають людському життю певний сенс»⁵.

Отже, цінність як загальнофілософська категорія підлягає дії діалектичної закономірності єдності загального, особливого й одиничного. При цьому, якщо простежити означену закономірність в проблемному полі обраної нами теми дослідження, то її можна представити, як на рис.1.1.

Погоджуємося з думкою науковців-соціологів, які визначають цінності як категорію залежно від галузі знання і сфери діяльності особистості. Так, Т. Фомічова окреслює цінності як форму суспільної свідомості, яка

² Академічний тлумачний словник української мови / Білодід І. К. та ін. : В 11 т. – Т.10. – К. : Наукова думка, 1980. – 918 с., с.332.

³ Фромм Э. Человек для себя / Э. Фромм; [Пер. с англ. Л. Чернышевой]. – Мн.: Коллегиум, 1992. – 253 с.

⁴ Здравомыслов А. Г. Потребности. Интересы. Ценности. Актуальные проблемы исторического материализма / А. Г. Здравомыслов. – М.: Политиздат, 1986. – 223 с., с.39.

⁵ Лукьянов В.Г. Изучение проблемы ценностей в современной философии / В. Г. Лукьянов // Методология гуманитарного знания в перспективе XXI века. К 80-летию профессора Моисея Самойловича Кагана. Матер.международ.науч.конф. – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2001. – С.221-224., с.222.

регламентує професійну діяльність особистості і виражає зв'язок між суспільними очікуваннями і готовністю майбутнього фахівця задовольняти означені очікування⁶. Для нас важливим є висновок науковця, що система цінностей формується під впливом змісту освіти й специфіки організації навчально-виховного процесу.

Рис.1.1. Діалектичний зв'язок загального, особливого й одиничного в системі цінностей

Отже, у соціології цінність окреслюють, насамперед, як реагент суспільних відносин⁷. До базових цінностей у соціології відносяться людське життя, час, свобода особистості, рівність між людьми та інше. Так, Ф. Фукуяма визначає цінності як підґрунтя формування соціального капіталу суспільства⁸. Звернемося також і до поглядів Т. Титаренко, яка наголошує на відмінностях між цінностями, притаманними західному світу, й цінностями українського соціуму: «навколо нас домінує досить цинічна і відверта мотивація досягнення, і до постматеріалістичних цінностей у масовій свідомості ще далеко. Але розвинені країни вже пройшли цей етап розвитку, для них значення інструментальної раціональності зменшується, а цінності

⁶ Фомичева Т. В. Образовательные ценности молодежи в российском трансформирующемся обществе: социологический анализ / Татьяна Владимировна Фомичева : дисс ... канд.социол.н. : 22.00.04 – социальная структура, социальные институты и процессы. – М., 2001. – 206 с., с.4.

⁷ Семків І. І. Індивідуальні цінності як психологічні механізми формування соціального капіталу / І. І. Семків // Проблеми сучасної психології. – 2010. – Вип.10. – С.699-705., с.701.

⁸ Фукуяма Ф. Великий крах. Людська природа і відновлення соціального порядку / Ф. Фукуяма. — Львів : Кальварія, 2005. – 380 с.

постмодернізму з акцентом на ефективному життєздійсненні стають усе популярнішими»⁹.

У психології категорія цінностей розглядається, насамперед, у взаємозв'язку з діяльністю, поведінкою, потребами, мотивами, спілкуванням тощо. Так, С. Максименко пише, що «цінністю в найвищому сенсі є те, що слугує людині і є одним з виявів: добра або зла, істини або хибності, прекрасного або потворного, дозволеного або забороненого, справедливого або несправедливого, які мають для людини неабияку значущість»¹⁰. О. Легун зазначає, що цінності є елементами внутрішньої структури особистості¹¹. Значущою для формулювання власного визначення базової категорії нашого дослідження є думка О. Крошки про те, що ціннісно-сміслова сфера особистості включає ціннісні орієнтації як окремий компонент¹².

У психології цінності традиційно пов'язуються з пізнавальним процесом особистості, з формуванням її емоційно-вольової сфери, що вважаємо суттєвим для реалізації завдань нашого дослідження, оскільки навчально-виховний процес в інноваційних навчальних закладах має ґрунтуватися на гуманістичних засадах формування особистості школяра і розвитку у нього індивідуальної системи цінностей. Психологічні засади процесу формування системи цінностей, окрім того, дотичні до побудови мотиваційної сфери особистості (Б. Ананьєв, В. Леонтьєв, С. Рубінштейн, Х. Хекхаузен та ін.).

Так, Г. Олпорт прагнув поєднати категорію цінностей з особистісними рисами та їх розвитком у процесі соціогенезу. Учений виокремив кілька базових особистісних рис, яким відповідають певні цінності особистості, як це подано на рис. 1.2.

Отже, психологічна сутність поняття «цінності» співвідноситься з провідними психічними явищами. Так, О. Трухан у своєму дослідженні стверджує, що в основу психологічного тлумачення цінностей покладено ідею внутрішньої детермінації психіки особистості С. Рубінштейна¹³. М. Добринін та

⁹ Титаренко Т. М. Домагання особистості у контексті ефективного життєздійснення / Т. М. Титаренко // Наукові студії з соціальної та політичної психології. – Київ. – 2008 – Вип. 20 – С.3–13., с.10.

¹⁰ Максименко С. Д. Загальна психологія : підручник / С. Д. Максименко. – К. : Нова книга, 2001. – 434 с., с. 245.

¹¹ Легун О. М. Роль цінностей і ціннісних орієнтацій у розвитку особистості / О. М. Легун. Електронний ресурс. – режим доступу до ресурсу : <http://vuzlib.com/content/view/860/94/>

¹² Крошка О. І. Сучасна психологічна наука про життєво-ціннісні орієнтації молоді / О. І. Крошка // Дев'ята міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Сучасність, наука, час. Взаємодія та взаємовплив». – електронний ресурс. – режим доступу до ресурсу : <http://intkonf.org/kroshka-oi-suchasna-psihologichna-nauka-pro-zhittevo-tsinnisni-orientatsiyi-molodi/>

¹³ Трухан О. В. Психологічний аналіз життєвих цінностей студентів різних професійних напрямків / О. В. Трухан // Проблеми сучасної психології: зб.наук.пр. Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – 2010. – Вип.7. – С.713-726.

С. Рубінштейн розглядають сутність цінностей через окреслення поняття «значущість»¹⁴.

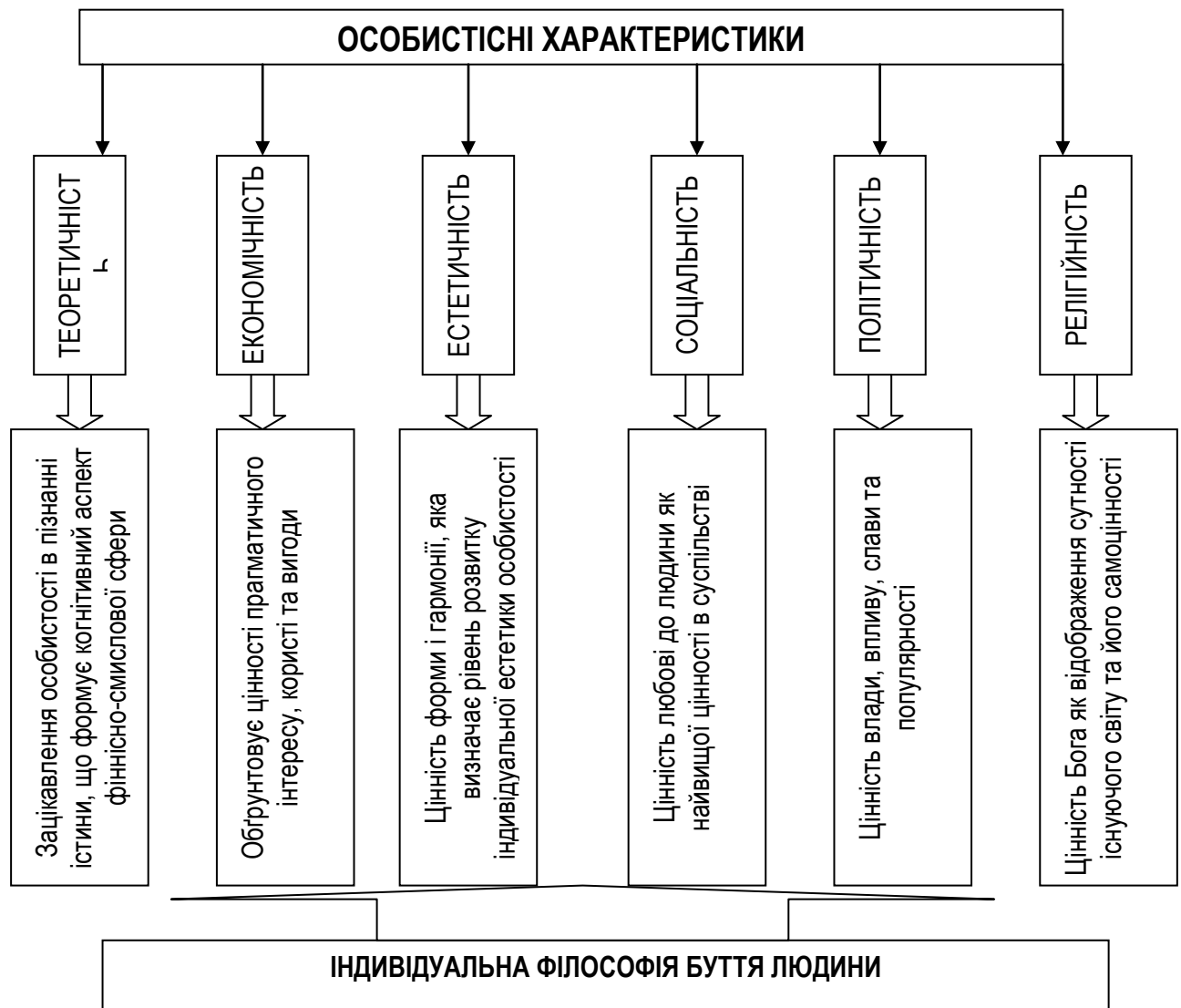

Рис.1.2. Взаємозв'язок особистісних характеристик, цінностей та індивідуальної філософії буття людини (за Г. Олпортом)

У працях Л. Божович цінності співвіднесені з життєвою позицією особистості¹⁵; Г.Олпорт та Д. Леонтьєв аналізують цінності з огляду на особистісні смисли людини¹⁶, Е.Фромм – з огляду на її потреби¹⁷.

¹⁴ Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 1999. – 720 с.; Добрынин Н. Ф. О теории и воспитании внимания / Н. Ф. Добрынин// Психология внимания. Хрестоматия по психологии / Под ред.. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романова. – М.: Смысл, 2001. – С. 527-532.

¹⁵ Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. - М.: Просвещение, 1968. – 464 с.

¹⁶ Олпорт Г. Становление личности / Г. Олпорт : Избранные труды / Под общ.ред. П. А. Леонтьева. – М.: Смысл, 2002. – 554 с.; Леонтьев Д. А. Методика изучения ценностных ориентаций / Д. А. Леонтьев. – М.: Наука, 1992. – 17 с.

¹⁷ Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э. Фромм. – М.: Знание, 1994. – 447 с.

Взаємозв'язок цінностей зі стратегією життєдіяльності особистості представлено в науковому доробку К. А. Абульханової-Славської¹⁸; взаємовплив навчального процесу та розвитку ціннісної сфери особистості – в працях С. Максименка¹⁹; аналіз динаміки ціннісних орієнтацій – у дослідженнях Б. Братуся²⁰. О. Л. Музика пропонує розглядати цінності в сукупності всіх компонентів суб'єктно-ціннісної сфери особистості, виділяючи такі допоміжні категорії, як ціннісні конструкти та суб'єктні цінності²¹. Науковець вважає, що суб'єктні цінності є результатом засвоєння життєвого досвіду, з одного боку, та перспективою подальшої спрямованості особистості.

М. Рокіч співвідносить поняття цінностей з потребами та домаганнями особистості й окреслює їх як стійке переконання особистості та певний спосіб поведінки, який формується у процесі виховання\соціалізації²². Учений поділяє цінності на *термінальні* (які відображають упевненість людини в тому, що кінцева мета людського існування варта того, щоб прагнути її досягнути) та *інструментальні* (відображають переконаність у тому, що певний спосіб діяльності є найбільш ефективним і потрібним в даній ситуації). Тому й самі цінності поділяються на *цінності-цілі* й *цінності-засоби*. До *термінальних* цінностей традиційно відносять свободу, творчість, впевненість у собі та своїх діях, пізнання, розвиток, діяльну активність, щасливу сім'ю, матеріальну забезпеченість, суспільне визнання, дружбу, дозвілля, щастя інших людей тощо; до *інструментальних* – незалежність, освіченість, раціоналізм, толерантність до поглядів інших людей, вольовий характер, широту поглядів, життєрадісність, акуратність, чуйність, чесність, самоконтроль та ін.

Узагальнені відомості про тлумачення категорії «цінність» у психології наведено у таблиці 1.1.

Культурологи пропонують співвідносити поняття цінностей з основними категоріями культурологічної науки – «культура», «культурні потреби особистості», «розвиток особистісної культури» тощо. Найбільш яскраво культурологічний характер цінностей, на нашу думку, виражено в теорії Г. Гофстеда, котрий цінності пропонує розглядати як ядро індивідуальної і

¹⁸ Абульханова-Славская К. А. О путях построения типологии личности / К. А. Абульханова-Славская // Психологический журнал. – 1983. - №1. – Т.4. – С. 18-33.

¹⁹ Загальна психологія / За ред. С. Д. Максименка : Навчальний посібник. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 272 с.

²⁰ Братусь Б. С. Аномалии личности / Б. С. Братусь. – М. : Наука, 1988. – 301 с.

²¹ Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред.. О. Л. Музики. – Житомир : ЖДУ, 2006. – 320 с.

²² Рокіч М. Природа человеческих ценностей / М. Рокіч. - М; Нью-Йорк, 1973. – 276 с.

суспільної культури²³. Учений вивчив особливості ціннісних орієнтацій особистості в більш як 50 країнах і сформулював висновок про чотири провідні чинники розвитку цінностей: ставлення до влади, колективізм\індивідуалізм; маскуліність\фемініність; способи поведінки в умовах невизначеності (унікнення невизначеності)²⁴.

Погоджуємося з міркуваннями про сутність цінностей Г. Ріккєрта, який представляє трансцендентальну інтерпретацію цієї проблеми: «Цінності не є дійсністю, ні фізичною, ні психічною. Суть їхня полягає в їхній значущості, а не в їхній фактичності. ... Цінність може, по-перше, таким чином приєднуватися до об'єкту, що останній робиться тим самим благом»²⁵.

Таблиця 1.1.

Тлумачення категорії «цінність» у психологічних дослідженнях

№ п/п	Окреслення категорії «цінність» у психологічних дослідженнях	Автор, якому належить визначення
1	Цінність як значимість, усвідомлена людиною; цінність виконує функцію орієнтації особистості в оточуючому середовищі	С. Л. Рубінштейн
2	Цінність як спосіб вибіркового сприйняття особистістю навколишнього світу	О. М. Леонтьєв
3	Цінність як складна ієрархічна система, в структурі якої знаходяться мотиви, потреби, світогляд, свідомість особистості; виконує функції регулятора активності	Б.С. Братусь, Г.Є. Залеський, Є.І. Головаха, Г.Л. Будинайте, С.С. Бубнова Т.В. Корнилова
4	Цінності як особистісний смисл життєдіяльності	Г. Олпорт
5	Ціннісні орієнтації як абстрактні ідеї, що виражають людські переконання про зміст поведінки	М. Рокич
6	Цінності як переконання, як бажані людиною цілі й спосіб поведінки	Ш. Шварц

Отже, можна зробити висновок, що Г. Ріккєрт визначає культуру як сферу існування цінностей, тому погоджуємося з думкою Н. Романова, що у творах ученого культура є фактично «цінністю-для», а не «цінністю-у-собі»²⁶.

У культурології, якщо тлумачити її інструментально, розглядають поняття *культурних цінностей*, які визначаються як «об'єкти матеріальної і духовної культури, що мають істотне художнє, історичне, етнографічне та наукове

²³ Hofstede G. Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations. – 2001, London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, pp. 209-211.

²⁴ Галецька І. Індивідуальні цінності в дискурсі психологічних теорій / Інна Галецька, Ірина Семків // Соціогуманітарні проблеми людини. – 2006. - №2. – С.192-203., с.195.

²⁵ Ріккєрт Г. Науки о природе и науки о культуре / Г. Ріккєрт // Науки о природе и науки о культуре: Пер. Под. ред.. С. И. Гессена. – М. : Республика, 1998. – С.44-128., с.95.

²⁶ Романова Н.В. Проблема цінності: перформативний аспект / Н. В. Романова // Філософські дослідження : зб.наук.пр. – 2012. - №16. – С. 86-94.

значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України»²⁷.

Цінність як категорія науки стала аналізуватися в межах досить молодій наукової галузі – *аксіології*, яка активно розвивалася з другої половини XIX століття у творах Г. Ріккерта, В. Віндельбанда та ін. Ціннісна проблематика розвитку особистості знайшла своє відображення в працях М. Вебера, Е. Дюркгейма, Т. Парсонса, М. Рокича, У. Томаса, Ф. Знанецького та інших зарубіжних соціологів і психологів²⁸.

В аксіологічному контексті проблематика цінностей, як зазначає Н. Романова²⁹, розглядається в кількох аспектах:

- 1) історико-антропологічному, за яким вивчається проблема виникнення цінностей як феномену суто людської культури – в процесі трансформації взаємозв'язку людини з навколишнім природним середовищем;
- 2) соціолого-культурологічному, який дозволяє розглянути культури різних етносів в площині аксіологічних відносин;
- 3) філософсько-культурологічному, згідно з яким здійснюються міждисциплінарні аксіологічні дослідження і вивчається процес «розпредмечування» цінностей.

В. Сластьонін та Г. Чижакова, розглядаючи розвиток педагогічної аксіології як окремої галузі знання, пропонують окреслювати цінності залежно від прийнятої дослідником позиції: «практичного та емоційного ставлення людини до матеріально-предметних властивостей явищ; визначення моральних категорій, у тому числі, психологічних характеристик людини; визначення соціальних явищ, які характеризують стосунки між людьми»³⁰.

Звернемося безпосередньо до *педагогічної* науки, яка розглядає цінності в розрізі основних педагогічних категорій – освіти, навчання, виховання, розвитку. Ураховуючи філософські засади аналізу категорії цінності в педагогічній науці, вважаємо необхідним наголосити, що цінності:

²⁷ Про затвердження Порядку проведення державної експертизи культурних цінностей та розмірів плати за її проведення. : Постанова КМУ (Порядок, п.2) від 26 серпня 2003 р. N 1343. – електронний ресурс. – режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1343-2003-%D0%BF>

²⁸ Віндельбанд В. Философия в немецкой духовной жизни XIX столетия / В. Вильдельбанд. – М.: Наука, 1993. – 105 с.; Лотце Г. Микрокосм: Мысли о естественной и бытовой истории человечества / Лотце Г. // Опыт антропологии Г. Лотце. – М.: К. Солдатенков, 1866-1867. – С. 3-18.; Риккерт Г. Науки о природе и науки о культуре / Г. Риккерт // Науки о природе и науки о культуре: Пер. Под. ред.. С. И. Гессена. – М.: Республика, 1998. – С.44-128.; Вебер М. Теория ступеней и направлений религиозного неприятия мира / М. Вебер // Избранное. Образ общества. – М.: Юрист, 1994. – С.45-67.; Dürkheim E. Sociologie et philosophic / Dürkheim E. – Paris: Alcan, 1925.; Inglehart R. The silent revolution: Changing values and political styles among / Inglehart R. // Western publics. - Princeton (N. J.): Univ. press, 1977.

²⁹ Романова Н.В. Проблема цінності: перформативний аспект / Н. В. Романова // Філософські дослідження : зб.наук.пр. – 2012. - №16. – С. 86-94.

³⁰ Сластенин В. А. Введение в педагогическую аксиологию / В. А. Сластенин, Г. И. Чижакова : учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 192 с., с.6.

- 1) пов'язані з утвердженням особистістю своєї ролі у соціумі;
- 2) сприяють створенню індивідуального комунікативного простору;
- 3) орієнтують на самоактуалізацію та саморозвиток (І. Котова, Є. Шиянов)³¹.

Для педагогічної науки важливо, що система цінностей особистості створюється у навчально-виховній діяльності. Це пов'язано з тим, що в будь-якій діяльності людина вибудовує задум, ідею, план, а також загалом осмислює необхідність діяльності та її кінцеву мету; так створюється ціннісне підґрунтя діяльності особистості.

Значна увага в нинішній час приділяється формуванню у підростаючого покоління *національних цінностей* (І. Бех, П. Ігнатенко, П. Кононенко, Ю. Руденко, Ю. Пелех, Д. Тхоржевський, К. Чорна)³². О. Оксенюк визначає національні цінності як систему «позитивних особистісно і суспільно значущих утворень, що виявляється у сфері суб'єктно-об'єктних відносин, усвідомлюється етнополітичною спільнотою та засвоюється нею у духовно-практичній діяльності»³³.

Окремим видом цінностей особистості є **освітні цінності**, які складають основу категоріального апарату нашого дослідження. Історично склалося так, що освітні характеристики цінностей стали вивчатися у зв'язку з проблемою *цінності людського знання*: знання як суспільна потреба (Ф. Бекон)³⁴; як особливість характеру людини (Т. Гоббс)³⁵; вроджена здібність (Р. Декарт)³⁶; основа моральності (Б. Паскаль)³⁷; чинник удосконалення людини (Б. Спіноза)³⁸.

³¹ Котова І. Б. Философские основания современной педагогики / И. Б. Котова, Е. Н. Шиянов. – Ростов-на-Дону, : Изд-во РГПУ, 1994. – 142 с.

³² Бех І. Цінності як ядро особистості / І. Бех // Цінності освіти і виховання. – К. : Вища школа, 1997. – С.8-17.; Ігнатенко П. Р. Аксиологія виховання : від термінології до постановки проблеми / П. Р. Ігнатенко // Педагогіка і психологія. – 1997. - №1. – С.105-111.; Ігнатенко П. Виховання громадянина / П. Ігнатенко, В. Поплужний, Н. Косарева. – К. : Рідна школа, 1997. – 122 с.; Чорна К. Патріотизм – духовна цінність молодих громадян України / К. Чорна // Цінності освіти і виховання : науково-методичний збірник / За заг.ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Вища школа, 1997. – С. 26-29.; Пелех Ю. Цінності і смисл як інтерпретація педагогічного суцього / Юрій Пелех // Вища освіта України. – 2009. - №3. – С.21-30.

³³ Оксенюк О. В. Національні цінності як чинник становлення духовної спільності етнічних суб'єктів / О. В. Оксенюк. – електронний ресурс. – режим доступу до ресурсу : <http://www.bogoslov.org.ua/publikacii/doklad/nacionalni-cinnosti-yak-chinnik-stanovlennya-duhovnoi-spilnosti-etnichnix-subektiv.html>

³⁴ Иванцов Н. А. Франциск Бэкон и его историческое значение / Иванцов И. А. // Вопросы философии и психологии. – Кн. 49. – С. 560—599.

³⁵ Мееровский Б. В. Гоббс / Б. В. Мееровский. – М. : Мысль, 1975. – 208 с.

³⁶ Декарт Р. Рассуждение о методе, чтобы верно направлять свой разум и отыскивать истину в науках / Рене Декарт. – електронний ресурс: <http://philosophy.ru/library/descartes/method/00.html>.

³⁷ Паскаль Б. Мысли / Блез Паскаль [Пер. Ю. Гинзбург]. – М. : Изд-во им. Сабашниковых, 1995. – 481 с.

³⁸ Спиноза Б. Трактат об усовершенствовании разума и о пути, которым лучше всего направляться к истинному познанию вещей / Бенедикт Спиноза // Избранные произведения. – в 2-х т. – Т.1. – М. : Госполитиздат, 1957. – С.34-112.

У вітчизняному соціумі цінності освіти завжди займали особливе місце. Деякі науковці вважають, що навіть після розвалу Радянського Союзу радянська молодь була досить добре освічена, а освіта сама по собі була для переважної більшості людей пріоритетною цінністю³⁹. Таким чином, створений протягом радянського етапу розвитку освіти престиж освіченості продовжував працювати на користь особистості, і спонукав сім'ї витратити кошти на освіту своїх дітей навіть у тому випадку, коли подальше навчання у виші і працевлаштування виявлялися досить складною справою.

Освіта протягом останніх двох століть стала виявляти себе як певний «соціальний ліфт», який, на думку П. Сорокіна, дає можливість соціальної мобільності й соціальної адаптації в змінних умовах соціального середовища⁴⁰. Проте науковці справедливо зазначають, що переходячи в ринкові умови, освіта втрачає свої ціннісні ознаки і стає товаром. У цьому виявляється суперечність між декларованим аксіологічним потенціалом освіти й реальним становищем соціального інституту освіти в сучасній Україні.

Освіта як цінність, як зазначає Т. Фомічева, детермінується ставленням суспільства до освіти як соціального інституту, до того, особистість якого рівня і змісту освіченості необхідна суспільству на даному етапі розвитку⁴¹. На важливості освіти як суспільної цінності наголошував голова міжнародної комісії з питань освіти Жак Делор, який підкреслював місце освіти як загальнонаціональної цінності в кожній країні⁴².

Головними чинниками, які визначають сутність та роль освітніх цінностей в суспільстві, на нашу думку, є такі:

- 1) історичні чинники, які визначають особливості історичного розвитку того чи іншого соціуму та рівень розвитку суспільства на даний момент часу;
- 2) соціальні чинники – як такі, що детермінують значення та роль освітніх цінностей для даної соціальної групи, прошарку;
- 3) соціально-економічні чинники, від яких залежить місце і роль соціального інституту освіти в умовах ринкової економіки;
- 4) культурологічні чинники, що означають зміст та значення освітніх цінностей у соціумі залежно від рівня розвитку культури у ньому.

³⁹ Васильев В. П. Социологические проблемы современного этапа реформ: Отчет о третьих социологических чтениях МГСУ / В. П. Васильев // Социологические исследования. – 1997. – № 3. – С. 120-128., с.122.

⁴⁰ Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество / Питирим Сорокин [Общ.ред., сост.и предисл. А. Ю. Согомонов. Пер с англ.]. – М. : Политиздат, 1992. – 543 с.

⁴¹ Фомичева Т. В. Образовательные ценности молодежи в российском трансформирующемся обществе: социологический анализ / Татьяна Владимировна Фомичева : дисс ... канд.социол.н. : 22.00.04 – социальная структура, социальные институты и процессы. – М., 2001. – 206 с.

⁴² Делор Ж. Образование : сокровище / Ж. Делор. – ЮНЕСКО, 1996. – 46с.

Отже, на наше глибоке переконання, дослідження категорії освітніх цінностей потребує реалізації міждисциплінарного підходу, враховуючи науковий доробок філософії, соціології, психології та педагогіки.

З огляду на зазначене вище, освітні цінності можуть бути як актуальними, такі і потенційними. Так, Д. Кияшко зазначає, що актуальними цінностями для учнів та студентів, за результатами емпіричного дослідження, виступають прагнення підвищувати рівень власної освіченості з метою особистісного розвитку, а також особистісний престиж як прагнення до того рівня освіти, який може бути адекватно оцінений суспільством⁴³.

Специфіка розвитку освітніх цінностей в умовах сучасного українського суспільства полягає у тому, що наш соціум може бути окреслений як *аномійний*, тобто в ньому відсутнє слідування соціальним нормам, а значить, ускладнені процеси продукування цінностей⁴⁴. Зазначимо, що поняття соціальної аномії було введено в науку Е. Дюркгеймом і розвинуто Р. Мертоном⁴⁵.

У процесі соціальної аномії відбувається руйнація базових етичних норм, певні соціальні групи перестають асоціювати себе з суспільством; соціально декларовані зразки поведінки не приймаються, а конвенціональні засоби досягнення поставленої мети замінюються власними, створюючи систему індивідуальних псевдо цінностей. Означена ситуація стосується, на нашу думку, насамперед, молоді і дітей; тому місце і роль освіти в системі суспільних цінностей постійно змінюється, а прошарок маргіналізованого населення зростає, що впливає і на аксіологічні характеристики освіти.

Г. Єлизарова пропонує визначати освітні цінності як певні уявлення, які є загальноприйнятними, усвідомленими чи несвідомими стандартами для всіх учасників освітнього процесу. Вони ґрунтуються на відповідності конкретним освітнім цілям, способам їх досягнення, а також моделям поведінки; завдяки освітнім цінностям визначаються якості та характеристики особистості, яка навчається⁴⁶.

Міждисциплінарний підхід до аналізу освітніх цінностей дозволяє дійти висновку про те, що освітні цінності:

⁴³ Кияшко Д. Ю. Життєві цінності в юнацькому віці: результати емпіричного дослідження / Д. Ю. Кияшко // Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПНУ. – Т. XIV. – Ч.2. – 2009. – С.158-167.

⁴⁴ Грачева Г.В. Формирование ценностных ориентации современной российской молодежи в сфере образования / Г. В. Грачева : дисс. . канд. социол. наук. - М., 1999. – 284 с.

⁴⁵ Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение [Пер с франц. / Сост.А. Б. Гофман]. – М. : Канон, 1995. – 443 с.; Мертон Р. Социальная структура и аномия / Р. Мертон // Социология преступности (Современные буржуазные теории) [Пер. франц. Е. А. Самарской / Ред.перевода М. Н. Грецкий]. – М. : Прогресс, 1966. – С. 299-313.

⁴⁶ Єлизарова Г. В. Новому образованию – новую систему образовательных цынностей / Г. В. Єлизарова // Вестник Герценовского университета. – 2010. - №9. – С.14-17., с.16.

а) є підсистемою загальної системи цінностей в українському суспільстві і знаходяться в тісному взаємозв'язку з іншими культурними, суспільними, загальнолюдськими цінностями особистості;

б) мають чітко виражений соціальний характер, оскільки залежать від реального стану освіти в українському соціумі;

в) забезпечують здатність особистості до саморозвитку й мають певні станові характеристики, тобто співвідносяться з соціальними характеристиками конкретного прошарку чи соціальної групи;

г) в їх сутності закладені освітні *потреби* й освітні *інтереси* кожної особистості та соціальної групи, яку вона представляє.

О. Газман пропонує підрозділяти освітні цінності на такі основні групи:

- 1) смисложиттєві – розвиваються під впливом мікрооточення дитини, насамперед, сім'ї, і мають яскраво виражений термінальний характер; основними функціями цієї групи цінностей є самореалізація, самовираження особистості;
- 2) предметно-практичні – пов'язані з окремими видами трудової діяльності особистості і характеризуються як інструментально-прикладні; їх функціями є стабілізаційна, пов'язана, насамперед, зі статусом особистості в економічному просторі, а також репродуктивна, пов'язана з відтворенням;
- 3) соціально-комунікативні – представляють соціально-статусні позиції особистості; вони можуть бути як термінальними, так і інструментальними і впливають на інтеграцію індивіда в суспільство, його загальну соціалізацію⁴⁷.

Виходячи з аналізу наукової літератури, можемо сформулювати висновок, що освітні цінності – це узагальнені, соціально обумовлені реальні прагнення та орієнтації особистості, які виступають як установки, стереотипи групової та індивідуальної освітньої діяльності і відображають соціальні норми й ідеали в освітній сфері.

Долучаємося до думки науковців, які вважають, що структурно освітні цінності⁴⁸ є ядром освітнього простору (на інституційному рівні та рівні окремого навчального закладу) і включають:

- 1) цінності учасників освітнього процесу: педагогів, учнів, управлінців;
- 2) цінності-норми самого соціуму, які впливають на загальний соціокультурний розвиток освітнього простору.

⁴⁷ Газман О. Новые ценности в образовании / О.Газман. – електронний ресурс. – режим доступу : <http://setilab.ru/modules/article/view.article.php/117>.

⁴⁸ Дунаева Е. Социальная неопределенность как характеристика образовательного пространства молодежи / Е. Дунаева // Знание. Понимание. Умение. – 2008. – №1 (2). – www.zpu-journal.ru.

Г. Єлизарова вважає, що основними характеристиками цінностей учасників освітнього процесу є здатність до самостійного набуття знань та професійної майстерності (для педагогів), вміння рефлексувати власну діяльність – учнем чи педагогом, відповідальність перед іншими учасниками освітнього процесу, оптимістичне сприйняття оточуючого соціального простору⁴⁹.

Таким чином, аналіз категорії «освітні цінності» дає можливість визначити їх як об'єкт реалізації потреб та інтересів суб'єкта освітнього процесу; як результат діяльності сфери освіти, який здійснює роль повсякденного орієнтира в навчально-виховній діяльності та в соціальному середовищі у вигляді ставлення учня/вчителя до себе, оточуючих людей, явищ, процесів і предметів оточуючого світу.

Стратегічною метою діяльності освітнього закладу є забезпечення оптимального докладання фізичних і духовних сил всіх учасників освітнього процесу в умовах інформаційного суспільства, а також формування внутрішньої інтелектуально-моральної свободи учня\студента. Освітній заклад може здійснювати свою діяльність за однією з моделей, розроблених у працях М. Поташника та А. Моїсеєва⁵⁰. До таких можна віднести:

- 1) когнітивну модель, пріоритетом якої визначається навчання; учні\студенти опановують знання, вміння та навички за різнорівневою системою оцінювання;
- 2) емоційно-ціннісну модель: результати навчально-виховного процесу оцінюються за рівнем задоволеності взаємодією учня\студента з іншими учасниками освітнього процесу;
- 3) модель особистісного самовизначення, згідно з якою пріоритетом обрано розвиток здатності особистості самостійно обирати потребу в пізнанні у вигляді форм, методів, способів отримання освіти;
- 4) модель самореалізації особистості, де пріоритетом є визначення рівня реалізованості здібностей і задатків школяра;
- 5) суб'єктна модель: результати освітнього процесу оцінюються за ступенем реалізації функцій особистості учня\студента як суб'єкта власної освіти і розвитку, причому розвиток і виховання домінують над суто навчанням;

⁴⁹ Єлизарова Г. В. Новому образованию – новую систему образовательных ценностей / Г. В. Єлизарова // Вестник Герценовского университета. – 2010. - №9. – С.14-17., с.16.

⁵⁰ Поташник М. Качество образования в разных образовательных практиках / М. Поташник, А. Моисеев // Народное образование. – 1999. - №9. – С.139-144.

- 6) модель креативної освітньої практики: результати навчання оцінюються за рівнем здатності особистості до креативної діяльності; головним завданням особистості є створення нових знань;
- 7) модель виховної освітньої практики: основним завданням є залучення учнів/студентів до цінностей суспільства, а виховний процес домінує над навчальним.

Окрім названих вище у сучасній педагогіці і психології пропонуються також моделі процесу навчання, які можуть стати основою для діяльності освітнього закладу:

- 1) вільна модель (Р. Штайнер, С. Курганов, В. Біблер); згідно з цією моделлю, розвиток особистості відбувається шляхом взаємодії тілесних, душевних і духовних чинників, а завданням педагога є розвиток розуму, волі і почуттів особистості;
- 2) особистісна модель (В. Занков, М. Зверев); в основі цієї моделі лежить ідея про ранній інтенсифікований розвиток особистості на засадах реалізації принципу провідної ролі теоретичних знань;
- 3) розвивальна модель (Д. Ельконін, В. Давидов, В. Рєпкін); в структурі моделі розвивального навчання закладено формування мотивів до навчання, пізнавальна діяльність, відтворення засвоєного, формування вмінь та навичок у стандартних і нестандартних умовах, а згодом – на творчому рівні;
- 4) активізуюча модель (А. Матюшкін, М. Махмутов, Г. Щукіна, В. Оконь, Н. Мочалова); сутність цієї моделі полягає в зростанні рівня пізнавальної активності особистості за рахунок вирішення ними проблемних ситуацій, спираючись на пізнавальні потреби та пізнавальну мотивацію;
- 5) формуюча модель (П. Гальперін, Н. Талізін, І. Калошина, В. Беспалько), зміст якої полягає в ефективному управлінні навчальним процесом, завдяки чому формуються задачі властивості особистості.

Таким чином, нами проаналізовано провідні категорії дослідження, серед яких ми виділили «цінність» та «освітні цінності». Проведений аналіз категорій дав можливість сформулювати визначення основного поняття нашого дослідження – *«цінності освітнього закладу»* – як аксіологічну основу його діяльності закладу, який здійснює освітню діяльність з метою забезпечення повноцінного всебічного формування особистості (в тому числі особистості майбутнього фахівця), здатної до саморозвитку.

Питання для самоконтролю та контролю засвоєння знань

1. Як змінювалися цінності залежно від типу державного устрою України?
2. Як зміст освіти впливає на систему цінностей?
3. Яким чином цінність як філософська категорія ілюструє дію закону єдності загального, особливого та одиничного?
4. Яким чином співвідносяться цінності та мотиваційна структура особистості?
5. Як ви розумієте індивідуальну філософію буття людини та її зв'язок із ціннісними характеристиками?
6. Що характерне для аксіології як наукової галузі?

Завдання для активізації самостійної пізнавальної діяльності

1. Доберіть 2-3 визначення поняття «цінності», які не представлені у тексті. Виділіть у них ключові слова. Порівняйте із поданими у тексті визначеннями; визначте спільне та відмінне.
2. Складіть порівняльну таблицю розуміння поняття «цінності» у філософії, соціології, психології, культурології, педагогіці.
3. Організуйте групову дискусію щодо ролі цінностей у житті людини. Розробіть у мікрогрупі 2 доводи, які ви вважаєте найбільш ґрунтовними. Відповідь репрезентуйте іншим учасникам заняття.
4. Доберіть 2-3 приклади прояву цінностей у житті людини або громади з Інтернет-джерел. Проаналізуйте їх.
5. Доберіть 2-3 приклади прояву цінностей людського знання з Інтернет-джерел. Проаналізуйте їх.
6. Побудуйте власну схему впливу чинників освітніх цінностей. Презентуйте результати групі.

1.2. Система цінностей в діяльності освітнього закладу

Подальша логіка дослідження передбачає аналіз провідних цінностей сучасної сфери освіти, які мають системний характер і свою специфіку в діяльності освітніх закладів.

Сфера освіти продукує і зберігає цілий комплекс цінностей, які формуються, розвиваються, або ж занепадають залежно від ефективності діяльності загальноосвітнього чи вищого навчального закладу та аксіологічних характеристик суб'єктів освітнього процесу – педагогів, студентів, учнів, управлінців, суб'єктів позанавчального середовища.

Н. Крилова цілком аргументовано зазначає, що цінності освіти є не тільки і не стільки законами педагогічної діяльності; вони стають основою самоорганізаційних процесів, регуляторами співвідношення бажаного й соціально необхідного⁵¹.

З метою характеристики системи цінностей сучасної сфери освіти, зокрема у середніх та вищих навчальних закладах визначимо сукупність цінностей, які представляють означену сферу і являють собою системне утворення.

Варто зазначити, що цінності як суспільний феномен пройшли значний шлях свого розвитку і визнання; так в античному світі і в епоху Середньовіччя вони ототожнювалися з самим буттям і мали яскраво виражений релігійний характер. Натомість в епоху Відродження пріоритетними визнавалися гуманістичні цінності, що ґрунтувалися на антропологізмі того часу. Новий час як історична віха опредметнив цінності, враховуючи нові суспільні відносини і прагматизм суспільного буття.

Звертаючись до **класифікації цінностей**, зазначимо, що в науці означених класифікацій виявлено досить багато, що пояснюється багатофакторністю самого поняття цінностей та численними критеріями, використаними для здійснення класифікації цінностей. Так, у філософії прийнято класифікувати цінності за критерієм предметності; таким чином виділяються *предметні і суб'єктні цінності*. До предметних цінностей традиційно відносять явища реального світу, які мають значення для людини, наприклад, природні об'єкти, явища і процеси, а також суб'єктні – установки, оцінки, імперативи, заборони, - окреслені у формі нормативних уявлень особи, соціальної групи, прошарку, суспільства загалом.

Інша класифікація цінностей відбувається на основі того, наскільки вони визнаються/не визнаються суб'єктом; так відбувається поділ на *внутрішні і зовнішні цінності*. Так, базовими внутрішніми цінностями особистості

⁵¹ Крылова Н. Б. Социокультурный контекст образования / Н. Б. Крылова // Новые ценности образования. – 1995. - №2. – С.76-103., с.86.

традиційно вважають особистісне зростання, любов і прив'язаність, здоров'я, служіння суспільству тощо. До зовнішніх цінностей особистості відносяться матеріальний добробут, рівень популярності особистості, її зовнішня привабливість.

Цікаву, на нашу думку, класифікацію цінностей запропонувала Ф. Клакхон, поділивши їх на **домінантні, варіативні та девіантні**, обравши критерієм класифікації вплив цінностей на соціалізацію особистості⁵². До першої групи цінностей науковець віднесла ті, яких дотримується соціальна еліта, тому їх прийняття людиною викликає соціальне схвалення й заохочення. Варіативні цінності не викликають особливого схвалення, але їх наявність і прихильність до них сприймається в суспільстві як неминуче явище. Натомість девіантні цінності забороняються і їх прийняття загрожує покаранням.

За критерієм значущості для основ життєдіяльності людини, для суті її потреб виділяють *абсолютні (вічні) та ситуативні цінності*. Залежно від сфери реалізації цінностей їх традиційно поділяють на *духовні, моральні, релігійні, естетичні, матеріальні тощо*. Так, моральні цінності представляють вирішення діалектичної суперечності між добром і злом, щастям і справедливістю, любов'ю і ненавистю та ін. Якщо критерієм виступає належність певної цінності до соціального інституту, то можна отримати класифікацію на соціальні, політичні, матеріальні, духовні цінності. Залежно від сфери розповсюдженості й значущості цінності можуть поділятися на *особистісні, групові та загальнолюдські*. Зазначимо, що такий підхід до класифікації цінностей є не зовсім прийнятним для нашого дослідження, оскільки розглядає цінності в соціально-інституційному, а не суто освітньому аспекті. Водночас зауважимо, що будь-яка освітня система ґрунтується на загальнолюдських, групових та особистісних цінностях.

Загальнолюдські цінності – це система аксіологічних максим, зміст яких не пов'язаний безпосередньо з конкретною соціальною групою чи конкретним історичним періодом у житті суспільства і людини. До загальнолюдських цінностей традиційно відносять релігійні заповіді, які нормують поведінку людини в соціумі (наприклад, «золоте правило моральності» – не роби іншим того, чого не хочеш, щоб зробили тобі)⁵³. Науковці відзначають принципову відмінність між загальнолюдськими

⁵² Kluckhohn Florence R., Fred L. Strodtbeck. Variations in Value Orientations. Evanston, IL: Row, Peterson. – Russo, Kurt W. 2000.

⁵³ Апресян Р. Золотое правило / Р. Апресян // Этика : новые старые проблемы. К шестидесятилетию Абдусалама Абдулкеримовича Гусейнова / Отв. ред. Р. Г. Апресян. – М.: Гардарики, 1999. – С.21-27.

цінностями і цінностями людства (водою, повітрям, флорою, фауною, корисними копалинами та ін.).

Загалом група загальнолюдських цінностей (як і інші групи цінностей) має досить неосяжний і розмитий характер і залежить від галузі науки, яка їх описує (наприклад, філософія, культурологія, етика, теологія, педагогіка та ін.), а також від суб'єктивної позиції науковця, його власної особистісної системи цінностей. Тому ми виходимо з необхідності виявити деяку усереднену сукупність загальнолюдських цінностей, притаманних в тому числі і сфері освіти, з метою більш детальної освітньої характеристики означених цінностей. Так, близькою до нашої позиції вважаємо пропозицію В. Єфимова, В.Таланова⁵⁴ та інших науковців віднести до групи загальнолюдських цінностей життя як абсолютну цінність, творчість, прекрасне (красу), справедливість, щастя, добро, обов'язок, відповідальність, честь, віру, свободу, рівність тощо.

Групові цінності, як свідчить наукова література (І. Бех, М. Бобньова, Ю. Вебер, О. Кір'якова) – це соціокультурні значення певних явищ групової життєдіяльності, виражені у формі нормативних уявлень як орієнтири групової поведінки.

Особливу соціальну групу в системі освіти представляють педагоги та освітні управлінці в системі діяльності як середніх, так і вищих навчальних закладів, які повинні мати сформовану систему групових педагогічних цінностей. Педагогічні цінності характеризуються як норми, які регламентують педагогічну діяльність і виступають аксіологічним фоном взаємовідносин між суспільними уявленнями про систему освіти та діяльністю педагогічної спільноти. До цієї групи цінностей належать ідеї, концепції, норми, які визначають специфіку функціонування освітніх інституцій у суспільстві. На нашу думку, групові цінності у цьому відношенні суттєво впливають на діяльність навчального закладу, оскільки визначають його місію, концепцію, організаційну структуру, ресурси та ін.

Особистісні цінності – це загальний комплекс цінностей, притаманних окремій людині. Рівень сформованості особистісних цінностей та їх відповідність суспільним очікуванням завжди служили індикатором оцінки рівня суспільної зрілості особистості. Розвиток особистісних цінностей залежить від інтеріоризаційних можливостей особистості учня, які, в свою чергу, пов'язані зі здатністю особистості виокремлювати з оточуючих явищ і процесів дійсності ті, що представляють певний інтерес і мають ціннісний характер. Означені явища, процеси і факти поступово набувають власної

⁵⁴ Єфимов В. О понятии «общечеловеческие ценности» / В.Ефимов, В. Таланов // Здравый смысл. – 2008. – №4 (49). – С.12-16.

структурованості залежно від умов життєдіяльності, цільових орієнтирів, які ставить перед собою учень чи студент, оцінки можливості реалізувати означені цілі і т.п. З іншого боку, внутрішня ієрархія цінностей особистості також впливає на цілемотиваційну складову процесу становлення й розвитку особистісних якостей та здатностей особистості, тому важливою є внутрішня підпорядкованість особистісних цінностей, їх значущість одна стосовно іншої і т.д.

На процес формування особистісних цінностей особистості в освітньому закладі виявляє свій вплив оточуюче середовище, яке нині представляє досить стихійний процес аксіологічного впливу на особистість. Передбачити роль і місце найбільш значущих факторів, які формують ціннісну сферу сучасного учня/студента, а тим більше вплинути на цей процес традиційними методами виховання стає дедалі більш складно. Можна стверджувати, що реально функціонуюча в українському суспільстві система цінностей не може слугувати нині аксіологічним еталоном, а закріплені в педагогічній теорії і практиці ціннісні засади навчально-виховного процесу часто вступають у суперечність з реальним соціокультурним середовищем, у якому відбувається соціалізація особистості.

Можна погодитися з думкою Г. Будінайте та Т. Корнілової, що «особистісними цінностями стають ті смисли, по відношенню до яких суб'єкт самовизначився»⁵⁵. У контексті проблеми нашого дослідження це означає суттєві переваги суб'єкт-суб'єктної парадигми освітнього процесу, яка надає учневі/студенту більшої свободи у формуванні власного світу особистісних цінностей, але й більшої відповідальності за результати ціннісного розвитку. Найбільш значущими у діяльності інноваційних навчальних закладів визнаємо пріоритетні напрями діяльності, які мають аксіологічний характер – мету діяльності, завдання, форми й методи забезпечення реалізації завдань діяльності закладу.

Виходячи з представленої вище класифікації цінностей, ми зробили спробу виділити в їх сутності і змісті освітній компонент, як це подано в таблиці 1.2.

У наукових працях В.Єфимова і В. Таланова запропоновано три головні групи цінностей (цінності особистості, цінності людства і цінності держави)⁵⁶. Виходячи з теоретичних положень цих учених можемо співвіднести їх з цінностями освіти, як це показано на рис. 1.3.

⁵⁵ Будинайте Г. Л. Личностные ценности и личностные предпосылки субъекта / Г. Л. Будинайте, Т. В. Корнилова // Вопросы психологии. – 1993. – Т. 14. – № 5. – С. 99-105., с. 102.

⁵⁶ Ефимов В. О понятии «общечеловеческие ценности» / В.Ефимов, В. Таланов // Здравый смысл. – 2008. – №4 (49). – С.12-16.

Таблиця 1.2.

Освітні характеристики основних груп цінностей

Група цінностей	Провідні цінності в групі	Провідні освітні характеристики
Загальнолюдські цінності	Життя, гуманізм, творчість, свобода, воля, відповідальність, істина, моральність, добро, віра та ін.	Комплекс загальнолюдських цінностей формується в системі освіти за допомогою як традиційних (народно-педагогічних та класичних педагогічних), так і інноваційних технологій освітнього процесу; в цьому задіяні як процес навчання, такі процес виховання особистості – в тісному взаємозв'язку загальноосвітнього освітнього закладу та навколишнього соціального (в тому числі квазіпрофесійного та власне професійного) середовища
Групові цінності	Міжкультурні, національні, статеві, вікові, громадянські цінності	У процесі засвоєння змісту освіти учень/студент має сформувати стійкі основи міжкультурної толерантності; формування громадянських цінностей є одним з пріоритетних завдань сучасного освітнього закладу як потужного соціального інституту в державі
Особистісні цінності	Здоров'я, життя, любов, справедливість, сім'я, прагнення до успіху, прагматизм, конструктивізм	Система освіти покликана забезпечити особистості належний стан здоров'я та життя за допомогою здоров'язберігаючих технологій; справедливість належить до основоположних принципів взаємин в середовищі навчального закладу; сім'я є цінністю не лише для самого учня/студента, але й для всієї системи освіти; прагнення до успіху забезпечується відповідними соціалізаційними механізмами, притаманними освітній системі як загальноосвітнього, так і вищого навчального закладу, які пов'язані з формуванням прагматизму й конструктивізму у поведінці особистості учня/студента

Наведене вище розмаїття аксіологічних класифікацій свідчить, з одного боку, про великий інтерес до категорії цінностей з боку різних наук, з іншого – про *невизначеність цієї категорії* навіть у межах однієї – педагогічної - галузі знань.

Особливе місце в групі особистісних цінностей займають *цінності особистості як суб'єкта освітнього процесу*. До зазначених цінностей, які визначаються як педагогічні, науковці (О. Веряєв, Е. Гусинський, М. Кісіль, Ю. Турчанинова, І. Шалаєв та ін.)⁵⁷ відносять:

- 1) Цінності-цілі – представляють творчий характер освітньої діяльності всіх суб'єктів освітнього процесу; соціальну значущість педагогічної діяльності; цінності саморозвитку учнів/студентів і

⁵⁷ Кісіль М.В. Простір освіти з точки зору її основного суб'єкта / М. В. Кісіль // Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки». – 2006. – Вип. 88. – С.138-141.; Шалаєв І. К. От образовательных сред к образовательному пространству: культурологический подход к проблеме / Шалаєв І. К., Веряєв А. А. // http://www.informika.ru/text/magaz/pedagog/pedagog_5/a03.html; Гусинский Э. Н. Введение в философию образования / Гусинский Э. Н., Турчанинова Ю. И. – М.: Издательская корпорация «Логос», 2000. – 224 с.

вчителів/викладачів. Означена група цінностей детермінує вибір педагогом цілей своєї професійної діяльності, а учнями/студентами – вибір пріоритетів у процесі набуття знань, умінь та навичок, в тому числі й для майбутньої професійної діяльності після завершення професійної підготовки у ВНЗ.

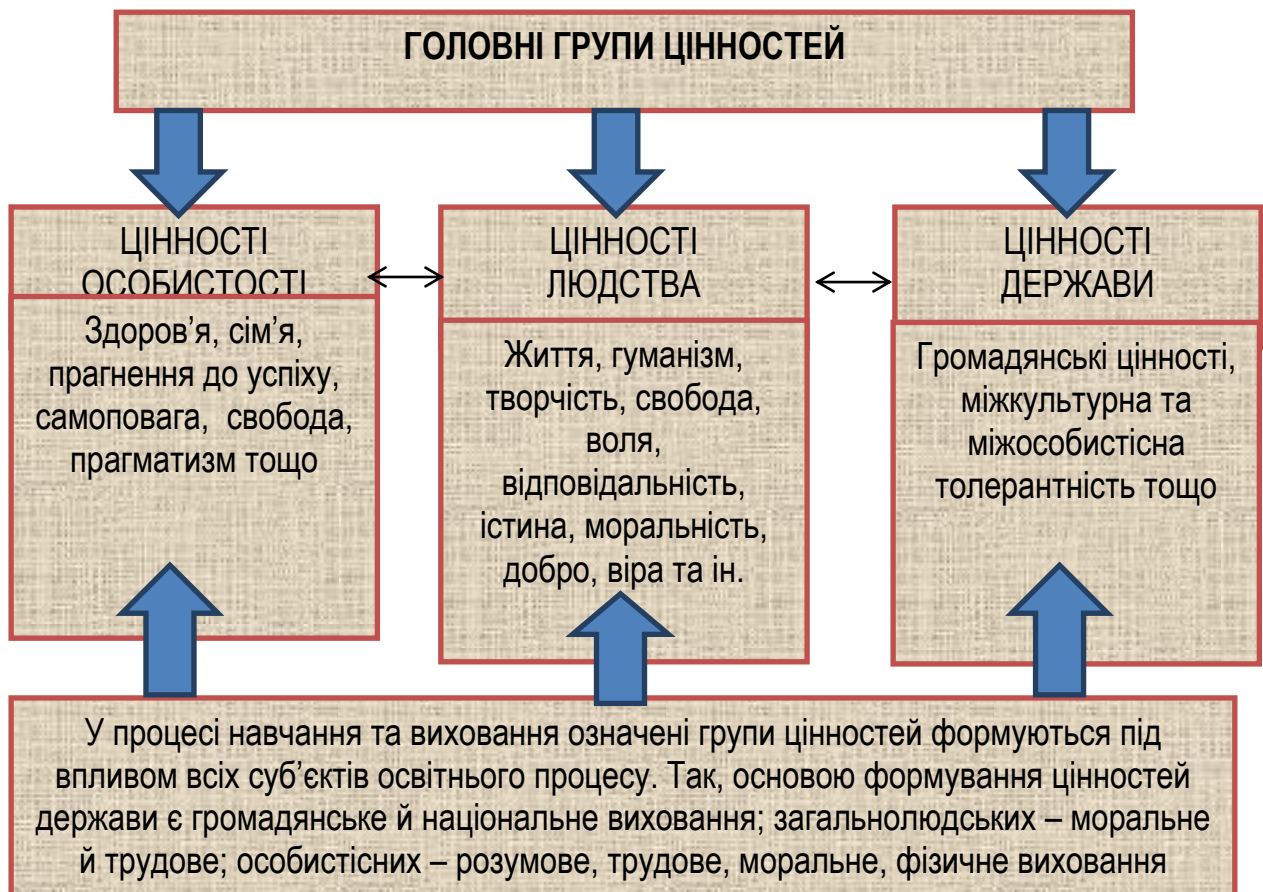

Рис.1.3. Цінності людства, держави та особистості та їх зв'язок з системою освіти (за В.Єфимовим і В. Талановим)

- 2) Цінності-засоби – відображають педагогічну діяльність; комунікативну сферу освітнього закладу, і дії, спрямовані на відображення суб'єктної сутності педагогів і учнів/студентів.
- 3) Цінності-відносини, тобто цінності взаємин між суб'єктами освітнього процесу – толерантність, справедливість, гуманізм, емпатія, конформізм тощо. Для педагогів (викладачів) цінності-відносини пов'язані з їх ставленням до педагогічної діяльності, рівнем задоволеності професійних потреб. У структурі цінностей-відносин

важливе місце займають і самовідносини, тобто ставлення особистості до себе, а також самосприйняття та самооцінка своїх особистісних і професійних якостей.

- 4) Цінності-якості – тобто творчість, активність, прагматизм, конструктивізм, гуманізм, повага до інших суб'єктів освіти, партнерство та ін.
- 5) Цінності-знання – система уявлень суб'єктів освітнього процесу про цілі, засоби, відносини і якості, які забезпечують ефективність процесу соціалізації особистості у сфері освіти, з одного боку, та ефективність педагогічного процесу – з іншого. До цієї групи відносяться також знання про аксіологічні можливості освітньої сфери та когнітивний характер процесу формування цінностей. Зауважимо, що цінності-знання притаманні, насамперед, класифікації педагогічних цінностей; натомість інші класифікації, представлені вище, такої групи цінностей не включають.

Зазначимо, що часто в наукових дослідженнях цінності-відносини, цінності-знання, цінності-якості відносять до однієї групи – цінностей-засобів⁵⁸. Ми також будемо дотримуватися такої точки зору, оскільки вважаємо, що якості, відносини і знання є засобами поступального розвитку аксіологічної сфери особистості, групи, інституції, соціуму.

Виходячи з предмета нашого дослідження, вважаємо доцільним прийняти наведену вище класифікацію педагогічних цінностей, як таку, що відповідає специфіці інноваційного навчального закладу, орієнтованого на потреби учня/студента як центрального суб'єкта освітнього процесу, з одного боку, і віддзеркалює специфіку педагогічного процесу в освітньому закладі – з іншого. Водночас, враховуючи середовищні характеристики функціонування сучасного освітнього закладу, можемо дійти висновку, що одними педагогічними цінностями аксіологічна сфера освіти не вичерпується. Тому, співвіднівши різноманітні класифікації цінностей, представлені вище, ми приймаємо як базову сукупність цінностей такі:

- 1) Загальноосвітні цінності з виокремленням у них компонента загальнолюдських цінностей та цінностей соціального інституту освіти;
- 2) Конкретно-педагогічні цінності, які поєднані в дві групи: а) цінності – цілі діяльності освітнього закладу, характеристика яких представлена

⁵⁸ Асташова Н. А. Учитель: проблема выбора и формирование ценностей / Н. А. Асташова. – М.: Московский псих.-соц. ин-т; Воронеж: Изд-во НПО "МОДЕК", 2000. – 272с.; Бадюл С. Професійно-педагогічні цінності як психолого-педагогічна основа процесу становлення майбутнього вчителя початкових класів / Світлана Бадюл // Рідна школа. – 2002. – №6. – С.14-15.

вище; б) цінності – засоби діяльності освітнього закладу, до яких відносимо також цінності-відносини, цінності-якості і цінності-знання.

Таким чином, сукупність базових цінностей сфери освіти представлена нами на рис.1.4.

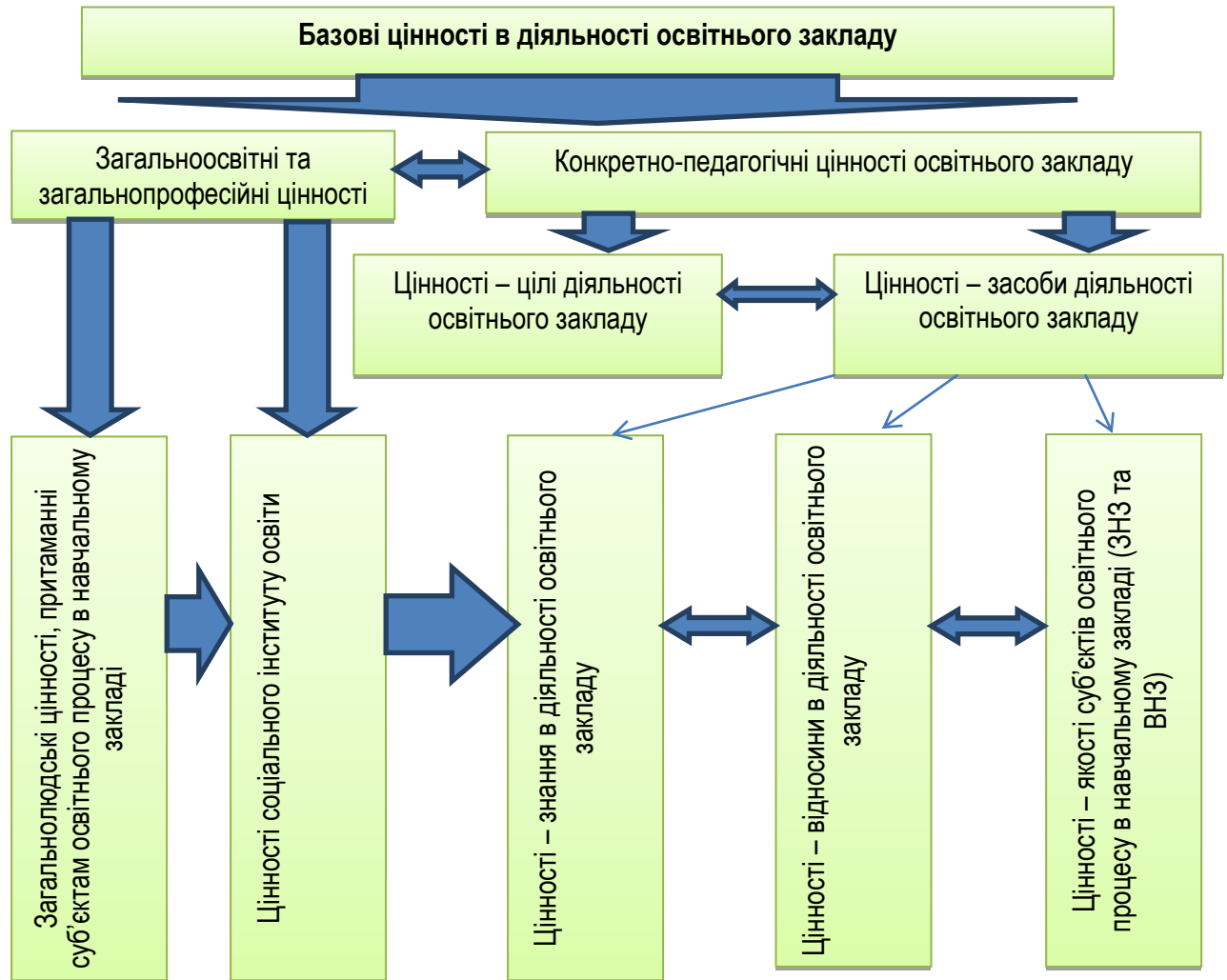

Рис.1.4. Базові цінності в діяльності освітнього закладу

Виходячи зі структури цінностей сфери освіти, представленої на рис.1.4, здійснимо аналіз базових цінностей сфери освіти, які змістово характеризують означену структуру. Освітні характеристики загальнолюдських цінностей представлені нами в таблиці 1.3. Що ж до цінностей-цілей та цінностей-засобів, то зупинимось на їх характеристиці більш детально.

Центральне місце у груп **цінностей-цілей** займають цілі педагогічної діяльності. Загалом мета педагогічної діяльності відображає тенденції соціального замовлення на випускника ЗНЗ чи ВНЗ, інтереси й очікування

різних соціальних груп, з одного боку – і очікування кожної окремої особи, яка навчається – з іншого. Мета педагогічної діяльності в освітньому закладі відображає його специфіку і розгортається в завдання формування його соціалізуючого середовища, організації навчальної діяльності учнів/студентів, розвиток їх індивідуальності на засадах суб'єкт-суб'єктної педагогіки та ін.

У групі **цінностей-засобів** заслуговують на першорядну увагу толерантність, справедливість, гуманізм, емпатія, творчість, активність, прагматизм, конструктивізм, повага до інших, партнерство. Отож, **толерантність** – це інтегративна аксіологічна характеристика особистості суб'єктів освітнього процесу, яка розглядається як тісно пов'язана з їхніми гуманістичними цінностями.

Проявами толерантності в освітньому процесі є конструктивна міжособистісна взаємодія учасників освітнього процесу, терпимість до іншого, міжкультурна толерантність у педагогічному колективі загальноосвітнього чи вищого навчального закладу, чуйність, демократичність у взаєминах та ін.⁵⁹. Як ціннісна характеристика особистості, толерантність виконує миротворчу, регулюючу, психологічну, виховну, комунікативну, культурозбережувальну, феліцитологічну функції⁶⁰. Науковці розглядають також поняття *толерантного простору навчального закладу*, формування якого залежить, на нашу думку, від усіх суб'єктів освітнього процесу та їх вітагенного досвіду, принесеного в цей навчальний заклад із зовнішнього середовища. Свідченням достатнього рівня толерантності навчально-виховного процесу є, наприклад, здатність до його здійснення на засадах полілогу, урахування власної думки кожного учня, конструктивної дискусії тощо.

Справедливість як цінність освітньої сфери відносить нас до таких понять, як мораль, моральне виховання, добро, чеснота та ін. Учнівський і студентський вік мають свої особливості стосовно сприйняття справедливості як цінності і стосовно її розвитку в особистісному та середовищному контексті, залежно від цільового компонента освітньої діяльності – пізнавального (в умовах ЗНЗ) чи професійного (в умовах ВНЗ). А пізнавальні процеси, притаманні учнівському чи студентському віку, вводять проблему справедливості в когнітивно-поведінкове поле соціалізації особистості у сфері освіти.

⁵⁹ Власенко О.М. Проблема формування моральних цінностей майбутніх учителів / О. М. Власенко // Освіта Донбасу. – 2004. – № 3-4. – С. 87-93.; Веретенко Т. Толерантність у професійній підготовці майбутніх учителів / Веретенко Т., Долгополова Я. // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2002. – № 4. – 266 с.; Павлов В.Д. Толерантность в системе образования / В. Д. Павлов // Новые знания. – 2003. – № 1. С. 20-22.

⁶⁰ Чеповецька М. Д. Шляхи формування толерантної свідомості серед молоді / М. Д. Чеповецька // Дев'ята Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Наука і життя: сучасні тенденції, інтеграція у світову наукову думку». – електронний ресурс. – режим доступу: <http://intkonf.org/chepovetska-md-shlyahi-formuvannya-tolerantnoyi-svidomosti-sered-molodi/>.

Результати наукових досліджень (Л. Музичко, Н. Хазратова та ін.)⁶¹ свідчать про співвіднесення поняття справедливості з поняттями чесності (брехливості), честі (безчестя), відповідальності (безвідповідальності), совісті (безсовісності), працьовитості (лінощів)⁶².

У наукових зарубіжних дослідженнях спостерігається класифікація справедливості як цінності на чотири різновиди:

- 1) Дистрибутивна (справедливе покарання чи заохочення);
- 2) Процедурна (справедливе рішення іншої особи та своє власне);
- 3) Інформаційна (повідомлення про прийняття рішення);
- 4) Міжособистісна (справедливе ставлення до інших).

Як засвідчив аналіз наукової літератури, учні\студенти, як правило, цінність справедливості відносять до таких явищ як «справедливість оцінки знань», «справедливе ставлення вчителя\викладача», «справедливі відносини з ровесниками». Відчуття несправедливості призводить до зниження рівня пізнавальної активності учнів\студентів, їх навчальної мотивації, а також до звуження комунікативного кола особистості.

Гуманізм є, на нашу думку, основоположною аксіологічною характеристикою освітньої сфери і педагогічної діяльності. Гуманістичні засади навчально-виховного процесу звіддавна досліджувалися науковцями-педагогами (В. Андрущенко, Л. Губернський, М. Михальченко, О. Вершиніна, Г. Гівишвілі, В. Бітаєв та ін.)⁶³. Гуманізм став однією з провідних характеристик науково-педагогічних теорій К. Ушинського, Г. Сковороди, В. Сухомлинського та ін.

Гуманізм як цінність освітньої сфери, з одного боку, ґрунтується на загальнолюдських цінностях, з іншого – сам є внутрішньо дискретною величиною, оскільки існує поняття «гуманістичні цінності». Тому варто, на нашу думку, звернутися до самого поняття цінності, вміщеного в «Українському педагогічному словнику», який окреслює цінність як «соціально-філософську категорію, що фіксує позитивне чи негативне

⁶¹ Музичко Л. Справедливість як цінність у структурі моральної сфери студента та регулятор його навчальної поведінки / Людмила Музичко // Проблеми гуманітарних наук. – Вип.25. – С. 117-122.; Хазратова Н. В. Включення студента до соціально-психологічного простору ВНЗ : типи особистісних проблем та консультативна робота з студентами / Н. В. Хазратова // Практична психологія та соціальна робота. – 2000. - №2. – С.5-8.

⁶² Гулевич О. А. Влияние обыденных представлений о справедливости на оценку партнера по общению / Ольга Александровна Гулевич // Вопросы психологии. – 2007. - №5. – С.66-76.

⁶³ Бітаєв В. А. Естетичне виховання і гуманізація особи / В. А. Бітаєв. – К.: ДАККІМ, 2003. – 232 с.; Вершиніна Е. М. Непрерывное воспитание и гуманизация в системе образования – суть социально-экономического и духовного возрождения общества: Концепция / Е. М. Вершиніна. – Х.: Регион-информ, 2004. – 430 с.; Гивишвили Г. В. Феномен гуманизма / Г. В. Гивишвили. – М. : Наука, 2001. – 400 с.; Андрущенко В. П. Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія / Андрущенко В. П., Губерський Л. В., Михальченко М. І.. – К.: Генеза, 2006. – 656 с.

значення будь-якого предмета або явища»⁶⁴. Гуманістична цінність, у такому разі, передбачає гуманне ставлення до значення означених явищ чи предметів. Г. Авдіянець та В. Наливайко означають гуманістичні цінності як «систему світоглядних орієнтацій, що полягають у ставленні до іншої людини, до самого себе, суспільства та природного довкілля як найвищої цінності, у здатності здійснення вибору добра на противагу злу та систематичному здійсненні гуманістичної діяльності»⁶⁵. Гуманітарний характер сучасної освіти передбачає її діяльність на гуманістичних цінностях, що підкреслює аксіологічне значення гуманізму як цінності освітньої сфери.

Емпатія як цінність освітньої сфери передбачає наявність таких взаємин між суб'єктами освітнього процесу, які б забезпечували взаємне сприйняття відчуттів та станів іншої людини. Як категорія педагогічної науки, емпатія пов'язується з поняттями гуманізму, чуйності, співчуття, активного слухання тощо. Як свідчать наукові дослідження, емпатія визначається як у когнітивному (як спосіб розуміння іншої людини), так і в емотивному (спосіб відчуття переживань іншої людини) відношенні. Згідно з цими підходами можна окреслити емпатію як цінність розуміння, прийняття іншої людини в освітньому процесі та цінність сприйняття її позиції та її внутрішнього стану в означеному процесі. Аксіологічна специфіка емпатії може виявлятися залежно від того, який компонент – емоційний, поведінковий чи пізнавальний – у ній переважає. Важливим аксіологічним наслідком чи результатом емпатії вважаємо допомагаючи поведінку – тип поведінки, яка передбачає діяльне співчуття й активне слухання іншої людини.

Активність як аксіологічна характеристика особистості передбачає здатність до розширення діяльності, з формуванням відповідного рівня самоактуалізації та творчості. Самоактуалізація, в свою чергу, спрямовує зусилля особистості на розвиток відповідальності за свої дії; творчість супроводжує розвиток активності особистості за умови наявності ситуацій (задач, завдань) незавершеного типу; стимулювання відповідальності й незалежності мислення. Освітня сфера виступає одним з найголовніших чинників розвитку творчості й активності особистості, оскільки має високий когнітивний потенціал і необхідні ресурси для стимулювання активності суб'єктів освітнього процесу⁶⁶. Важливе значення для проблеми нашого дослідження має те, що активність особистості безпосередньо пов'язана з реалізацією її потреби в знаннях та новому соціальному досвіді. Індивідуальні

⁶⁴ Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с., с. 340.

⁶⁵ Авдіянець Г. Виховання гуманістичних цінностей в учнів початкових класів: сучасний стан проблеми / Г. Авдіянець, В. Наливайко // Гуманізація навчально-виховного процесу. - Вип. LII. Ч. 1. – Словянськ, 2010. – С. 208-217., с. 213.

⁶⁶ Сапронов А. В. Социальная активность как конструктивная основа образа жизни молодежи в условиях социокультурных трансформаций / А. В. Сапронов : дисс. канд. социол. наук: 22.00.06. – Курск, 2007. – 174 с.

цінності особистості також визначають рівень її активності як спосіб поповнення індивідуального досвіду – комунікативного, когнітивного, соціального.

Безпосередньо пов'язаним з античністю особистості, її творчістю та діяльністю загалом є **прагматизм** всіх суб'єктів освітнього процесу у ЗНЗ чи ВНЗ, який, як філософія дії (В. Бабинцев, Є. Реутов, В. Курилів, О. Мокрогуз та ін.) забезпечує індивідуальний характер сприйняття оточуючого світу, особистісний характер процесу пізнання тощо. З точки зору прагматизму досвід, набутий учнем\студентом в процесі навчання чи професійної підготовки, є повноправною частиною особистісного досвіду. Натомість педагог-«прагматик» визначається як суб'єкт освіти, який дає можливості учнев\студентів до поповнення знань, але не ставить сам факт засвоєння знань вище від набуття навичок самостійного їх опанування⁶⁷. На нашу думку, прагматизм як цінність особистості в освітній сфері означає, насамперед, здатність до критичного ставлення до оточуючого світу, незалежність мислення, демократизм у міжособистісній взаємодії.

Конструктивізм розглядається нами як важлива аксіологічна характеристика сфери освіти, прямо пов'язана з конформізмом та гуманізмом, оскільки передбачає постановку в центр освітнього процесу особистості учня\студента, і значущість точки зору останнього, навіть якщо ця точка зору не є традиційною. Дотримання основ конструктивізму з боку педагога спонукає учнів\студентів до конструктивізму у відповідь, тому вони формують у себе ціннісне ставлення до думки, вчинку, досвіду іншої людини. З точки зору конструктивізму знання не можуть бути передані особистості в готовому вигляді; проте система освіти має створити необхідні умови для самоконструювання її пізнавальної сфери залежно від віку, статі, індивідуального вітагенного досвіду тощо. Конструктивізм як цінність-засіб передбачає врахування унікальної індивідуальної точки зору іншої людини у процесі переходу через когнітивний конфлікт (Ж. Піаже)⁶⁸. Аксіологічні засади конструктивізму спонукають до побудови у ЗНЗ чи ВНЗ навчального процесу пошукового типу, стимулювання пізнавальної активності особистості, заохочення гіпотез, сумнівів, мислення вголос, дискусії; створення умов для виокремлення індивідуальних переваг кожного суб'єкта освітнього процесу, особливої цінності його точки зору⁶⁹. Педагог-конструктивіст виступає не

⁶⁷ Курилів В. І. Навчання критичного мислення. Вісім шляхів, якими легко прийти до поразки, навіть не починаючи (за Робертом Стенбергом) / В. І. Курилів // Історія та правознавство. – 2004. - №1. – С.5-12.

⁶⁸ Піаже Ж. Психологія інтелекта / Жан Піаже. – СПб.: Питер, 2003. – 192 с.

⁶⁹ Ханс Й. Креативность действия / Й. Ханс [Пер с нем.]. — СПб.: Алетейя, 2005. — 320 с.

суб'єктом передачі знань, а консультантом, координатором пізнавального процесу.

Безпосередньо пов'язаним з конструктивізмом та гуманізмом у взаєминах суб'єктів освітньої сфери на аксіологічному рівні вважаємо **партнерство**. Партнерські стосунки суб'єктів навчально-виховного процесу забезпечуються їх аксіологічними характеристиками, адже рівень розвитку означеної вище толерантності, конструктивізму, емпатії забезпечують партнерські відносини в освітньому процесі. Навчання в педагогічній науці взагалі окреслюється як процес співробітництва, як партнерство педагога й учня\студента. Тому партнерство включене нами до системи цінностей освітнього процесу в освітньому закладі, який характеризується партнерськими відносинами суб'єктів освітнього простору. Інструментами, які забезпечують розвиток партнерства, можна вважати, насамперед, педагогічне спілкування, педагогічний діалог тощо.

Таким чином, нами обґрунтовано дві групи цінностей, які є значущими для освітньої сфери навчального закладу (як ЗНЗ, так і ВНЗ) – *загальноосвітні (загальнолюдські цінності та цінності соціального інституту освіти) та конкретно-педагогічні цінності* (цінності-цілі та цінності-засоби). Відзначено особливу роль і місце в навчально-виховному процесі освітнього закладу базових цінностей особистості й закладу загалом як освітньої інституції, як-от: толерантність, емпатія, справедливість, конструктивізм, партнерство, прагматизм, активність. Означені цінності лягли в основу експериментальної роботи з розробки моделі формування цінностей освітнього процесу освітнього закладу та провідних факторів, які визначають його аксіологічну сферу.

Питання для самоконтролю та контролю засвоєння знань

1. Чим, на вашу думку, відрізняються суспільні цінності та освітні цінності?
2. Які класифікації цінностей видаються вам найбільш доречними та чому?
3. Яким чином співвідносяться загальнолюдські, групові та особистісні цінності?
4. Що впливає на процес формування особистісних цінностей?
5. Що таке цінності-знання та яким чином вони впливають на результативність педагогічних процесів?
6. Які цінності є базовими для діяльності освітнього закладу?

Завдання для активізації самостійної пізнавальної діяльності

1. Побудуйте модель основних цінностей освіти. Які компоненти моделі ви вважаєте базовими?
2. Доберіть зразки українського фольклору, які ілюструють зміст освітніх цінностей.
3. Організуйте групову дискусію щодо освітніх характеристик основних груп цінностей. Доберіть приклади їх реалізації у навчально-виховному процесі. Відповідь презентуйте іншим учасникам заняття.
4. Доберіть 2-3 приклади дії групових цінностей. Проаналізуйте їх.
5. Доберіть вправи та методики, спрямовані на виявлення особистісних цінностей учнів. Охарактеризуйте їх.
6. Доберіть методи діагностики цінностей особистості або групи. Апробуйте їх на практичному занятті з іншими. Сформулюйте висновки.

II. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ТА МОДЕЛЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ЗАСАД В ДІЯЛЬНІСТЬ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ

2.1. Актуальний стан аксіологічної сфери освітніх закладів

Вивчення актуального стану аксіологічної сфери освітнього закладу передбачає створення програми дослідно-експериментальної роботи, спрямованої на визначення ефективності педагогічної діяльності в умовах ЗНЗ чи ВНЗ.

Проектування програми педагогічного експерименту ґрунтується на потребі ергономічної організації праці дослідника та забезпечення надійності результатів дослідження шляхом узгодження його завдань, рівнів, етапів та методів. У визначенні методики організації експериментальних досліджень з педагогіки будемо послуговуватися працями О.В. Крушельницької⁷⁰, А.В. Коржуєва і В.А. Попкова⁷¹, Ю.В. Борисової⁷², І.С. П'ятницької-Позднякової⁷³, С.М. Соловйова⁷⁴, Н.П. Павлик⁷⁵ та інших. Ґрунтуючись на результатах теоретичного аналізу та узагальненні визначених праць, а також результатах теоретичного дослідження категорійно-поняттєвого й проблемного поля дослідження нами було побудовано програму педагогічного експерименту як алгоритмізовану послідовність етапів, методів реалізації мети і завдань дослідження.

Експериментальне дослідження ціннісних засад діяльності освітніх закладів доцільно проводити на трьох рівнях:

- ✓ на рівні вивчення досвіду роботи освітніх закладів — для встановлення ціннісних засад їх діяльності, визначення основних тенденцій розвитку педагогічних інновацій у практиці навчання, виховання й професійної підготовки майбутніх фахівців, констатації актуального стану розвитку аксіологічності у системі середньої та вищої освіти;
- ✓ на рівні характеристики ставлення педагогічних та науково-педагогічних працівників як основних суб'єктів упровадження цінностей у навчально-

⁷⁰ Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень : [навч. посіб.] / О. В. Крушельницька. – К. : Кондор, 2009. – 206 с.

⁷¹ Коржуев А.В. Научное исследование по педагогике: теория, методология, практика : [учеб. пособ.] / А.В. Коржуев, В.А. Попков. – М.: Академический проект, Трикста, 2008. – 287 с.

⁷² Методологія та методи соціальних досліджень [навч. посіб.] / Ю.В.Борисова. – К. : ДЦССМ, 2003. – 216 с.

⁷³ П'ятницька-Позднякова І.С. Онови наукових досліджень у вищій школі : [навч. посіб.] / І.С. П'ятницька-Позднякова. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 116 с.

⁷⁴ Соловйов С.М. Основи наукових досліджень : [навч. посіб.] / С. М. Соловйов. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 176 с.

⁷⁵ Павлик Н.П. Методичні рекомендації з написання комплексних кваліфікаційних робіт // Авт.-укл. Н.П. Павлик. – Житомир : Вид-во Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2012. – 52 с.

виховний процес школи і вузу до педагогічних інновацій та базових передумов їх реалізації – для можливості визначення рівня усвідомлення значущості аксіологічних засад діяльності освітніх закладів, оцінки стану готовності педагогів до впровадження результатів наукових досліджень у сфері педагогіки, педагогічної та соціальної психології, методики викладання;

- ✓ на рівні учнівської/студентської молоді як суб'єктів поширення освітніх та суспільних цінностей – для моніторингу сучасних аксіологічних тенденцій у молодіжному середовищі, дослідження кореляцій між цінностями освітніх установ, сучасними технологіями організації навчально-виховної діяльності, професійної підготовки та рівнем навчальної, професійної й соціальної компетентностей учнів/студентів.

Таке експериментальне дослідження дозволить охарактеризувати ціннісні засади діяльності освітніх закладів комплексно для виявлення рівня та характеру впливу різних суб'єктів освітнього середовища. Етапи проведення педагогічного експерименту визначаються метою науково-дослідної роботи, їх основний зміст висвітлено на рис. 2.1.

Загалом, мета науково-дослідної роботи спрямована на перевірку *гіпотези* педагогічного експерименту: впровадження в освітній простір ЗНЗ та ВНЗ організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності та авторської моделі дозволить підвищити ефективність навчально-виховної діяльності та процесу професійної підготовки фахівців шляхом об'єднання зусиль різних суб'єктів освітнього простору.

Для ілюстрації процесу формування аксіологічного простору сучасного загальноосвітнього чи вищого навчального закладу нами було обрано необхідні діагностичні методики, визначено групи респондентів. Такими в нашому дослідженні стали учнів окремих навчальних закладів м.Житомира.

Отже, вибірка сукупність дослідження:

- ✓ на рівні закладів освіти: 12 загальноосвітніх навчальних закладів (спеціалізованих шкіл, ліцеїв, гімназій) Житомирського регіону. Метод формування вибірки – цілеспрямований гніздовий: для аналізу використовувався досвід діяльності навчальних закладів, поданий і опублікований управлінням освіти Житомирської міської ради як інноваційний.
- ✓ на рівні педагогічних колективів: 152 педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів; у тому числі 78 педагогів контрольної групи та 74 – експериментальної групи. Метод формування

вибірки – суцільний гніздовий: участь у дослідженні взяли всі педагогічні працівники експериментальної бази дослідження.

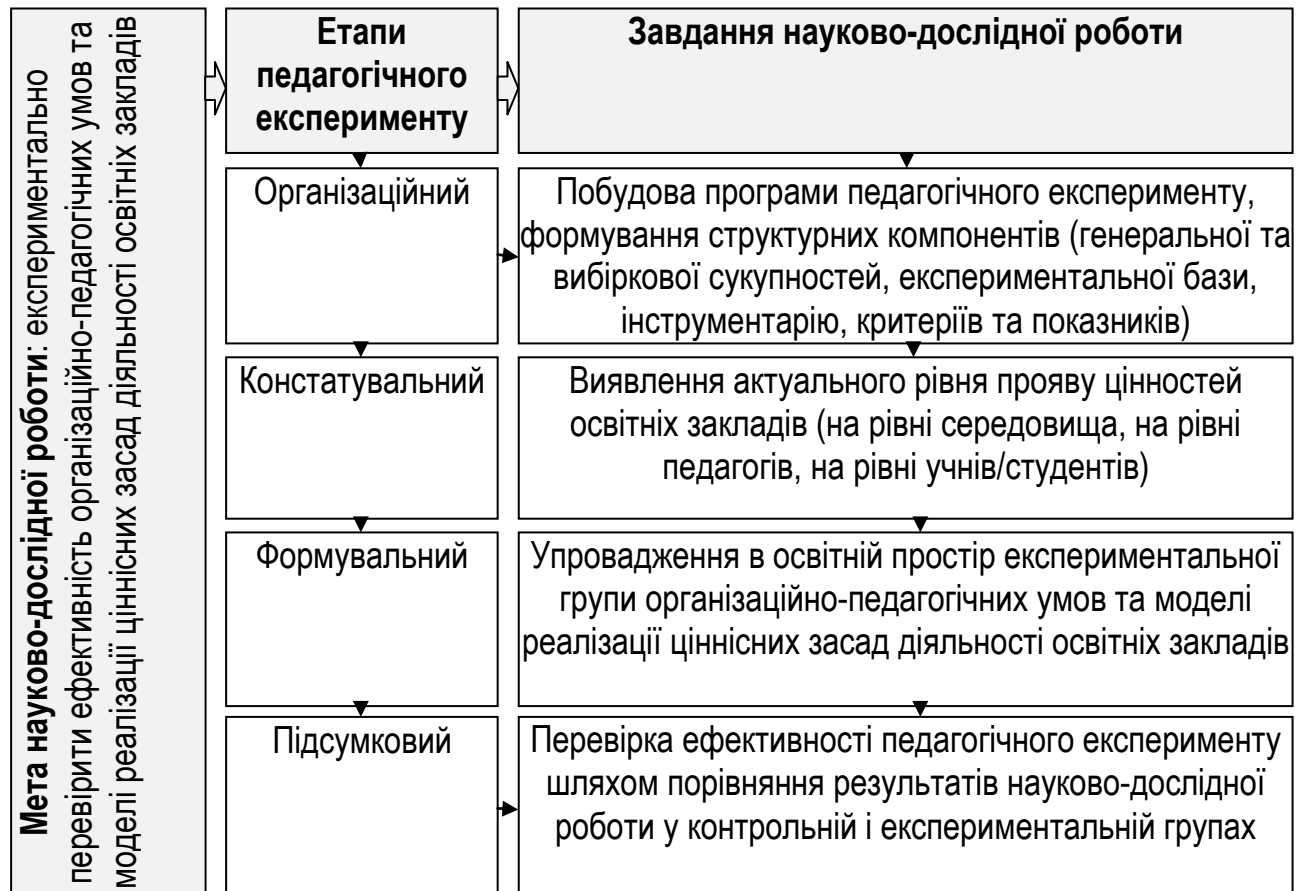

Рис. 2.1. Етапи педагогічного експерименту з вивчення ціннісних засад діяльності освітніх закладів

- ✓ на рівні учнівських колективів: 352 учні середнього та старшого шкільного віку, що навчаються у інноваційних загальноосвітніх навчальних закладах; з них 180 учнів контрольної групи та 172 учнів експериментальної групи. Метод формування вибірки – суцільний гніздовий: участь у дослідженні взяли всі учні класу, присутні на момент дослідження.

Методи емпіричного дослідження: контент-аналіз програм і досвіду інноваційної діяльності загальноосвітніх навчальних закладів; опитування педагогів та учнів інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів; тестування учнів; експертне оцінювання педагогами ціннісних засад функціонування інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів; факторний аналіз.

Діагностичний інструментарій дослідження (табл. 2.1.) детермінується системою критеріїв та показників рівня впровадженості ціннісних засад діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів.

Таблиця 2.1.

**Діагностичний інструментарій експериментального дослідження
ціннісних засад діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних
закладів**

№	Методика дослідження	Завдання її використання та зв'язок з критеріями	Об'єкти дослідження
1	Контент-аналіз програм діяльності навчальних закладів м. Житомира ⁷⁶	Аналіз досвіду діяльності освітніх закладів м. Житомира та виявлення засад упровадження інноваційних педагогічних технологій Цільовий і середовищний критерії	Навчальні заклади м. Житомира
2	Методика вивчення зміни ціннісних орієнтацій (Столяренко Л.Д.) ⁷⁷	Вивчення структури ціннісних орієнтацій старшокласників Діяльнісний і рефлексивний критерії	Старшокласники контрольної та експериментальної груп – учні загальноосвітніх навчальних закладів.
3	Методика визначення типу спрямованості особистості ⁷⁸	Дослідження структури спрямованості опитуваних за двома ортогональними шкалами: «гуманізм – егоцентризм», «екзистенціалізм – прагматизм». Діяльнісний і рефлексивний критерії	Педагоги інноваційних навчальних закладів експериментальної бази дослідження.
4	Опитувальник педагогічних працівників щодо факторів впливу на формування цінностей суб'єктів освітнього простору (авторський)	Визначення факторів формування ціннісних засад діяльності освітніх закладів; виявлення рівня прояву цінностей у їх діяльності Гносеологічний і середовищний критерії	Педагоги навчальних закладів експериментальної бази дослідження.

Проаналізуємо отримані результати констатувального етапу педагогічного експерименту, які демонструють актуальний стан аксіологічної сфери освітнього закладу на трьох визначених рівнях: на рівні закладів освіти, на рівні педагогічних працівників; на рівні особистості.

На рівні закладів освіти ми аналізували досвід навчально-виховної діяльності загальноосвітніх навчальних закладів з точки зору наявності педагогічних інновацій. Актуальність вивчення педагогічних інновацій

⁷⁶ Методологія та методи соціальних досліджень [навч. посіб.] / Ю.В.Борисова. – К. : ДЦССМ, 2003. – 216 с.

⁷⁷ Семиченко В.А. Проблемы мотивации и деятельности человека. Модульный курс психологии. Модуль «Направленность». – К. : Миллениум, 2004. – 521 с., с.180-181.

⁷⁸ Там само, с. 232-235.

загальноосвітніх навчальних закладів Житомирщини вбачаємо: у потребах систематизації наявного досвіду інноваційної навчально-виховної діяльності; виявленні основних тенденцій його розвитку; вивченні актуального стану аксіологічних засад діяльності закладів середньої освіти та проектуванні перспектив і методичних рекомендацій оптимізації інноваційної діяльності освітніх установ.

Педагогічні інновації як об'єкт наукового пізнання висвітлено у роботах В.П. Беспалька, Л.В. Буркової, Л.М. Ващенко, А.І. Пригожина, Т.Г. Трушнікової, А.В. Хуторського, О.І. Шапран та інших. Аналіз визначених праць дозволив нам виділити основні характеристики інноваційної діяльності у сфері освіти (апробованість, творчість, пошуковість, діяльнісний характер, організованість, системність, цілеспрямованість та інші). Однак, достатній рівень теоретичної розробленості проблеми інноваційної педагогічної діяльності вимагає аналізу досвіду впровадження інновацій. Тому завданням цього етапу нашого дослідження є аналіз та систематизація елементів інноваційної діяльності шкіл м. Житомира, висвітлених у публікації управління освіти Житомирської міської ради «Нові ідеї сучасної школи Житомира»⁷⁹. Категорія «інноваційності», за визначенням авторів публікації, є важливим показником оцінки якості роботи педагогів; її характеристики відповідають теоретично обґрунтованим, а саме: технологічність, результативність, організованість навчально-виховних впливів, відповідність досягненням сучасної педагогічної науки, творчість.

Нами було проведено контент-аналіз діяльності загальноосвітніх навчальних закладів м. Житомира, результати якого висвітлено у табл. 2.2., а також здійснено спробу виділити теоретичні підходи та ціннісні засади проаналізованих ЗНЗ.

Таким чином, узагальнення представлених у табл. 2.2 даних щодо реалізації теоретичних підходів дозволяє сформулювати такі основні тенденції їх діяльності:

- ✓ при організації інноваційної діяльності сучасні освітні заклади Житомирщини переважно орієнтуються на компетентнісний та проектний підходи в освіті;
- ✓ профілізація навчальних закладів сприяє впровадженню інноваційних технологій навчання і виховання безпосередньо за профілем роботи освітнього закладу;

⁷⁹ Нові ідеї сучасної школи Житомира [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : zt-rada.gov.ua/pages/p1855.

- ✓ для більшості представленого досвіду є характерною відсутність експериментальної перевірки ефективності запропонованих педагогічних інновацій;
- ✓ при створенні та реалізації педагогічних інновацій загальноосвітні навчальні заклади часто орієнтуються лише на учнів та вчителів, залишаючи осторонь інших важливих суб'єктів освітнього й суспільного простору;
- ✓ більшість описаного інноваційного досвіду існує у формі проектів, що не сприяє його систематизації та теоретичному обґрунтуванню.

Таблиця 2.2.

Контент-аналіз досвіду діяльності навчальних закладів м.Житомира

№	Теоретичний підхід	Досвід	Відповідність характеристикам інноваційності	Ціннісні засади діяльності
1	Компетентнісний, технологічний	<i>Інструментарій моніторингу розвитку загальнонавчальних навичок молодших школярів</i> – розроблено Науково-методичним центром управління освіти. <i>Зміст:</i> при підготовці уроку, його проведенні та оцінюванні вчителі фіксують загальнонавчальні навички дітей молодшої школи.	Технологічність, організованість; відсутність експериментальної перевірки ефективності. <i>Суб'єкти</i> – управління освіти, вчителі, молодші школярі.	Переважають цінності-цілі: орієнтованість на соціальне замовлення – прагматизм, гнучкість, компетентність
2	Компетентнісний, особистісно орієнтований, діяльнісний	<i>Випереджувальне вивчення математики</i> – упроваджується у ліцеї №25 ім. М.О. Щорса. <i>Зміст:</i> для забезпечення профілізації навчання; досягнення прогнозованих результатів навчання; формування позитивної Я-концепції та впевненості у власних силах школярі вивчають математику з випередженням навчального матеріалу.	Апробованість визначеної технології, прогнозованість ефективності її результатів. <i>Суб'єкти</i> – учні молодшої та середньої школи, вчителі математики.	Переважають цінності-засоби: активність, творчість, конструктивізм
3	Проектний, компетентнісний, особистісно орієнтований	<i>Метод проектів</i> – реалізується при вивченні географії та економіки у ЗОШ № 30. <i>Зміст:</i> використання науково-дослідницьких і творчих проектів учнів для розвитку соціальних компетентностей школярів.	Відповідність сучасним науково-педагогічним дослідженням; орієнтованість на результат; урахування інтересів школярів. <i>Суб'єкти</i> – учні середньої та старшої школи, вчителі.	Поєднання цінностей-засобів і цінностей-цілей: конструктивізму, прагматизму, компетентності
4	Гуманістичний, індивідуальний, проектний	<i>Міжнаціональний фестиваль учнів «Дружба»</i> – організовується і проводиться ЗОШ №17. <i>Зміст:</i> є результатом проектної пошукової діяльності школярів, вчителів та батьків.	Відповідає потребам організації міжкультурного спілкування учнів, які є представниками 19 національностей. <i>Суб'єкти</i> – учні, вчителі, батьки, територіальна громада	Переважають загальноосвітні цінності, що співвідносяться з загальнолюдським і – толерантність, партнерство, гуманізм
5	Компетентнісний, громадянський, індивідуальний	<i>Екологічний фестиваль дітей та педагогів «Голос Землі»</i> – представляє діяльність екологічного ліцею №24. <i>Зміст:</i> реалізація концепції безперервної екологічної освіти.	Реалізація принципів неперервної освіти як відповідність сучасним педагогічним дослідженням; урахування потреб громади. <i>Суб'єкти</i> – територіальна	Переважають конкретно-педагогічних цінностей – партнерство, відповідальність,

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ТА МОДЕЛЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ЗАСАД В ДІЯЛЬНІСТЬ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ

			група, учні, вчителі	активність
6	Громадянський, системний, інтерактивний, компетентнісний	<i>Лабораторія економічної освіти «Стратегія успіху»</i> ліцею №25 ім. М.О. Щорса. <i>Зміст:</i> спільний освітній курс регіональної спілки підприємців та членів Житомирського молодіжного об'єднання «XXI Платформа», студентів старших курсів місцевих вузів	Розширення виховного впливу різних соціальних інституцій; залучення додаткових ресурсів у систему освіти. <i>Суб'єкти</i> – громадські організації, підприємці, старшокласники, вчителі	Провідне місце цінностей-цілей: патріотизм, конструктивізм, партнерство
7	Середовищний, системний, компетентнісний	<i>Створення здоров'язберігаючого освітнього середовища</i> у Ліцеї №2. <i>Зміст:</i> посилення ролі фізичного виховання – зміна навчальних планів задля збільшення кількості годин на вивчення фізичної культури, введення системи факультативів, у т.ч. «Основи масажу».	Відстеження результатів впливу на фізичний та розумовий розвиток школярів – тобто наявність емпіричної перевірки результатів інноваційної діяльності. <i>Суб'єкти</i> – учні, вчителі	Переважання конкретно-педагогічних цінностей – здоров'я і розвиток.
8	Міждисциплінарний, практико-орієнтований	<i>Військово-спортивна гра «Патріот»</i> – проводиться у ЗОШ №26. <i>Зміст:</i> практичне удосконалення навичок з правил безпеки життєдіяльності та предметних дисциплін на фоні патріотичного виховання	Орієнтація на інтереси школярів, розширення кола компетенцій; зв'язок навчально-виховної діяльності з життям. <i>Суб'єкти</i> – учні, вчителі, представники правозахисних та військових підрозділів	Вагома роль приділяється формуванню цінностей-цілей: патріотизму, активності, здоров'я.
9	Середовищний, громадянський, краєзнавчий	<i>Соціальне партнерство</i> Житомирської міської гімназії №3. <i>Зміст:</i> реалізація інноваційних освітніх проектів «Школа громадянства», «Відкриття рідного краю», «Культурологічна спадщина», «Діалог культур» із залученням представників органів влади, громадських організацій, музеїв, театрів, дипломатичних відомств; міжнародних партнерів.	Розширення впливу соціальних інституцій; розвиток системи неформальної освіти школярів. <i>Суб'єкти:</i> учні, вчителі, соціальні партнери	Реалізація конкретно-педагогічних цінностей: партнерство, розвиток особистості, патріотизм
10	Проектний, компетентнісний	<i>Креативні проекти</i> Житомирської міської гуманітарної гімназії №23 (Асоційованої школи ЮНЕСКО). <i>Зміст:</i> проведення Днів науки, Днів успіху, Днів муз для підтримки результатів діяльності школярів у позанавчальний час та розширення їх компетентностей.	Підтримка різних сфер дитячої творчості, орієнтованість на інтереси дітей, міжнародна співпраця. <i>Суб'єкти:</i> учні, вчителі, міжнародні партнери	Змішана структура цінностей – творчість, розвиток, компетентність
11	Особистісно орієнтований, гуманістичний, проектний	<i>Проект «Проба пера»</i> – реалізується ЗОШ №27. <i>Зміст:</i> видання літературних збірок школярів «Ода Житомирщині», «Проба пера», «Обережно, листопад...», «Пролісок», «Книга в моєму житті», «Я життя люблю...»	Відповідність інтересами дітей, створення ситуації успіху, підтримка дитячої творчості. <i>Суб'єкти:</i> учні, літературні об'єднання міста, шкільна бібліотека	Переважання загально педагогічних цінностей: гуманізму, творчості, розвитку
12	Системний, акмеологічний	<i>Інструментарій моніторингу якості освіти</i> – упроваджується Житомирським міським колегіумом. <i>Зміст:</i> відстеження, аналіз та корекція рівня навчальної успішності учнів	Систематичне врахування різних факторів впливу на якість навчально-виховного процесу; відповідність сучасним дослідженням <i>Суб'єкти:</i> учні, вчителі, адміністрація	Переважання цінностей-засобів, як-от: прагматизму, конструктивізму

Відповідно, перспективою подальшої діяльності з упровадження педагогічних інновацій вважаємо: потреби у підвищенні науково-теоретичної та методичної компетентності педагогів для забезпечення організованості технологічних впливів; врахування різних факторів ефективності педагогічних інновацій, зокрема потреб в залученні різних суб'єктів освітнього простору; необхідність організації експериментальної перевірки ефективності запропонованих інновацій.

Аналіз ціннісних засад діяльності загальноосвітніх навчальних закладів м. Житомира свідчить про відносну збалансованість реалізації загально-педагогічних і конкретно-педагогічних цінностей (у т.ч. цінностей-цілей і цінностей-засобів). Однак варто зауважити, що найбільшу питому вагу у практичній діяльності мають такі цінності, як прагматизм, конструктивізм, партнерство, патріотизм, творчість і розвиток; в той час як поза увагою педагогічних колективів залишаються загальнолюдські цінності – емпатія, справедливість, толерантність, гуманізм, полілогізм та інших. Ми пояснюємо це особливостями суспільних потреб у конкурентоспроможності, навчальній і фаховій зреалізованості випускників. Однак, відсутність зазначених вище загальнолюдських цінностей при реалізації навчально-виховних проєктів, на нашу думку, збіднює середовище комунікації учнівської/студентської молоді; утруднює формування емоційно-почуттєвої сфери, яка, в свою чергу, підпадає під вплив збідненого емоційного середовища ЗМІ, асоціальних груп й об'єднань і т.д.; зумовлює прояви девіантної поведінки. Таким чином, визначаємо необхідність введення в модель впровадження ціннісних засад діяльності освітніх закладів визначених компонентів.

На рівні педагогічних колективів навчальних закладів нами було проведено опитування щодо факторів впливу на формування цінностей суб'єктів освітнього простору, а також оцінку цінностей і теоретичних підходів, що забезпечують їх формування. Розглянемо отримані результати опитування.

Оцінювання педагогами обґрунтованих цінностей з позиції їх поширеності у суспільстві, сфері освіти загалом та конкретних навчальних закладів мало на меті визначити ступінь узгодженості цінностей на різних рівнях, а також ступінь їх реалізації у навчально-виховному процесі освітніх установ. Кількісні дані оцінювання за 10-ти бальною шкалою висвітлено у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

**Результати оцінювання педагогами впровадження цінностей в
діяльність їхнього навчального закладу**

№	Цінність	ЕГ			КГ		
		суспільство	сфера освіти	ЗНЗ	суспільство	сфера освіти	ЗНЗ
1.	Активність	5,4	4,5	5,1	5,2	4,6	5,0
2.	Альтруїзм	4,1	4,1	5,1	3,9	4,0	4,9
3.	Безпека	4,1	5,3	5,1	4,2	5,6	5,7
4.	Визнання	5,0	5,9	5,3	5,3	6,0	5,1
5.	Виховання	5,5	6,7	6,0	5,3	6,6	6,2
6.	Відповідальність	4,5	6,4	6,4	4,7	6,2	6,3
7.	Віра	5,9	5,3	5,4	5,7	5,2	5,1
8.	Впевненість	4,4	5,2	5,1	4,6	5,1	5,0
9.	Гармонія	4,2	4,8	4,9	4,1	4,7	4,7
10.	Громадська активність	5,3	6,2	6,4	5,0	6,3	6,3
11.	Гуманізм	5,2	6,8	5,7	5,3	6,7	5,8
12.	Демократизм	3,7	5,0	5,3	3,9	5,1	5,2
13.	Дитина	6,3	6,2	6,6	6,1	6,3	6,7
14.	Добро	5,7	5,5	6,0	5,6	5,5	6,1
15.	Довершеність	5,1	5,6	5,6	5,3	5,7	5,6
16.	Друзі	7,6	5,8	7,7	7,2	5,6	7,8
17.	Духовність	5,4	6,0	5,7	5,6	6,1	5,7
18.	Емпатія	4,1	4,2	4,7	4,0	4,2	4,8
19.	Життя	7,9	6,4	7,2	8,0	6,5	7,5
20.	Задоволення	7,3	5,1	5,8	7,5	5,0	5,9
21.	Звичай	5,0	5,9	6,4	5,2	6,1	6,3
22.	Здоров'я	7,7	6,5	6,4	7,6	6,4	6,5
23.	Знання	6,4	7,7	6,6	6,3	7,9	6,9
24.	Зовнішня привабливість	7,9	5,1	5,8	7,6	5,0	5,6
25.	Індивідуальність	5,5	6,1	5,0	5,7	5,8	5,2
26.	Істина	4,6	5,5	5,5	4,5	5,3	5,7
27.	Конструктивізм	5,3	5,7	5,7	5,5	5,4	5,8
28.	Любов	7,6	4,8	5,5	7,3	5,0	5,6
29.	Людство	5,7	5,0	4,9	5,6	5,2	5,2
30.	Матеріальний добробут	8,7	6,5	6,5	8,8	6,8	6,7
31.	Милосердя	6,1	5,0	6,0	5,9	5,2	5,9
32.	Моральність	5,2	4,2	5,0	5,1	4,3	4,9
33.	Навчання	6,8	7,7	7,7	6,5	8,0	7,9
34.	Обов'язок	5,7	6,1	6,5	5,7	6,3	6,6
35.	Оптимізм	4,8	5,1	5,2	4,7	5,3	5,3
36.	Освіта	7,0	8,0	7,8	6,6	8,0	7,8

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ТА МОДЕЛЬ ВПРОВАДЖЕННЯ
ЦІННІСНИХ ЗАСАД В ДІЯЛЬНІСТЬ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ**

№	Цінність	ЕГ			КГ		
		суспільство	сфера освіти	ЗНЗ	суспільство	сфера освіти	ЗНЗ
37.	Особистість	5,3	5,5	5,6	5,5	5,7	5,6
38.	Партнерство	5,1	5,8	5,9	5,0	5,6	5,8
39.	Педагог	4,7	6,2	5,6	4,5	6,3	5,7
40.	Пізнання	5,8	7,0	6,8	5,7	7,1	6,9
41.	Повага	5,4	6,2	6,1	5,3	6,4	6,3
42.	Порядок	4,3	5,7	5,8	4,4	5,3	5,9
43.	Прагматизм	8,1	7,5	6,1	7,9	7,6	6,5
44.	Престиж	7,6	7,5	6,7	7,9	7,5	6,2
45.	Природа	5,3	5,5	5,3	5,4	5,7	5,6
46.	Прогрес	6,4	5,9	5,6	6,3	6,1	5,3
47.	Простота	4,8	4,7	5,2	4,7	4,5	5,3
48.	Рівність	4,6	5,2	5,9	4,6	5,1	6,2
49.	Розвиток	5,9	7,4	7,2	6,1	7,5	7,3
50.	Розум	6,6	7,6	7,3	6,5	7,8	7,6
51.	Самодостатність	5,6	5,5	5,3	5,5	5,3	5,6
52.	Самоповага	5,7	5,8	4,8	5,9	5,9	4,9
53.	Самореалізація	5,7	6,6	6,1	5,8	6,9	6,2
54.	Свобода	5,1	5,1	5,3	5,2	4,9	5,1
55.	Сила	7,7	4,7	4,9	7,9	4,9	5,3
56.	Сім'я	7,9	5,9	5,3	8,0	5,6	5,5
57.	Совість	4,3	4,9	5,2	4,2	4,7	5,3
58.	Соціальний статус	7,9	7,6	7,4	7,8	7,7	7,3
59.	Справедливість	5,1	5,7	6,1	5,2	5,8	6,1
60.	Творчість	5,0	7,2	6,9	4,9	7,7	7,2
61.	Успіх	7,2	7,4	6,8	7,4	7,5	7,0
62.	Цілісність	4,5	5,0	4,8	4,3	5,3	4,9
63.	Чесність	4,9	5,7	6,1	4,9	6,0	5,9
64.	Чесť	4,5	5,8	5,9	4,6	5,6	5,6
65.	Чуйність	5,7	5,6	5,4	6,0	5,5	5,7
66.	Щастя	6,6	4,7	5,8	7,1	4,5	5,7
Середні дані		5,8	5,9	5,9	5,8	5,9	6,0

Аналіз отриманих емпіричних даних свідчить, що в середньому існує тенденція до зростання показників реалізованості представлених у табл. 2.3 цінностей у навчальних закладах (показник 6,0 для контрольних груп і 5,9 для експериментальних груп) в порівнянні з суспільством (відповідний показник 5,9 для обох груп респондентів) та сферою освіти (показник 5,8 для обох груп). Такі дані свідчать про наявність декількох тенденцій:

- виявлено низький рівень прояву цінностей на усіх проаналізованих рівнях – оскільки оцінювання проводилося за 10-ти бальною шкалою, то

отримані показники (5,8 – 6,0) свідчать про недостатність реалізованості визначених цінностей;

- на рівні суспільства і громадської думки прояв визначеної системи цінностей є нижчим, аніж у сфері освіти – тобто практична реалізація цінностей у навчально-виховному процесі знаходиться під впливом суспільної думки, що визначає пріоритетні цінності і, відповідно, знижує ефективність впливу;

- розподіл оцінки значущості та прояву цінностей є сильно стратифікованим залежно від значення кожної окремої цінності (від 4,0 – середня оцінка альтруїзму як суспільної цінності і 4,1 – оцінка емпатії як цінності суспільства до 8,8 як оцінки ціннісного ставлення до матеріального добробуту у суспільстві; тобто різниця в показниках оцінювання подекуди менше/більша вдвічі, що свідчить про нерівномірність розподілу результатів оцінювання;

- оцінка цінностей за деякими шкалами та рівнями сильно відрізняється між собою; наприклад, за шкалою «життя як цінність» на рівні суспільства отримано показник 8,0, в той час як на рівні сфери освіти відповідний середній показник обох груп становить 6,5; аналогічно за шкалою «освіта» на рівні суспільства отримано середній показник оцінювання 6,8, а на рівні сфери освіти – 8,0. Тобто, спостерігається значна відмінність у оцінках прояву цінностей на різних рівнях, що свідчить про їх неузгодженість.

Аналіз отриманих результатів за окремими шкалами опитування дозволяє зробити наступні висновки.

1. На рівні суспільства найнижче респондентами обох груп оцінено цінності: альтруїзм – 4,0; безпека – 4,2; гармонія – 4,2; демократизм – 3,8; емпатія – 4,1; совість – 4,3; тобто група загальнолюдських цінностей, що визначають ефективність комунікацій. Це вимагає врахування потреби у формуванні цінностей, що забезпечують успішність комунікацій і конструктивної взаємодії як окремих людей, так і різних соціальних груп у суспільстві.

2. Найвищі результати опитування педагогів щодо впровадженості й реалізованості окремих цінностей у суспільстві отримано за шкалами: сім'я – 8,0; прагматизм – 8,0; матеріальний добробут – 8,8; соціальний статус – 7,9. Це відображає, з одного боку, прагматичність сучасного українського суспільства та переважання матеріальних і статусних цінностей; з іншого боку – усвідомлення ролі сімейних зв'язків та сім'ї як інституту соціалізації людини. Тобто постає необхідність популяризації гуманістичних цінностей у навчально-виховному процесі, що створюють основу демократичного суспільства.

3. У сфері освіти найнижчі оцінки отримали цінності: альтруїзм – 4,1 і емпатія – 4,2. Найвище респондентами оцінено соціальний статус – 7,7; освіта – 8,0; навчання – 7,9; знання – 7,8. Такі показники частково відповідають результатам оцінювання цінностей на рівні суспільства і свідчать про вагомий взаємозумовлений вплив ціннісних сфер. Однак виявлено вагому частку специфічних цінностей сфери освіти (знання, навчання, власне освіта), хоча, як свідчать результати інших шкал, вони мають швидше декларований характер, оскільки не знаходять відображення у інших сферах.

4. На рівні впровадження цінностей у навчально-виховний процес конкретних навчальних закладів найнижче оцінено: гармонію – 4,8; емпатію – 4,8; самоповагу – 4,9; цілісність – 4,9. Тобто, в освітньому процесі наразі не є реалізованими визначені цінності, що вимагає зміни підходу до організації навчально-виховного процесу на гуманістичних і особистісно орієнтованих засадах. Найвище за результатами опитування респондентами визначено реалізацію таких цінностей, як: друзі – 7,8; навчання – 7,8; освіта – 7,8. Цікавим виявленим фактом, на нашу думку, є наявність у таких оцінках потреб усіх суб'єктів освітнього простору – дітей (дружба і спілкування як основна цінність) і вчителів (навчання й освіта як основне завдання педагогічної професії).

5. Вважаємо за важливе відзначити значне переважання негативних оцінок щодо цінностей на рівні суспільства – тобто це може свідчити про розчарування респондентів у ціннісній сфері сучасного українського суспільства. Натомість незначна кількість занадто низьких оцінок цінностей у сфері освіти і на рівні ВНЗ може засвідчити про тенденцію до збереження цінностей-цілей та цінностей-засобів педагогічної діяльності.

Наступним досліджуваним нами показником рівня впровадження ціннісних засад у діяльність навчальних закладів є реалізованість сучасних педагогічних підходів у освітній процес. Опитування педагогічних працівників щодо реалізації теоретичних підходів в діяльність навчального закладу, які дозволять ефективно формувати цінності суб'єктів освітнього процесу свідчить про низький рівень їх реалізації (див. табл. 2.4.), оцінювання відбувалося за 10-ти бальною шкалою.

Таблиця 2.4

**Реалізація теоретичних підходів у формуванні цінностей суб'єктів
освітнього процесу**

№	Підхід	ЕГ		КГ	
		Сфера освіти	Навчальний заклад	Сфера освіти	Навчальний заклад
1.	Аксіологічний	6,8	5,7	7,1	5,5

2.	Антропологічний	5,5	5,1	5,4	5,2
3.	Гуманістичний	7,2	6,6	7,3	6,5
4.	Діяльнісний	7,4	6,6	7,1	6,6
5.	Задачний	5,6	4,8	5,4	4,9
6.	Когнітивний	5,7	5,4	5,5	5,3
7.	Компетентнісний	6,6	6,3	6,5	6,4
8.	Комплексний	6,1	5,2	6,4	5,3
9.	Особистісно орієнтований	7,7	6,8	7,8	7,1
10.	Системний	7,5	6,8	7,7	7,1
Середнє		6,61	5,93	6,62	5,99

Оцінювання представлених у табл. 2.4. підходів відбувалося за 10-ти бальною шкалою, отримані середні результати опитування експериментальних і контрольних груп свідчать про середній рівень реалізації визначених організаційно-педагогічних умов. Варто зауважити, що респонденти майже однаково оцінили реалізацію теоретичних підходів у сфері освіти загалом (6,61 і 6,62 для експериментальної і контрольної груп відповідно). Це, на нашу думку, свідчить про переважання декларації визначених педагогічних підходів у нормативно-правовій базі сфери освіти та відповідній методичній літературі, аніж їх практичної реалізації у діяльності навчальних закладів м.Житомира (відповідний показник експериментальної групи становить 5,93; контрольної групи – 5,99).

Таким чином, аналіз упровадження педагогічних підходів у практику діяльності навчальних закладів м.Житомира свідчить, що у сфері освіти найбільш реалізованими щодо формування цінностей учнів є особистісно орієнтований (середнє по обом групам – 7,75); системний (середній показник – 7,6); діяльнісний і гуманістичний (середні показники по 7,25 кожний) підходи. Тобто, респонденти визнають значимість впровадження визначених підходів для формування ціннісних засад діяльності у сфері освіти. Найнижчі результати отримано за шкалами: антропологічний підхід (5,5 балів у ЕГ, 5,4 – у КГ); задачний підхід (показник ЕГ – 5,6; КГ – 5,4); когнітивний підхід (середні оцінки ЕГ і КГ – 5,7 і 5,5 відповідно). Отримані максимальні та мінімальні значення оцінок свідчать, на нашу думку, про недооцінювання педагогами значення навчальної діяльності (і відповідних педагогічних підходів – задачного, когнітивного) для формування ціннісних засад у сфері освіти.

Щодо оцінювання рівня впровадження теоретичних підходів безпосередньо у діяльність навчальних закладів, то респондентами обох груп найвище оцінено особистісно орієнтований та системний підходи (6,8 – оцінка ЕГ; 7,1 – середня оцінка КГ). Тобто це свідчить про вищий рівень обізнаності педагогів щодо змісту та методів визначених підходів.

Цікавим виявленим нами фактом є недооцінювання респондентами ролі аксіологічного підходу в процесі формування ціннісних засад діяльності навчальних закладів. Ми пояснюємо це недостатньою обізнаністю педагогічних працівників зі змістом та засадами аксіології як вчення про цінності. Виявлені факти необхідно врахувати при проектуванні моделі впровадження організаційно-педагогічних умов для забезпечення зростання обізнаності учасників експериментальної роботи.

На рівні учасників експерименту на його констатувальному етапі нами вивчалися особистісні характеристики суб'єктів освітнього процесу, які відображають ціннісні засади їх діяльності, а саме – вплив на цінності. Для цього ми послуговувалися стандартизованими психодіагностичними методиками – «Методикою для визначення типу спрямованості особистості» (Т. Данилова) для діагностики структури спрямованості особистості, виявлення ступеню представленості в ній гуманістичної складової і «Методикою вивчення зміни ціннісних орієнтацій» (Л.Д. Столяренко), побудованою на класифікації цінностей М. Рокича, що дозволяє визначити тенденції змін, які відбуваються в мотиваційній сфері досліджуваних.

Проаналізуємо отримані результати діагностики. Методика для визначення типу спрямованості особистості Т. Данилової дозволяє дослідити структуру спрямованості досліджуваних з позицій двох ортогональних осей «гуманізм-егоцентризм» і «екзистенціалізм-прагматизм», результати діагностики представлено у табл. 2.5.

Таблиця 2.5.

Дослідження спрямованості учасників експерименту

Тип спрямованості	ЕГ		КГ	
	К-сть	%	К-сть	%
Гуманізм	63	36,63	67	37,22
Егоцентризм	109	63,37	113	62,78
<i>Всього</i>	<i>172</i>	<i>100</i>	<i>180</i>	<i>100</i>
Екзистенціалізм	52	30,23	61	33,89
Прагматизм	120	69,77	119	66,11
<i>Всього</i>	<i>172</i>	<i>100</i>	<i>180</i>	<i>100</i>

Отримані результати діагностики свідчать, що переважаючою у середовищі учасників експерименту є прагматична спрямованість, що відображає домінування мотиву досягнення конкретних результатів власної діяльності. Прагматичний тип спрямованості особистості виявлено у 69,77% старшокласників експериментальної групи і 66,11% досліджуваних контрольної групи. Такі дані співвідносяться з результатами опитування педагогів, які провідними цінностями наразі визначили соціальний статус,

матеріальне становище та інші цінності, що виступають бажаними результатами діяльності.

Егоцентричний тип спрямованості досліджуваних, за якого цілі, інтереси й потреби особистості звернені на неї саму, виявлено у 63,37% респондентів експериментальної групи і 62,78% контрольної групи (тобто, більше ніж у половини досліджуваних). Егоцентричний тип спрямованості відображається на характері спілкування учнівської молоді, що набуває маніпулятивного характеру та може корелювати з визначеними вище результатами прагматизму як провідної стратегії поведінки учнів. Такі результати, на нашу думку, викликані комплексним впливом різних факторів соціалізації учнів, зокрема ЗМІ, де пропагуються матеріальні інтереси як провідні. Це вимагає організації педагогічного впливу на формування цінностей учнів, що передусім відповідатимуть загальнолюдським.

Натомість, гуманістичний тип спрямованості характерний для 36,63% досліджуваних експериментальної групи і 37,22% учасників контрольної групи. Тобто лише кожний третій досліджуваний характеризується толерантністю, автентичністю, емпатійністю у спілкуванні та надає значення інтересам і потребам інших людей. Такі дані корелюють з результатами вивчення прояву цінностей у суспільстві, сфері освіти, де альтруїзм і емпатія отримали найнижчі оцінки.

Екзистенційна спрямованість учасників експерименту відображає рівень їх потреб у самоаналізі, рефлексії, прагненні до самовдосконалення й самореалізації як визначальних передумов особистісного становлення в підлітковому та юнацькому віці. Такий тип спрямованості притаманний 30,23% респондентів експериментальної групи і 33,89% досліджуваних контрольної групи.

Розподіл респондентів за типами спрямованості особистості проілюстровано на рис. 2.2.

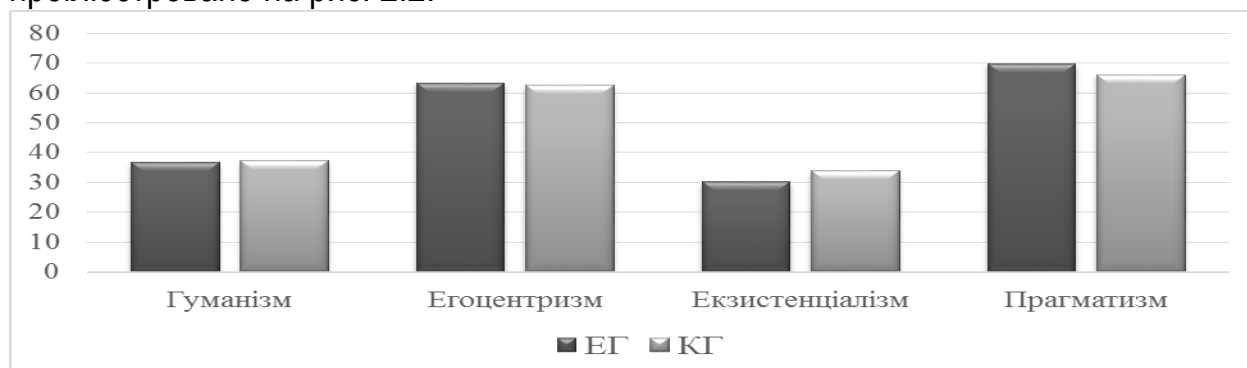

Рис. 2.2. Розподіл респондентів за типами спрямованості особистості на констатувальному етапі експерименту, у %

Як засвідчують результати дослідження, у ціннісних орієнтаціях респондентів переважають егоцентричні та прагматичні тенденції, що є результатом комплексного впливу різних суспільних чинників і вимагає цілеспрямованих педагогічних перетворень.

Більш детально ціннісні орієнтації респондентів дозволяє вивчити методика Л.Д. Столяренко, результати її застосування на констатувальному етапі дослідно-експериментальної роботи представлено у табл. 2.5.

Згідно інструкції до проведення методики, кожний досліджуваний обрав зі списку 5 цінностей, які найбільше відповідають його сучасному стану, тому сума виборів за кожною цінністю перевищує кількість респондентів у п'ять раз. Аналіз отриманих результатів опитування свідчить, що для обох груп досліджуваних найбільш важливими є такі ціннісні орієнтації: наявність вірних друзів (56,40% виборів досліджуваних експериментальної групи і 52,78% – контрольної групи) і любов (50,58% виборів у ЕГ, 50,56% виборів у КГ). Такі результати відповідають психологічним особливостям підліткового та юнацького віку та можуть бути прогнозованими. Однак, вражаючим виявленим фактом вважаємо низьку масову частку виборів таких цінностей як здоров'я (10,47% досліджуваних ЕГ, 10,56% – КГ), що може свідчити про поширеність девіацій та неефективність сучасних здоров'язберігаючих технологій; мистецтво (близько 2% досліджуваних обох груп) – тобто відсутність стійких позитивних ставлень як до культурних надбань, так і власної участі у мистецьких акціях та подіях; рівність для всіх (приблизно 10% респондентів обох груп) як основна європейська цінність та право людини, основа толерантності; чиста совість і чесне життя (в середньому по 4% респондентів ЕГ і КГ) – як основа духовних цінностей. Тобто, гуманістичні, демократичні та духовні цінності респондентів, як показали результати емпіричного дослідження, не є достатньо сформованими, що підкреслює актуальність наших наукових пошуків.

Таблиця 2.5.

Дослідження ціннісних орієнтацій учасників експерименту

Ціннісні орієнтації	ЕГ		КГ	
	К-сть	%	К-сть	%
цікаве активне життя	75	43,60	65	36,11
цікаве навчання	19	11,05	22	12,22
матеріально забезпечене життя	78	45,35	82	45,56
наявність вірних друзів	97	56,40	95	52,78
щасливе сімейне життя	63	36,63	65	36,11
життя, повне задоволень, розваг	65	37,79	72	40,00
свобода, незалежність	64	37,21	68	37,78
розширення своєї освіти, кругозору	17	9,88	19	10,56

мирна обстановка в країні	11	6,40	13	7,22
чиста совість, чесне життя	7	4,07	8	4,44
громадська активність	17	9,88	21	11,67
комфорт, спокій	5	2,91	6	3,33
здоров'я	18	10,47	19	10,56
любов	87	50,58	91	50,56
наявність дітей	4	2,33	5	2,78
досягнення влади	25	14,53	28	15,56
повага оточуючих	21	12,21	24	13,33
Творчість	13	7,56	16	8,89
рівність для всіх	17	9,88	19	10,56
мистецтво	3	1,74	4	2,22
гроші будь-якими способами	37	21,51	35	19,44
успіх у кар'єрі	58	33,72	61	33,89
спілкування з людьми	36	20,93	37	20,56
віра	23	13,37	25	13,89

Таким чином, при дослідженні актуального стану ціннісних засад діяльності освітніх закладів проведений трирівневий аналіз (на рівні освітнього середовища, педагогічних і учнівських колективів) дозволяє сформулювати такі висновки:

1. Відсутність в освітньому процесі цілеспрямованої педагогічної діяльності з формування ціннісних засад їх діяльності призводить до почасти декларованості загальнолюдських цінностей в освітньому середовищі та значне переважання прагматичних цінностей, пов'язаних з матеріальним становищем та соціальним статусом суб'єктів освіти.

2. Формування ціннісних засад діяльності освітніх закладів відбувається під комплексним впливом великої кількості факторів (зовнішніх і внутрішніх), їх урахування для цілеспрямованого впливу вимагає впровадження системи організаційно-педагогічних умов.

3. Виявлено взаємозалежність між результатами дослідження на різних рівнях педагогічного експерименту. Так, цінності суспільства можуть підсилювати або нівелювати цінності сфери освіти, які, в свою чергу, визначають засади діяльності інноваційних навчальних закладів та особливості ціннісних орієнтацій учасників освітнього процесу – педагогів та учнів/студентів.

4. Результати дослідження ціннісних орієнтацій та спрямованостей респондентів свідчать про недостатній вплив наявного освітнього середовища, що вимагає проектування, апробації та впровадження цілеспрямованої педагогічної діяльності.

Питання для самоконтролю та контролю засвоєння знань

1. Які фактори впливають на формування вибіркової сукупності дослідження ціннісних засад діяльності освітніх закладів?
2. Що таке «критерії»? Яким чином критерії пов'язані з практикою педагогічної діяльності?
3. Що таке «педагогічні інновації»? Як пов'язані педагогічні інновації та аксіологічні характеристики?
4. Які цінності регулювали навчально-виховну діяльність у вашому освітньому закладі? Яким чином вони проявлялися?
5. Які основні теоретичні підходи до формування цінностей учасників освітнього простору?
6. Як ви розумієте словосполучення «декларовані цінності»? Відповідь проілюструйте прикладами.

Завдання для активізації самостійної пізнавальної діяльності

1. Проаналізуйте представлені у науковій літературі експериментальні дослідження освітніх цінностей. Виділіть провідні характеристики цінностей, одержані емпірично.
2. Доберіть 2-3 методи дослідження ціннісних засад діяльності освітніх закладів.
3. Сформууйте 2-3 потенційні гіпотези дослідження ціннісних засад діяльності освітніх закладів.
4. За зразком таблиці 2.2 проведіть контент-аналізів 5 педагогічних Інтернет-ресурсів щодо ціннісних засад презентованого у них педагогічного досвіду. Висновки обґрунтуйте.
5. Складіть власний перелік цінностей вашої студентської групи. Порівняйте ваші результати із результатами інших студентів. Обговоріть виявлені тенденції.
6. Охарактеризуйте фактори формування ціннісних засад діяльності освітніх закладів.

2.2. Організаційно-педагогічні умови реалізації ціннісних засад діяльності освітніх закладів

З метою окреслення провідних факторів, які визначають динаміку розвитку й реалізації ціннісних засад діяльності освітнього закладу важливо визначити основні умови, за яких цей процес буде ефективним і результативним.

У науковій літературі поняття «умови» окреслює, як правило:

- відношення предмета до оточуючих явищ, без присутності яких він не існує або існує в іншому вигляді (Н. Фролова)⁸⁰;
- правила, за допомогою яких здійснюється доцільне протікання фізичних, природних чи суспільних процесів (В. Загвязинський)⁸¹;
- єдність суб'єктивного й об'єктивного в протіканні певних процесів (В. Сластьонін, Т. Стефановська)⁸²;
- сукупність взаємопов'язаних обставин, які впливають на процес діяльності (В. Андреев)⁸³;
- сукупність об'єктивних можливостей середовища, які дають змогу відбутися певному явищу (А. Найн)⁸⁴.

Аналіз наукової літератури (В. Беліков, М. Боритко, О. Галкіна, А. Моложавенко, І. Соловцова, Л. Соколова та ін.) свідчить, що чітко окресленого поняття «організаційно-педагогічні умови» не існує внаслідок широкого спектру предметів дослідження, якого ці умови стосуються. Структурно поняття організаційно-педагогічних умов розділяється на поняття «організаційні умови» і «педагогічні умови». Щодо педагогічних умов, то як свідчить дослідження В. Белікова, вони є «сукупністю об'єктивних можливостей змісту, форм, методів і матеріально-просторового середовища, спрямованих на вирішення поставлених у педагогіці завдань»⁸⁵. Реалізація педагогічних умов забезпечує найбільш ефективне протікання педагогічного

⁸⁰ Фролова Н. В. Организационно-педагогические условия формирования профессиональных компетенций у студентов управленческих специальностей / Н. В. Фролова // Педагогика и психология. – электронный ресурс. – режим доступа : vestnik.yspu.org/releases/pedagoga_i_psichologiy/32_3/.

⁸¹ Загвязинский В. И. Методология и методика дидактического исследования / В. И. Загвязинский. – М. : Педагогика, 1982. – 160 с.

⁸² Стефановская Т. А. Технология обучения педагогики в вузе / Т. А. Стефановская : Методическое пособие. – Изд-е 2-е. – М. : Совершенство, 2000. – 272 с.

⁸³ Андреев В. И. Педагогика творческого саморазвития / В. А. Андреев. – Казань, 1996. – 586 с.

⁸⁴ Найн А. Я. Организация экспериментальной работы в образовательных учреждениях инновационного типа / А. Я. Найн, А. А. Найн. – Магнитогорск, 1998. – 150с.

⁸⁵ Беликов В. А. Образование. Деятельность. Личность. / В. А. Беликов : монография. – М. : Академия Естествознания, 2010. – 310 с., с.88.

процесу. Погоджуємося з Г. Демидовою, що не варто зараховувати до педагогічних умов лише зовнішні стосовно об'єкта і предмета дослідження обставини; на результат педагогічного процесу суттєвий вплив справляють також особливості суб'єктного розвитку учасників освітнього процесу – учня, студента, педагога/викладача, членів родини, ровесників та ін.⁸⁶

Щодо організаційних умов, то вони безпосередньо категоріально пов'язані з поняттям організації, яке в буквальному розумінні означає «внутрішня впорядкованість», «сукупність дій щодо створення взаємозв'язків», «об'єднання людей», «узгодженість дій» та ін.⁸⁷ Важливим вважаємо висновок учених стосовно того, що для організаційних умов характерними є два аспекти – впорядкованості й спрямованості. Виходячи з поняття «організаційно-педагогічні умови», можемо сформулювати висновок, що для означених умов характерними є як аспект впорядкованості – у педагогічних процесах, явищах, діях, – так і аспект спрямованості – на вирішення поставлених педагогічних завдань, на досягнення ефективного педагогічного результату тощо.

О. В. Галкіна звертає увагу, що у тлумаченні поняття «організаційно-педагогічні умови» науковці тлумачать їх по-різному, переважно як:

- внутрішні чинники ефективності освітнього середовища;
- організаційні ресурси й засоби, за допомогою яких досягається освітній результат;
- комплекс взаємопов'язаних обставин, які забезпечують ефективне управління освітніми процесами;
- обставини процесу навчання й виховання, завдяки яким можна досягти поставленої педагогічної мети⁸⁸.

На підставі таких міркувань дослідниця доходить обґрунтованого висновку про необхідність розмежовувати організаційно-педагогічні умови як умови-передумови, умови-обставини й умови-вимоги⁸⁹.

⁸⁶ Демидова Г. А. Организационно-педагогические условия формирования лидерского потенциала менеджера социально-трудовой сферы в рефлексивной среде дополнительного профессионального образования / Г. А. Демидова // Педагогические и психологические науки : актуальные вопросы : Материалы междунар. Заоч. Науч.-практ. конф. – С. 32-38.

⁸⁷ Лакатос И. Избранные произведения по философии и методологии науки / И. Лакатос. – М. : Академический Проспект, 2008. – 423 с., с.32-33.

⁸⁸ Галкина О. В. Роль и место понятия «организационно-педагогические условия» в терминологическом аппарате педагогической науки / О. В. Галкина : дисс ...канд..пед.н. : 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования. – Самара, 2009. – 187 с., с.4-5.

⁸⁹ Там само., с.7.

Виходячи з аналізу понять «педагогічні умови» й «організаційні умови», а також враховуючи предмет нашого дослідження, можемо сформулювати **визначення організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності освітнього закладу** як сукупності зовнішніх та внутрішніх обставин реалізації завдань розвитку аксіологічної сфери навчального закладу, які забезпечують збереження ефективності реалізації його місії і концепції у розвитку загальноосвітніх і конкретно-педагогічних цінностей усіх суб'єктів освітнього процесу – учнів, студентів, вчителів, викладачів, адміністрації, членів сім'ї тощо.

На формулювання організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності освітніх закладів впливає також низка суперечностей, визначених В. Максаковою⁹⁰, які ми співвіднесли з проблемою нашого дослідження таким чином:

1. Людина орієнтована на слідування суспільним стереотипам і установкам, проте завжди зберігає власну автономність.
2. Свобода – одна з найважливіших цінностей особистості, проте досягнення повної незалежності від інших людей не робить людину більш щасливою.
3. Закони, якими живе людина, часто приводять її до зіткнення раціонального й емоційного, доцільності й гуманності, консервативності й революційності, традиційності й креативності.
4. Людина прагне до спілкування як соціальна істота, однак від постійного спілкування втомлюється і потребує самотності.
5. Людина може виявляти нададаптивну (надситуативну) активність, піднявшись над рівнем вимог ситуації.

Означені суперечності впливають на процес формування особистісних цінностей і їх узгодження з цінностями групи та суспільства загалом.

На підставі науково-теоретичного аналізу проблеми дослідження (суб'єктної характеристики освітнього процесу, специфіки аксіологічної сфери в інноваційному навчальному закладі тощо) нами було сформульовано **такі організаційно-педагогічні умови реалізації ціннісних засад діяльності освітніх закладів:**

1. Актуалізація суб'єктної позиції учасників освітнього процесу освітнього закладу (як ЗНЗ, так і ВНЗ).

⁹⁰ Максакова В. И. Педагогическая антропология / В. И. Максакова. – М.: Прогресс, 2001. – 524 с.

2. Організація навчально-виховного процесу та процесу професійної підготовки на аксіологічних засадах.
3. Створення спільного аксіологічного простору освітнього закладу та його партнерів у навчально-виховному процесі та процесі професійної підготовки фахівців.
4. Регулювання факторів впливу в аксіологічній сфері освітнього закладу.

Умова №1. Актуалізація суб'єктної позиції учасників освітнього процесу освітнього закладу

Зв'язок цієї умови з ціннісними засадами діяльності освітніх закладів представлено в численних наукових працях; зокрема, О. Лактіонов зазначає, що «системоутворюючим чинником структурно-динамічної організації досвіду є ціннісна орієнтація індивіда на майбутній оптимальний результат життєдіяльності»⁹¹. Постановка питання про актуалізацію суб'єктного досвіду у зв'язку з ціннісними засадами діяльності відповідає також виділеним нами теоретичним підходам, як це представлено в таблиці 2.1.

Значним трансформаціям підлягла також аксіологічна сфера сучасного вчителя/викладача, яка виявляє сьогодні суттєві суперечності (Г. Сергеева)⁹², а саме: між громадянською свідомістю педагога і побутово-ціннісною свідомістю оточення, зумовленою значущими соціально-економічними чинниками; між ціннісним ставленням педагогічного чи науково-педагогічного працівника до своєї професії та фактичним падінням її престижу в соціумі; між колективістськими ціннісними установками значної частини педагогів та цінностями індивідуалізму, притаманними сучасному українському суспільству; між цінністю й самоцінністю дитинства й юності у педагогічній науці та фактичними трансформаціями фізичного, психічного й морального стану учнів/студентів.

Таблиця 2.1.

Взаємозв'язок провідних теоретичних підходів до проблеми ціннісних засад діяльності освітнього закладу з актуалізацією суб'єктного досвіду

№	Теоретичний підхід, прийнятий у дослідженні	Зв'язок з проблемою актуалізації суб'єктного досвіду
---	---	--

⁹¹ Лактіонов О. К. Структурно-динамічна організація індивідуального досвіду / А. К. Лактіонов : автореф. дис. ... докт. психол. н. : 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. – К., 2000. – 36 с., с.12.

⁹² Сергеева Т. Б. Аксиологические проблемы образования и воспитания в контексте теории социокультурной динамики / Т. С. Сергеева : дисс ... докт. филос. н. : 09.00.11 – социальная философия. – Ставрополь, 2001. – 351 с., с.307.

1	Системний	Сукупність цінностей навчального закладу становить цілісне утворення, компонентами якого є індивідуальні аксіологічні сфери кожного суб'єкта освітнього процесу
2	Діяльнісний	Особистісна система цінностей як компонент суб'єктного досвіду розвивається в процесі діяльності – навчальної, соціальної, комунікативної, квазіпрофесійної – в кожному освітньому закладі (як загальноосвітньому, так і вищому)
3	Особистісно орієнтований	Суб'єктний досвід кожного учасника освітнього процесу формується індивідуально, залежно від проектування факторів впливу на особистість у процесі навчання та виховання
4	Антропологічний	В межах цього підходу кожна особистість розглядається як продуцент і творець власного життя, що забезпечує унікальний суб'єктний досвід, в тому числі й досвід формування власної аксіологічної сфери

Головним інструментом активізації суб'єктного досвіду учасників освітнього процесу в освітньому закладі, на нашу думку, є *включення їх суб'єктного досвіду в навчально-виховний процес та процес професійної підготовки*. У зв'язку з цим важливими умовами активізації суб'єктного досвіду можна, на нашу думку, вважати такі:

- Актуалізацію механізмів збагачення й рефлексії власного досвіду кожного суб'єкта освітнього процесу в освітньому закладі;
- Спирання на індивідуальний досвід суб'єктів освітнього процесу (у ЗНЗ та ВНЗ) для реалізації ціннісних засад діяльності освітнього закладу;
- Організацію ефективної суб'єкт-суб'єктної взаємодії учнів/студентів і вчителів/викладачів.

Активізація суб'єктного досвіду учасників освітнього процесу дає можливість розвивати особистісну й соціальну *рефлексію* процесу формування їхніх цінностей, що сприяє адекватній самооцінці аксіологічної сфери як на індивідуальному, так і груповому рівні; при цьому відбувається актуалізація особистісного й соціального смислу освіти, що реалізується в різних видах комунікацій суб'єктів освітнього процесу. Означена активізація та її рефлексія безпосередньо пов'язані з організацією означеного процесу, що викладено нами як організаційно-педагогічна умова №2.

Умова №2. Організація навчально-виховного процесу освітнього закладу на аксіологічних засадах

Необхідність організації навчального процесу у ЗНЗ та ВНЗ на аксіологічних засадах викликана, на нашу думку, невідповідністю рівня освітніх технологій та ціннісного результату освіти; рівня освіченості –

поведінковій адекватності та можливостям реалізації сукупності власних знань, та ін. Ідеї взаємозв'язку інноваційності в освіті з її аксіологічним статусом нині розглядаються в філософії, соціології, психології, культурології, етиці, педагогіці тощо. Так, Т. Сергєєва пише, що можна виділити два найбільш значущих вектори генерування освітніх цінностей: на ідеях соціальних *інновацій* та на ідеях культуротворчої взаємодії, а сучасне розуміння ціннісних функцій педагогічної діяльності співвідноситься з неперервною інноваційною діяльністю та постійним відтворенням ідеї самоцінності особистості в суспільній свідомості.

Аналіз теорії ціннісних засад діяльності освітніх закладів дає можливість дійти *висновку*, що організація навчального процесу на аксіологічних засадах ґрунтується на філософських положеннях про ціннісні засади освітніх практик, аксіологічний характер розвитку форм знання й способі їх трансляції, а також на положенні про ціннісну динаміку особистості в процесі освіти й професійної підготовки. Основною суперечністю в розвитку аксіологічної сфери сучасної освіти стала суперечність між альтруїстичним характером педагогічної діяльності та технократичним підходом до її здійснення.

Філософські основи аксіологічної сутності навчального процесу демонструє трансцендентальна теорія цінностей Г. Ріккєрта, який писав, що «цінності не є дійсністю, ні фізичною, ні психічною. Суть їхня полягає в їхній значущості, а не в їхній фактичності. Але цінності пов'язані з дійсністю... цінність може, по-перше, таким чином приєднуватися до об'єкту, що останній робиться тим самим благом, і вона може бути також бути таким чином пов'язаною з актом суб'єкта, що цей акт стає тим самим оцінкою»⁹³. Мета організації навчального процесу на аксіологічних засадах полягає у тому, щоб учні послідовно засвоювали певну систему цінностей, яка має реалізовуватися у них в ціннісних орієнтаціях, установках, відношеннях, свідомості й поведінці. Основним інструментом аксіологізації навчального процесу в освітньому закладі є особистісно-діяльнісний підхід, що дозволяє розвинути суб'єктність учнів/студентів, як і всіх учасників освітнього процесу. Змістове наповнення процесу аксіологізації навчального процесу в освітньому закладі пов'язане, на нашу думку, з виокремленням комплексу пріоритетних

⁹³ Ріккєрт Г. Науки о природе и науки о культуре / Г. Ріккєрт // Науки о природе и науки о культуре: Пер. Под. ред.. С. И. Гессена. – М. : Республика, 1998. – С.44-128., с.95.

цінностей, як це було зроблено нами в п.1.3., та послідовне втілення означених цінностей, в навчальному процесі.

Як стверджують наукові розвідки (Ю. Артюхович, Т. Ахаян, М. Капшутар та ін.), інноваційний підхід до організації навчально-виховного процесу передбачає *аксіологізацію освіти*, метою якої є послідовне засвоєння учнями/студентами системи цінностей, що реалізуються в ціннісних орієнтаціях, відношеннях, установках, поведінці й свідомості. Змістовий компонент процесу аксіологізації освіти пов'язаний, насамперед, з визначенням системи пріоритетних цінностей, якими потенційно наділений загальноосвітній чи вищий навчальний заклад.

Зміст освіти в освітньому закладі наділений аксіологічною сутністю; власне, будь-який загальноосвітній чи вищий навчальний заклад має аксіологічний компонент змісту освіти в ньому. Проте сучасний навчальний заклад, як правило, відрізняється можливістю вводити в зміст освіти різноманітні інновації, в тому числі й стосовно аксіологічної наповненості процесу навчання. *Аксіологічний зміст освіти* в освітньому закладі, як свідчать наукові дослідження (Н. Крилова, Ю. Кулюткін, Л. Разбегаєва, Г. Сергеева та ін.) реалізується в епістемності (самоцінності знань), інструментальності, рефлексивності й світоглядній спрямованості освіти.

Особливості організації навчального процесу можна показати на прикладі діяльності гімназії. Специфіка організації діяльності гімназії зумовлена тим, що:

- 1) Прийом учнів до гімназії може здійснюватися на конкурсних засадах, оскільки для цього навчального закладу не встановлюється мікрорайон;
- 2) Гімназія може працювати в режимі школи повного дня, школи-інтернату, входити до більших навчально-виховних комплексів;
- 3) Організація навчального процесу в гімназії регламентується базовими навчальними планами МОН України, проте з конкретизацією профілів навчання;
- 4) Педагогічні працівники гімназії поєднують навчально-виховну роботу з науково-дослідною та науково-методичною;
- 5) Гімназія у межах часу, передбаченого навчальним планом, може сама встановлювати структуру навчального року (за чвертями, півріччями, семестрами, триместрами);

- 6) Прийняття на роботу педагогічних працівників гімназії може здійснюватися на конкурсній основі;
- 7) Гімназія може претендувати на додаткові бюджетні кошти та додаткові кошти з різних фондів для організації факультативів, гуртків, консультацій, індивідуального навчання, лекційних курсів, а також для організації методичної та науково-експериментальної роботи.

Зміст навчання у гімназії регламентується навчальними планами, які створюють умови для посилення профільної підготовки учнів з метою засвоєння ними обов'язкового базового компонента освіти. Проте за рахунок шкільного компонента в гімназії, як правило, збільшується час на профільні предмети, введення спецкурсів, додаткових дисциплін. Такі можливості зміцнюють аксіологічні основи діяльності сучасного навчального закладу, оскільки зосереджують навчально-виховний процес на цінності знання, пізнання, саморозвитку, самоосвіти. Навчальні заняття доповнюються художньо-естетичними та спортивними видами діяльності (танці, спортивні секції, ігрова діяльність тощо), які призначені на другу половину дня. Гуманітарно-суспільний цикл у гімназії займає досить велику частку – 30-35% загального змісту освіти, естетичний – 7-11%. Важливим аспектом організації навчально-виховного процесу вважаємо вимоги до педагогічного складу гімназії: на конкурсних засадах визначаються педагогічні працівники, які мають сформовану систему педагогічних та професійних цінностей, відповідають принципам гуманістичної педагогіки, можуть реалізувати суб'єкт-суб'єктні відносини з учнями.

Основними умовами організації навчально-виховного процесу на аксіологічних засадах, на нашу думку, можна вважати такі:

- Організацію аксіологічного процесу міжсуб'єктної комунікації в навчально-виховному процесі;
- Розвиток позитивної мотивації учнів/студентів до навчання;
- Орієнтація навчально-виховного процесу на пізнавальні потреби учнів/студентів, стимулювання їх пізнавальної й професійної самостійності;
- Розробку й реалізацію технологій стимулювання самостійності й активності учнів/студентів в отриманні знань, формуванні вмінь і навичок.

Провідними *формами аксіологізації* навчального процесу в освітньому закладі можна назвати виконання творчих завдань, аналіз та плюралістична оцінка особистісно-смыслових і соціально-значущих навчальних ситуацій; реалізація навчальних проєктів; діалог як форма навчання й комунікації; пошуково-дослідницька діяльність; квазіпрофесійна діяльність (для вищих навчальних закладів). Ефективним в процесі аксіологізації навчального процесу ЗНЗ чи ВНЗ, на нашу думку, може бути *метод виконання творчих завдань*, спрямованих на здійснення особистісно й соціально значущої діяльності, які передбачають включення учнів/студентів у ціннісно-смыслову комунікацію, тобто діалог, ділові ігри, дебати та ін.⁹⁴.

Інновації й традиції в організації навчально-виховного процесу в освітньому закладі значною мірою залежать від того, наскільки тісно є співпраця загальноосвітнього чи вищого навчального закладу з навколишнім соціокультурним середовищем, що складає основу організаційно-педагогічної умови №3.

Умова №3. Створення спільного аксіологічного простору освітнього закладу та його партнерів у навчально-виховному процесі та процесі професійної підготовки

Означена організаційно-педагогічна умова тісно пов'язана з категорією *партнерства*, яку ми визначили у п.1.3 як одну з базових цінностей-засобів, притаманних інноваційному навчальному закладу. Як свідчать дослідження С.М. Юсфіна, партнерство в освітній сфері визначається як «система взаємодій і взаємовідносин, організованих на принципах рівності, добровільності, рівно значущості й доповнюваності учасників освітніх процесів»⁹⁵. Партнерські відносини в системі освіти ґрунтуються на тому, що минулий аксіологічний досвід всіх суб'єктів освітнього процесу вирівнюється в освітній ситуації і ставить їх у спільні умови пошуку, прийняття життєво важливих рішень. Водночас у процесі навчання його суб'єкти реалізують свої особистісні смисли, тому партнерство характеризується добровільністю. Загалом принципи реалізації партнерства в освітньому закладі породжують співробітництво, що пронизує спільну діяльність, спілкування й поведінку суб'єктів освітнього простору. У процесі означеного співробітництва

⁹⁴ Стародубцева К. В. Психолого-педагогічні умови актуалізації суб'єктного досвіду особистості молодших школярів / К. В. Стародубцева // Горизонты образования. – 2012.- №3 (36). – Т.2. – С. 233-239.

⁹⁵ Юсфин С. М. Партнерство / С. М. Юсфин // Новые ценности образования : тезаурус для учителей и школьных психологов / Ред. Н. Крылова. – Вып.1. – М., 1995. – 110 с., с.55.

узгоджується аксіологічна сфера кожного з його учасників і створюється єдиний аксіологічний простір навчального закладу, на який справляють вплив всі визначені у п.1.1 чинники - концептуальні, організаційні, ресурсні.

Аксіологічний простір при цьому може бути визначений на підставі визначення освітнього простору як його підпростір, де суб'єктивно задаються множинні відносини на засадах системи цінностей кожного з суб'єктів освітнього процесу:

- Учням\студентам – як можливість до самовизначення й розвитку індивідуальної системи цінностей у взаємодії з різними соціальними групами й прошарками;
- Учителям\викладачам – як процес створення умов для розвитку ціннісної сфери кожної особистості в широкому соціальному й культурному контексті, та власного аксіологічного розвитку;
- Адміністрації – як залучення організаційного ресурсу освітнього закладу для прийняття ефективних управлінських рішень з метою ціннісного розвитку всіх суб'єктів освітнього процесу.

Створення спільного аксіологічного простору навчального закладу на засадах партнерства відбувається у взаємозв'язку двох процесів:

- 1) Інтеріоризації цінностей, коли ціннісні орієнтації навколишнього соціокультурного середовища поступово стають компонентом аксіологічної сфери освітнього закладу;
- 2) Екстеріоризації цінностей, коли ціннісна сфера навчального закладу здійснює вплив на ціннісні засади найближчого оточення учнів/студентів, а також аксіологічний простір партнерів – установ, громадських організацій, роботодавців (для ВНЗ), інших навчальних закладів.

Партнерська взаємодія освітнього закладу має будуватися на засадах суспільно-корисної діяльності, у зв'язку з чим створення спільного аксіологічного простору матиме діяльнісний характер. У науковій літературі (В. Жуков, А. Іонов, Г. Хатчинсон та ін.) виокремлюють кілька видів означеної партнерської взаємодії, з чого можна зробити висновок про те, що в навчальному закладі можлива суспільно-корисна партнерська взаємодія у такому вигляді:

- 1) Як партнерство між учнями/студентами й педагогічними (науково-педагогічними) працівниками освітнього закладу в межах навчально-виховного процесу та процесу професійної підготовки;
- 2) Як партнерство суб'єктів освітнього процесу у ЗНЗ та ВНЗ з сім'ями учнів/студентів, а також представниками інших установ, роботодавців та громадських організацій;
- 3) Як партнерство, ініційоване навчальним закладом як особливою соціальною інституцією в процесі становлення громадянського суспільства.

Безперечно, найбільшу вагу в партнерській співпраці освітнього закладу займає партнерська взаємодія закладу з найближчим соціальним оточенням учнів/студентів. Стосовно напрямів та форм такої співпраці існує численна наукова література (О. Бойко, М. Голубенко, І. Глікман, Т. Десятов, Л. Дмитренко, О. Коберник, Т. Кравченко, В. Постовий, І. Рибальченко, Б. Тевлін, Ю. Чепура та ін.). Поєднавши означені принципи з проблематикою нашого дослідження, ми виклали ці міркування в таблиці 2.2.

Навчальний заклад забезпечує ефективне партнерство з найближчим соціокультурним оточенням учня\студента за такими провідними характеристиками співпраці:

Таблиця 2.2.

Співвідношення основних принципів партнерства інноваційного навчального закладу та найближчого соціокультурного оточення учня/студента з ціннісними засади його діяльності

Принципи партнерської співпраці	Їх характеристика	Зв'язок з ціннісними засадами діяльності інноваційного навчального закладу
Принцип згоди	Забезпечує узгоджене сприйняття мети навчально-виховного процесу	Розвиває цінність співпраці, обміну думками й оцінками, гуманізму у відносинах суб'єктів освітнього процесу
Принцип поєднання	Сприяє збереженню гармонійних відносин всіх партнерів у формування особистості випускника	Розвивається цінність взаємного обов'язку, відповідальності у діях і оцінках
Принцип	Спрямований на	Навчальний заклад формує базові

співпереживання	підтримання поваги сім'ї, інших суб'єктів освітнього процесу та навчального закладу один до одного	цінності у ставленні учня/студента до своєї родини – любов, співчуття, співпереживання; сім'я сприяє формуванню в особистості цінності знань, спілкування
Принцип причетності	Реалізує процес сприяння взаємній турботі партнерів один про одного	Причетність партнерів один до одного розвиває толерантність, розуміння проблем один одного, прагнення взаємної допомоги
Принцип спільної діяльності	Передбачає комплекс спільних дій партнерів	У процесі спільної діяльності розвивається конструктивізм, прагматизм, емпатія партнерів у навчально-виховному процесі навчального закладу

1) Співпраця на засадах пріоритетності – визначає значущу роль соціуму у формуванні провідних ціннісних характеристик особистості учня/студента;

2) Демократичний характер співпраці, за яким батьки (або інші представники найближчого соціокультурного оточення учня/студента) беруть участь у вирішенні всіх питань організації та змісту навчально-виховного процесу (вибір предметів навчання, складання навчальних планів, розробка та внесення змін до статуту навчального закладу, розробка та реалізація системи заходів з забезпечення дисципліни, праці, відпочинку, харчування, медичного обслуговування тощо); для цього при навчальних закладах традиційно створюються батьківські об'єднання, ради, асоціації випускників, президії, клуби та ін. зі своїм статутом, положенням, напрямками діяльності;

3) Гуманістичний та громадянський характер виховного процесу, за яким родина окреслюється як його центральна ланка, а відносини між педагогічним колективом та сім'єю будуються на засадах довіри, педагогічного такту, мінімізації конфліктів та конфронтації, оптимізму й життєстверджувального начала відносин сім'ї і навчального закладу;

4) Етнонаціональний характер осмислення й використання історичного досвіду формування ціннісних орієнтацій учнів навчального закладу⁹⁶.

⁹⁶ Єфімова С. М. Налагодження партнерських стосунків з родинами / С. М. Єфімова // Інклюзивна освіта. – К. : ІЗМН, 2007. – 128 с.

Аналіз місця і ролі взаємодії освітнього закладу та найближчого соціокультурного середовища учня\студента переконливо свідчить, що сфера партнерських відносин не повинна обмежуватися лише площиною «школа-сім'я»; важливе значення має комплекс всіх партнерських відносин

Партнерська співпраця навчального закладу в аксіологічній сфері є одним з вагомих чинників, які визначають динаміку розвитку ціннісних засад його діяльності. Проте загалом сукупність чинників, що впливають на цей процес, є ваговою організаційно-педагогічною умовою №4.

Умова №4. Регулювання факторів впливу в аксіологічній сфері освітнього закладу.

Визначальними факторами впливу на формування ціннісних засад діяльності навчального закладу, на нашу думку, є фактори кількох рівнів, а саме:

- 1) *Внутрішні* фактори, тобто організація і зміст навчально-виховного процесу в умовах ЗНЗ чи ВНЗ включно з мікросередовищем спілкування, що забезпечує формування суб'єктного ціннісного досвіду у площині учнів/студентів як суб'єктів освітнього процесу, та учнів/студентів і педагогів;
- 2) Фактори *партнерського* впливу, до яких належить сім'я як аксіологічний фактор, що дозволяє сформувати суб'єктний ціннісний досвід кожного учня/студента, а також інші партнери навчального закладу – установи і заклади, виробничі колективи, роботодавці, громадські організації тощо;
- 3) Фактори *зовнішнього інституційного* впливу, як-от: засоби масової інформації, етнічна й конфесійна належність учнів/студентів в навчальному закладі;
- 4) Фактори *макрровпливу*, тобто загальний аксіологічний фон соціуму, який опосередковано детермінує ціннісну сферу кожного суб'єкта освітнього процесу.

Специфіка дії внутрішніх факторів полягає, на нашу думку, в тому, що організація і зміст навчально-виховного процесу в освітньому закладі несуть в собі додатковий ресурс для розвитку ціннісних засад, оскільки місія означеного закладу полягає в особистісному розвитку кожного суб'єкта освітнього процесу. На зазначений особистісний розвиток впливають, крім того, особистісні мотиви й інтереси учня/студента, рівень його самооцінки й

спрямованість особистості, його переконання й ставлення до суспільних норм тощо. Таким чином, переоцінити роль і значення внутрішніх факторів складно: завдяки їм забезпечується системний, комплексний характер аксіологічної сфери особистості в діяльності загальноосвітнього чи вищого навчального закладу.

Фактори другого порядку – *партнерського впливу* – забезпечують постійне співвідношення особистісної системи цінностей з цінностями найбільш значущих соціальних інститутів в діяльності навчального закладу – сім'ї, установ та закладів, роботодавців, громадських організацій. До сімейних чинників, які впливають на розвиток ціннісної сфери особистості, насамперед, відносяться умови життя кожного учня/студента, рівень матеріального забезпечення сім'ї, її культурно-освітній статус, спосіб життя учня/студента та його однолітків, ставлення батьків до інновацій в навчально-виховному процесі школи чи вузу, та ін. Щодо інших партнерів освітнього закладу, то вони виконують допоміжну роль в розвитку ціннісних засад його діяльності, однак на певному етапі можуть суттєво на них вплинути (наприклад, в процесі вирішення питання про працевлаштування випускника вищого навчального закладу; в процесі підготовки до спортивних змагань разом зі спортивними клубами та позашкільними спортивними секціями тощо).

Фактори зовнішнього інституційного впливу забезпечують трансформацію ціннісних засад діяльності освітнього закладу залежно від певних культурологічних характеристик (етнічних, конфесійних) суб'єктів освітнього процесу в навчальному закладі, а також від аксіологічного впливу окремих соціальних інститутів (ЗМІ, місцезнаходження навчального закладу та ін.). Так, у процесі розвитку ціннісних засад діяльності загальноосвітнього чи вищого навчального закладу варто зважати на те, що:

- 1) Кожен учень/студент, як і інші суб'єкти освітнього процесу, реагує на позитивні й негативні аксіологічні впливи з боку ЗМІ;
- 2) Як етнічна, так і конфесійна належність суб'єктів освітнього процесу несуть в собі чітко окреслені ціннісні інваріанти, які можуть слугувати чинником як зростання, так і спадання ефективності навчально-виховного процесу та процесу професійної підготовки фахівців;
- 3) У процесі оцінювання ціннісних засад діяльності навчального закладу необхідно брати до уваги особливості соціалізаційних процесів у великому місті, містечку чи в сільській місцевості.

Фактори *макровпливу* на ціннісні засади діяльності освітнього закладу представлені, насамперед, аксіологічною сферою українського соціуму, яка оцінюється нині науковцями (В. Горбатенко, О. Злобина, В. Тихонович, Ю. Шайгородський та ін.) як критична, оскільки відбувається зміна ціннісної парадигми у вигляді цивілізаційного конфлікту. Утворений внаслідок цього аксіологічний вакуум заповнюється або суто загальнолюдськими цінностями (за сприяння релігійних організацій, передусім), або ж цінностями споживацького характеру, які мають тенденцію до наростання – т.зв. «плеонексії» (прагнення мати дедалі більше матеріальних благ без уваги на блага духовного порядку). У такому випадку сфера освіти може стати основою для продукування суспільно відповідної системи цінностей підростаючої особистості на всіх необхідних рівнях:

- 1) Загальному соціально-культурному – розвиток гуманізму, альтруїзму, патріотизму;
- 2) Міжособистісному – толерантність, розуміння, відповідальність, гармонія;
- 3) Особистісному – любов, воля, турбота, самотність тощо.

Аналіз основних факторів та їх впливу на ціннісні засади діяльності навчального закладу дозволяє заключити, що в основі четвертої організаційно-педагогічної умови лежить *оцінювання рівня впливу* того чи іншого фактора, тобто педагогічне оцінювання, метою якого є не лише визначення стану й тенденцій освітнього процесу в аксіологічній сфері освітніх закладів, але й педагогічний вплив на суб'єкти освітнього процесу. Таким чином, оцінювання факторів впливу виступає засобом гуманізації освітнього процесу й має виражений аксіологічний характер, навіть якщо не йдеться про вплив на формування аксіологічної сфери.

На підставі наукової літератури з проблем здійснення педагогічного оцінювання (О.І. Локшина, Т.О. Лукіна, О.О. Патрикеева та ін.) можемо сформулювати висновок, що основними принципами його здійснення стосовно аксіологічної сфери загальноосвітнього чи вищого навчального закладу є такі:

- принцип системності, який дає можливість здійснювати системні дослідження факторів впливу на ціннісні засади діяльності навчального закладу з урахуванням аксіологічної специфіки всіх суб'єктів освітнього процесу;

- принцип об'єктивності, завдяки якому забезпечується об'єктивність проведення оцінки рівня впливу факторів;
- принцип перспективності, що визначає прогнозування подальшого розвитку ціннісних засад діяльності освітнього закладу;
- принцип гуманістичної спрямованості, за яким і процес, і результат оцінювання факторів впливу мають бути співвіднесені з особистісним розвитком учнів/студентів;
- принцип відкритості, який забезпечується специфікою діяльності освітнього закладу як відкритої соціальної системи.

Оцінювання рівня впливу факторів, що визначають ціннісні засади діяльності навчального закладу, виконує не лише суто експертну, але й *рефлексивну* функцію, оскільки дає можливість суб'єктам освітнього процесу з'ясувати рівень сформованості тих чи інших цінностей в навчально-виховному процесі ЗНЗ чи ВНЗ. Крім того, оцінка факторів впливу на розвиток аксіологічної сфери дає можливість здійснювати її *інтерпретацію та прогнозування* динаміки і розвитку тенденцій в ціннісній сфері навчального закладу.

Виходячи з предмета нашого дослідження, оцінювання факторів впливу має уможливлювати визначення якісних показників сформованості ціннісних засад діяльності освітнього закладу на підставі означених факторів. Загалом же, враховуючи суб'єктну структуру освітнього процесу, ці фактори мають стосуватися всіх її компонентів, тобто аксіологічної сфери учнів/студентів, вчителів\викладачів, батьків, роботодавців, адміністрації загальноосвітнього чи вищого навчального закладу. Крім того, кореляційне значення має визначення факторів впливу на навчальний процес й позанавчальну діяльність в освітньому закладі, що дасть можливість співвіднести результати навчально-виховної діяльності з діяльністю в ціннісній площині діяльності освітнього закладу. До завдань оцінювання рівня впливу факторів у цьому випадку можна віднести:

- Визначення наявності ціннісних засад суб'єктів освітнього процесу навчального закладу;
- Визначення рівня сформованості окремих цінностей суб'єктів освітнього процесу;

- Визначення рівня відповідності аксіологічної сфери навчального закладу соціальним цінностям, притаманним навколишньому соціокультурному середовищу.

Таким чином, нами визначено провідні організаційно-педагогічні умови реалізації ціннісних засад діяльності освітнього закладу: актуалізація суб'єктної позиції учасників освітнього процесу навчального закладу; організація навчально-виховного процесу освітнього закладу на аксіологічних засадах; створення спільного аксіологічного простору навчального закладу та його партнерів у навчально-виховному процесі та процесі професійної підготовки фахівців; регулювання факторів впливу в аксіологічній сфері навчального закладу. Обґрунтовані в дослідженні умови, на нашу думку, мають визначати специфіку факторів впливу на реалізацію ціннісних засад діяльності освітнього закладу.

Питання для самоконтролю та контролю засвоєння знань

1. Яке визначення поняття «умова» здається вам найбільш обґрунтованим та чому?
2. Як ви розумієте поняття «організаційні умови», «педагогічні умови», «організаційно-педагогічні умови»? Порівняйте подані вами поняття.
3. Які суперечності впливають на конструювання організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності освітніх закладів?
4. Обґрунтуйте твердження «Свобода – одна з найважливіших цінностей особистості, проте досягнення повної незалежності від інших людей не робить людину більш щасливою»?
5. Яким чином реалізується умова актуалізації суб'єктної позиції учасників освітнього процесу освітнього закладу?
6. Що таке «аксіологічні засади організації навчально-виховного процесу освітнього закладу»?

Завдання для активізації самостійної пізнавальної діяльності

1. Організуйте то проведіть у групі Гарвардську дискусію щодо зовнішніх та внутрішніх педагогічних умов. Висновки занотуйте та проаналізуйте.
2. Проведіть мозковий штурм на тему «Організаційно-педагогічні умови формування цінностей». Застосуйте майнд-меппінг до одержаних результатів.
3. Підберіть у літературі 2-3 цитати щодо умов реалізації ціннісних засад діяльності освітніх закладів.
4. Визначте психологічні, соціальні, філософські категорії, приховані у вислові «Людина орієнтована на слідування суспільним стереотипам і установкам, проте завжди зберігає власну автономність».
5. Спроектуйте 2-3 методи реалізації організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності освітніх закладів.
6. Охарактеризуйте метод виконання творчих завдань та його вплив на аксіологізацію навчального процесу.

2.3. Модель впровадження організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності освітніх закладів

Обґрунтовані у попередньому параграфі організаційно-педагогічні умови реалізації ціннісних засад діяльності освітніх закладів потребують перевірки ефективності шляхом упровадження в навчально-виховний процес ЗНЗ та ВНЗ. Для цього нами було спроектовано модель їх впровадження як інструмент наукового пізнання.

Загалом, у педагогіці моделювання виступає як провідний метод наукового пізнання, оскільки дозволяє абстрагуватися від значної кількості факторів впливу на предмет дослідження (Айстраханов Д.⁹⁷, Лодатко Є.О.⁹⁸, Міхеев В.І.⁹⁹, Троценко О.Я.¹⁰⁰) та інтегрувати педагогічний експеримент з науковим абстрагуванням (Гуменюк Т.Б.¹⁰¹, Дахин А.Н.¹⁰², Євтушенко Н.І.¹⁰³, Павлютенков Є.М.¹⁰⁴ та ін.).

Тобто, використання педагогічного моделювання дозволяє створити модель предмету пізнання, оцінити зв'язки та відношення між різними факторами впливу на неї та, відповідно, виявити наявні соціально-психолого-педагогічні закономірності¹⁰⁵.

Етапи побудови педагогічної моделі, за Г.У. Матушанським¹⁰⁶, також, на нашу думку, співвідносяться з ідеями дослідницької діяльності: на змістовому етапі відбувається формулювання мети та задач педагогічного моделювання та формулювання умов і факторів його здійснення моделювання; на

⁹⁷ Айстраханов Д. Моделювання професійної компетентності випускників професійно-технічних навчальних закладів // Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання: матеріали Звітної науково-практичної конференції (м. Київ, 28 березня 2013 р.). Т. 2. / Інститут професійно-технічної освіти НАПН України / за заг. ред. В.О. Радкевич, Г.В. Єльнікової. – К.: ІПТО НАПН України, 2013. – 138 с.

⁹⁸ Лодатко Є. О. Моделювання в педагогіці: точки відліку // е-журнал «Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку» / Випуск №1 [2010] http://intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_e-magazine_pedagogical_science_vypuski_n1_2010_st_2/

⁹⁹ Міхеев В. И. Моделирование и методы теории измерений в педагогике [текст]: – 3-е изд., стереотип. / В. И. Михеев. – М.: КомКнига, 2006. – 200 с.

¹⁰⁰ Троценко Ольга Ярославівна Педагогічне моделювання професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови початкової школи Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти – Київський університет імені Бориса Грінченка, 2012. – 308 с.

¹⁰¹ Гуменюк Т. Б. Моделювання в педагогічній діяльності // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. - Серія 13. Проблеми трудової та професійної підготовки. - http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nchnpu_13/2010_7/13.pdf

¹⁰² Дахин А. Н. Педагогическое моделирование: сущность, эффективность и ... неопределенность. // Стандартный мониторинг. – № 4. – 2002. – С. 22-26.

¹⁰³ Євтушенко Н.І. Основні етапи, принципи й засоби педагогічного моделювання як методу навчання) http://www.rusnauka.com/33_DWS_2010/33_DWS_2010/Pedagogica/73579.doc.htm

¹⁰⁴ Павлютенков Є. М. Моделювання в системі освіти (у схемах і таблицях) Х.: Вид. група «Основа», 2008.— 128 с.— (Б-ка журн. «Управління школою»; Вип 7(67))

¹⁰⁵ Міхеев В. И. Моделирование и методы теории измерений в педагогике [текст]: – 3-е изд., стереотип. / В. И. Михеев. – М.: КомКнига, 2006. – 200 с., с. 8

¹⁰⁶ Матушанский Г.У. Основные характеристики психолого-педагогической подготовки и переподготовки преподавателя высшей школы на современном этапе // Психологическая наука и образование. – 2001. – № 2. – С. 24 – 30.

формальному етапі проводиться кількісний і якісний аналіз результатів вимірів стану предмету дослідження; на інтерпретаційному етапі проводиться змістова інтерпретація отриманих даних педагогічного моделювання.

Таким чином, модель упровадження організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності освітніх закладів визначаємо як результат системного проектування цілей, засобів та очікуваних результатів перетворюючої педагогічної діяльності, спрямованої на підвищення результативності аксіологічного напрямку діяльності ЗНЗ чи ВНЗ й побудованої на результатах констатувального етапу експерименту та спроектованих організаційно-педагогічних умовах (див. рис. 2.3.). Висвітлена модель упровадження організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності освітніх закладів визначає прямий і зворотній зв'язок п'яти основних компонентів моделювання – організаційного, цільового, змістового, методичного і результативного, що відображають результати попереднього теоретичного аналізу літератури з проблеми дослідження. Охарактеризуємо визначені компоненти та їх місце у процесі реалізації системи перетворюючої педагогічної діяльності.

Організаційний компонент моделі впровадження організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності освітніх закладів ми визначили як відправний, оскільки основною метою розробки та впровадження моделі є перевірка спроектованих організаційно-педагогічних умов. Відповідно, для їх реалізації у навчально-виховному процесі загальноосвітніх чи вищих навчальних закладів постає потреба визначення функціонального зв'язку між організаційно-педагогічними умовами та змістом запропонованих педагогічних перетворень (див. формулу 3.1).

$y = \varphi(x)$ (3.1), де x – виступає незалежною змінною педагогічного моделювання і становить сукупність штучно впроваджених організаційно-педагогічних умов, а y – є залежною змінною педагогічного моделювання і символізує якість перетворень досліджуваного предмету – ціннісних засад діяльності освітніх закладів.

Відповідно, основним завданням нашого педагогічного експерименту є визначення характеру цієї функціональної залежності шляхом вимірювання прояву критеріїв і показників упровадження ціннісних засад діяльності освітніх закладів. Визначений алгоритм дій відповідає методиці проведення педагогічного експерименту, коли на підставі отриманих результатів від введення експериментального фактору (незалежної змінної) роблять висновок про ступінь впливу інших факторів (залежних змінних) на цільовий результат педагогічних перетворень¹⁰⁷.

¹⁰⁷ Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи - Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів К.: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.

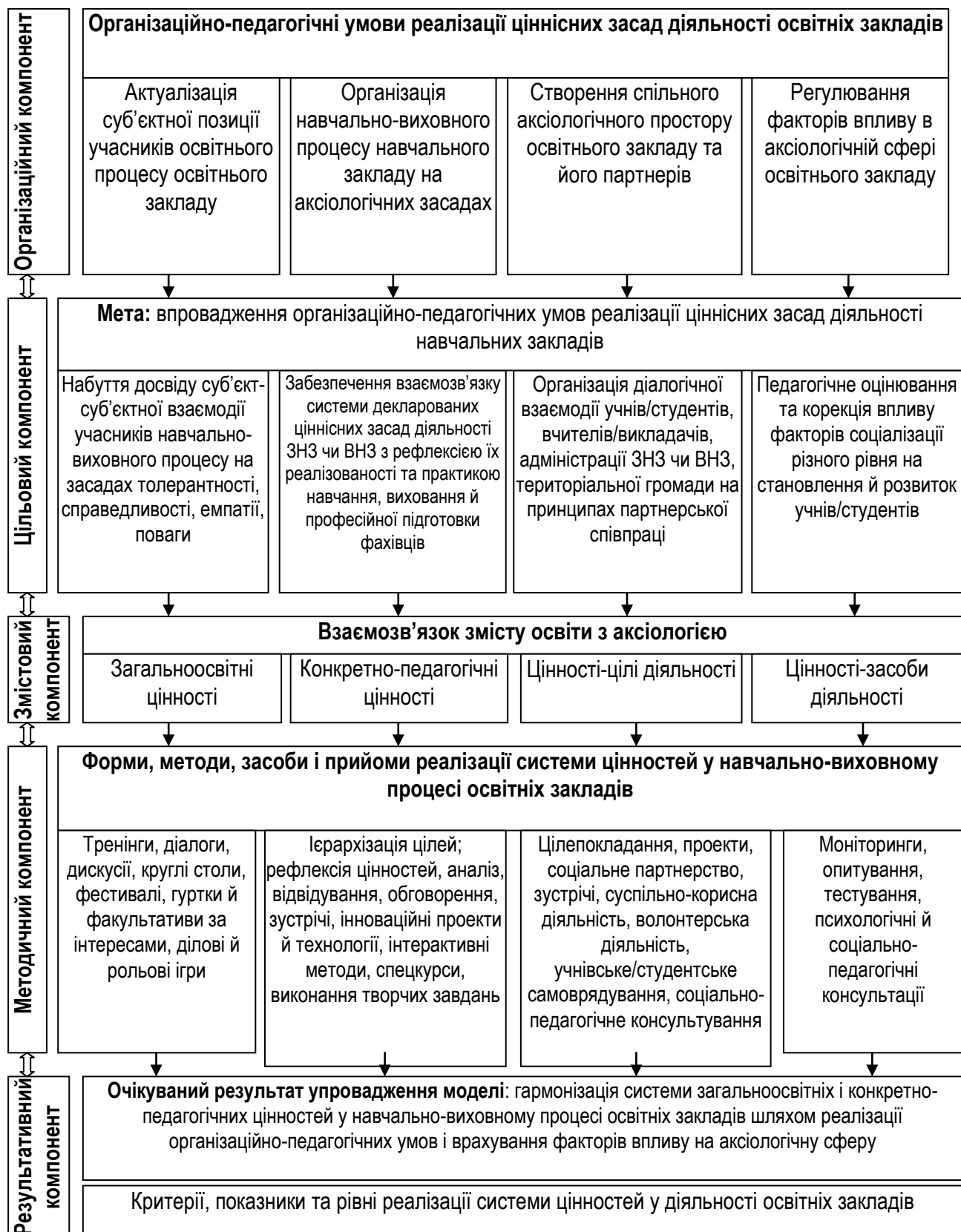

Рис. 2.3. Модель упровадження організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності освітніх закладів

Цільовий компонент представленої моделі інтегрує мету та завдання перетворюючої педагогічної діяльності у середовищі експериментальних груп та є ідеальним образом очікуваних результатів експериментальних перетворень щодо впровадження організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності освітніх закладів. Передбачено, що ця мета реалізовуватиметься покроковим виконанням сукупності педагогічних завдань:

набуття досвіду суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу на засадах толерантності, справедливості, емпатії, поваги (забезпечує умову актуалізації суб'єктної позиції учасників освітнього процесу освітнього закладу);

забезпечення взаємозв'язку системи декларованих ціннісних засад діяльності ЗНЗ чи ВНЗ з рефлексією їх реалізованості та практикою навчання (відповідає умові організації навчально-виховного процесу освітнього закладу на аксіологічних засадах);

організація діалогічної взаємодії учнів/студентів, вчителів/викладачів, адміністрації ЗНЗ чи ВНЗ, роботодавців, територіальної громади на принципах партнерської співпраці (спрямоване на реалізацію умови створення спільного аксіологічного простору навчального закладу та його партнерів у навчально-виховному процесі та процесі професійної підготовки фахівців);

педагогічне оцінювання та корекція впливу факторів соціалізації різного рівня на становлення й розвиток учнів/студентів (корелює з умовою регулювання факторів впливу в аксіологічній сфері навчального закладу).

Представлені мета і завдання моделі впровадження організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності освітніх закладів детермінують сукупність наступних компонентів моделі – змістового, методичного й результативного.

Змістовий компонент моделі відображає взаємозв'язок змісту освіти з аксіологією, що відповідає аналізу системи цінностей сучасної сфери освіти та спрямований на розкриття сукупності цінностей – загальноосвітніх, конкретно-педагогічних, цілей діяльності та засобів діяльності, як представлено на рис. 2.3. Тобто, покрокова реалізація визначених завдань дозволяє впровадити у освітню діяльність загальноосвітніх чи вищих навчальних закладів увесь спектр охарактеризованих ціннісних засад. Форми, методи, засоби і прийоми реалізації цієї системи цінностей у навчально-виховному процесі освітніх закладів окреслено у методичному компоненті нашої моделі. До них віднесено: тренінги, діалоги, дискусії, круглі столи, фестивалі, гуртки й факультативи за інтересами, ділові й рольові ігри, ієрархізація цілей;

рефлексія цінностей, аналіз, відвідування, обговорення, зустрічі, інноваційні проекти й технології, інтерактивні методи, спецкурси, виконання творчих завдань, цілепокладання, проектну діяльність, соціальне партнерство, зустрічі, суспільно-корисну діяльність, волонтерську діяльність, учнівське/студентське самоврядування, соціально-педагогічне консультування, моніторинги, опитування, тестування, психологічні консультації.

Більш широко реалізація визначених форм, методів і засобів у процесі експериментальної роботи у середовищі експериментальних груп представлена у додатках. Окреслимо тут коротко їх зміст і мету застосування.

Базовим методом перетворюючої педагогічної діяльності з упровадження визначених ціннісних засад вважаємо *тренінг* як спеціально організований процес, що дозволяє змінити ставлення, знання або поведінку його учасників за допомогою навчального досвіду, що, в першу чергу, спрямований на розвиток їх цінностей і поведінкових моделей¹⁰⁸. Загалом, результативність тренінгових занять визначається дотриманням при його організації та проведенні системи принципів (добровільність спілкування, саморозкриття учасників, усвідомлення та формування ними особистісно значущих проблем, позитивний характер зворотного зв'язку; неконкурентність стосунків, особистісна ідентифікація, особистісно орієнтований підхід, гармонізація інтелектуальної та емоційно-вольової сфери особистості, тощо)¹⁰⁹. Відповідно, визначена система цінностей, незалежно від теми та цілей тренінгової роботи, дозволяє комплексно формувати загальноосвітні цінності учасників. У той час як введення спеціалізованих тренінгових тематик може бути спрямоване на цілеспрямоване формування конкретно-педагогічних цінностей учасників. А саме, якщо однією із цілей педагогічної діяльності загальноосвітнього чи вищого навчального закладу є розвиток соціально-психологічної компетентності учнів/студентів, то введення тренінгів на теми: «Конструктивне спілкування у ситуації конфлікту», «Ефективна міжкультурна комунікація», «Досягнення успіхів у міжособистісному спілкуванні», «Розвиток активного слухання» тощо дозволить цілеспрямовано формувати окрім загальноосвітніх цінностей, ще й цінності-цілі та цінності-засоби педагогічної діяльності.

Окрім того, вважаємо за доцільне запровадження у навчально-виховний процес тренінгів, спрямованих на рефлексію ціннісних засад спілкування, навчальної, соціальної та професійної діяльності педагогічних та науково-педагогічних працівників, батьків, учнів/студентів, соціальних партнерів

¹⁰⁸ Компас [текст]: пособие по образованию в области прав человека с участием молодежи / [П. Брандер, Р. Гомес, Б. Оливейра та ін.]. – Council of Europe Publishing. – Страсбург. – 2002. – 478 с.

¹⁰⁹ Психологический тренинг с подростками / Л.Ф.Анн. – СПб.: Питер, 2003. – 272 с., С. 36-37

освітньої установи – як-от: тренінг «Життєві цінності» навчального закладу, «Здоров'я як ціннісна основа нашого життя» для підлітків та юнацтва, «Цінність життя. Цінності у житті» для студентів ВНЗ, «Людина та її життєві цілі» для педагогів і «Цінність родини» для учнів/студентів.

Тобто, використання тренінгів у навчально-виховній діяльності дозволяє досягнути декількох важливих педагогічних завдань: на засадах особистісно-діяльнісного підходів реалізовувати загальноосвітні цінності; інтегрувати суб'єктів освітнього простору освітнього закладу як шляхом проведення спільних тренінгів та організації змішаних тренінгових груп, так і шляхом актуалізації специфічних, важливих для всіх проблем (спілкування, розвитку, взаємодії, тощо); опосередковано впливати на ціннісні засади суб'єктів навчання та виховання.

Окрім тренінгів, важливу роль при формуванні ціннісних засад діяльності інноваційного навчального закладу відіграє використання діалогічних, *інтерактивних* методів (соціально-психологічного театру, форум-театру, дискусій, дебатів, мозкового штурму, тощо), які можуть входити до програми тренінгів, але й можуть бути застосовані самостійно. Термін «інтеракція» походить з латинської мови і буквально означає рух, який відбувається між об'єктами: зовнішніми (тобто окремими людьми) і внутрішніми (як активність, що відбувається власне у людині і призводить до зміни поглядів, думок, поведінки, тощо)¹¹⁰. Ціннісні засади реалізації інтерактивних методів навчання і виховання визначаються їх змістом – визнанням індивідуального досвіду і почуттів усіх учасників, обмеженням ролі знань шляхом підвищення значущості ставлень і відношень, особистою відповідальністю за результати роботи, добровільністю участі, толерантністю, довірою та наявністю зворотного зв'язку.

Наприклад, мозковий штурм є ефективним інструментом для пошуку групового вирішення певних аксіологічних проблем шкільного чи вузівського життя. Потенціал використання мозкового штурму полягає в організації комплексної групової взаємодії (інтеракції) – аналізі актуальної проблеми, генеруванні великої кількості ідей щодо її вирішення, пошуку та вибору оптимального рішення¹¹¹. Основними функціями використання мозкового штурму в контексті досліджуваної проблеми є формування таких цінностей учасників, як активність, творчість, комунікабельність, взаємодія, індивідуальність, терпимість. При груповому вирішенні проблеми доповнити

¹¹⁰ Технологія проведення тренінгів з формування здорового способу життя молоді / Г.М. Бевз, О.П. Главник. – К.: Український інститут соціальних досліджень, 2005. – Кн. 1. – 176 с., С. 21

¹¹¹ Кирилова К.В. Тренінгові технології з прав людини як засіб вдосконалення правової культури соціальних педагогів // Вісник Запорізького національного університету № 1(14), 2011 – С.139-143

використання мозкового штурму можна: дебатами, що спрямовані на формування вміння аргументувати і використовувати контраргументи, висловлювати власну думку, «мета-планом», який включає обмін поглядами і думками для прийняття певного рішення; моделюванням (мисленнєвим проектуванням ситуації та її розв'язку за різних змінних умов); рольовими іграми як методом, спрямованим на зміну цінностей, усвідомлення учасниками наслідків власних дій та дій інших людей, розкриття почуттів і поведінки інших людей у визначеній ситуації та іншими.

Використання інтерактивних методів у навчально-виховній діяльності ЗНЗ і ВНЗ дозволяє реалізувати потреби учнів/студентів у самостійності, самопізнанні, взаємодії, індивідуалізації, що, на думку І.Д. Беха¹¹², доводить об'єктивну необхідність упровадження комунікативних форм особистісно орієнтованого виховання. Введення інтерактивних методів як обов'язкових елементів навчально-виховного процесу дозволяє реалізувати організаційно-педагогічні умови щодо врахування та розвитку суб'єктного досвіду особистості, що не пасивно сприймає моральні норми, цінності, стандарти, етичні правила чи вимоги, а займає позицію їх активного створення, емоційного переживання, рефлексії особистісного смислу¹¹³.

Тому набувають актуальності такі форми роботи суб'єктів освітнього простору як «круглі столи», дискусійні гойдалки, вечори запитань та відповідей, «сократівські бесіди», творчі монологи, промови «на захист добра і милосердя», «вільний мікрофон», «розмови при свічках», тощо. При їх організації важливо враховувати потреби та інтереси учасників, які, на нашу думку, варто розглядати через призму загальнолюдських цінностей. Прикладами тем діалогів при цьому можуть бути: «Щастя: ілюзія чи реальність», «Особистість та шлях до неї», «Неписані закони людського буття», «Свобода та відповідальність», «Шлях до успіху»¹¹⁴ та інші.

У методиці організації та проведення діалогічних методів виховання учнів/студентів, зокрема проблемного діалогу як процесу обговорення морально-етичних проблем, вироблення умінь діяти у незнайомій ситуації на основі вже сформованих цінностей-ставлень, будемо послуговуватися педагогічними міркуваннями Н.С. Тимошук, яка сформулювала педагогічні рекомендації організатору проблемного діалогу: а) сісти на одному рівні з учнями\студентами; б) говорити спокійним голосом, використовуючи повні,

¹¹² Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн.. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. – К.: Либідь, 2003. – 344 с.

¹¹³ Тимошук Н.С. Інноваційні форми та методи особистісно орієнтованого виховання старшокласників у процесі позакласної роботи <http://eprints.zu.edu.ua/3764/1/05tnsprr.pdf>

¹¹⁴ Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн.. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. – К.: Либідь, 2003. – 344 с., С.59-75

короткі, прості та поширені речення, мовні портери, повторюючи те, що говорять учасники; в) викладати зміст своєї особистісної позиції у доступній для учасників формі; г) висловлювати кожен свою думку чи фрагмент свого образу «Я», насичуючи їх сильними почуттями; ґ) забезпечити адекватне інтелектуально-емоційне реагування учасників на саморозкриття вчителя/викладача; д) створювати умови для постановки учнями/студентами запитань стосовно інформації про себе, що є показником їх високої активності; е) заохочувати висловлення власних думок і суджень; є) використовувати непрямі запитання, типу: як? чому? що? коли?, уникати запитань закритого типу; ж) використовувати техніку обміну ролями для прояву емпатійних переживань учасників; з) використовувати слова у властивому для них значенні, уникати абстрактних понять, пояснювати значення незнайомих слів; и) бути правдивим із учасниками, виражати словами й жестами тільки те, що узгоджується з вашими внутрішніми відчуттями й переживаннями у момент спілкування, усвідомлюючи свій внутрішній емоційний стан¹¹⁵.

Інноваційними формами організації групової корекційної, розвивальної та профілактичної роботи з суб'єктами освітнього процесу можуть виступати інтерактивні соціально-психологічні та форум-театри, основними завданнями яких є формування і розвиток у учасників навичок міжособистісної взаємодії, емоційної децентрації, розвитку сенсорного досвіду, профілактики особистісних девіацій та соціальних проблем¹¹⁶. Заняття соціально-психологічного *театру* в учнівському і студентському середовищі, як правило, включають вправи на: самопрезентацію, самовираження почуттів, виконання ролей, застосування діалогу та монологу, обмін ролями, дубляж поведінки один одного. Сутність використання форму-театру полягає у спільному пошуку учасниками способу вирішення проблеми або виходу з життєвої ситуації. У Декларації принципів форум-театру основною метою його використання визнається розвиток толерантності, людяності й гуманізму, як основних цінностей сучасного життя, що слугують засобом покращення суспільства щасливих людей. В основу розробки сценарію форму-театру зазвичай покладено реальну життєву історію, назви вистав повинні відображати його зміст – «Ніхто не залишиться самотнім», «Наші стосунки і наркотики», «Усе в твоїх руках», «Казка про дружбу», «Збережи себе для життя», «Я з тобою», «Шкідливі поради або як виховати курця», «Подвійний

¹¹⁵ Тимошук Н.С. Інноваційні форми та методи особистісно орієнтованого виховання старшокласників у процесі позакласної роботи <http://eprints.zu.edu.ua/3764/1/05tnsppr.pdf>

¹¹⁶ Жеребньова Л.В. Соціально-психологічний театр / Автори-упорядники : Любов Жеребньова, Тетяна Артеменко. – К. : Шкільний світ, 2011. – 120 с.

стандарт», «Час збирати каміння», «Щоденник сонця» і т.д. Як видно, навіть назви відображають аксіологічну основу вистав, цінності, що переживаються його учасниками і глядачами¹¹⁷.

Важливим методом формування цінностей є дискусії як вільний вербальний обмін знаннями, ідеями, думками. Для побудови ефективної дискусії варто врахувати, що її бажано обмежити одним питанням або темою, що зачіпає емоційну сферу учасників¹¹⁸. Зокрема, у контексті досліджуваної нами проблеми учням старшого віку та студентам буде цікавою дискусія «Хто така людина», оскільки відбувається пошук себе та самоідентифікація.

Вислови про людину для дискусії «Хто така Людина?»:

- Людина – тварина, що здатна до здійснення купівлі й продажу (Аль-Фарабі);
- Людина – це тварина, яка сміється (Ф. Рабле);
- Людина – це трагічна істота, якій не вистачає інстинкту для впевнених, безпомилкових дій, а її розум не в змозі цей інстинкт цілком замінити (А. Шопенгауер);
- Людина є прикрасою світу (М. Горький);
- Людина поза суспільством – або бог, або звір (Аристотель).

Важливим ресурсом для організації динамічного навчання учнів/студентів, як такого, що відкриває можливості для вільної взаємодії, експериментування, гнучкого реагування¹¹⁹ є організація під час класних (виховних) годин тимбілдіngu (вправи на розвиток і згуртування учнівського колективу), ігор-конференцій, ігор-розслідувань, тощо.

Наведемо приклади таких ігор.

Тімбілдіngові вправи (їх метою виступає формування уміння ефективно взаємодіяти у команді; будувати демократичну комунікацію):

«*Рахуємо дружно*». Командам видаються комплекти карток з написаними на них цифрами. Завдання – знайти суму всіх чисел і назвати результат.

«*Дружно показуємо*». Необхідно за участю всіх членів команди показати: оркестр народних інструментів; стоногу; зоопарк; одиноких вовків; крутих зайців; букву «Ш».

«*Гаряче повітря*». Учасникам роздаються повітряні кульки. Завдання: підкидати кульки в повітря й утримувати їх там постійно відбиваючим руками. Умова: власну кульку можна відбити лише двічі поспіль, тобто перед тим, як відбити кульку втретє, учасник змушений хоча б один раз відбити будь-яку чужу кульку.

¹¹⁷ Там само.

¹¹⁸ Вчимося самостійності: навч.-метод. посіб. / За заг. ред. Т.П. Спіріної; автор. Колектив: Ю.М. Галустян, А.В. Каравай, А.Б. Кочарян, Т.Д. Мельник. – К.: Вид-во ФОП Москаленко О.М., 2011. – 212 с.

¹¹⁹ Фопель К. Эффективный воркшоп. Динамическое обучение. Пер. с нем. – М.: Генезис, 2003. – 368 с.

Тематика для ігор-конференцій, де учасники презентують власноруч підібрану інформацію з певної проблематики: «Безпечний Інтернет», «Світ професій», «Глобальні проблеми людства», «Мандрівки Україною», тощо.

Загалом, при організації цієї діяльності вважаємо за важливе враховувати вікові особливості учасників. При організації роботи дітей молодшого шкільного віку у структурі виховних годин переважатимуть пізнавальні конкурси й розважальні ігри з елементами тренінгу; для підліткового віку актуальна проблематика міжособистісного спілкування; старші школярі та студенти мають потребу в пізнанні світу, сенсу життя та професійному виборі¹²⁰.

Отже, охарактеризовані нами групові форми і методи формування ціннісних засад діяльності освітніх закладів можуть впроваджуватися як у навчальний, так і позанавчальний час. Їх реалізації здійснюється з урахуванням таких вимог:

- орієнтація на потреби суб'єктів освітнього простору;
- врахування вікових, культурних, статусних, індивідуальних особливостей суб'єктів освітнього простору;
- наукова й соціальна обґрунтованість здійснюваних навчально-виховних впливів;
- стимулювання розвитку відповідальності учасників педагогічних перетворень;
- активізація, сенсифікація та партнерство усіх суб'єктів освіти¹²¹.

Таким чином, створення достатньої кількості програм позааудиторної динамічної освіти у середовищі освітнього закладу розкриває потенціал до розширення напрямів його діяльності та підвищення її результативності. Зокрема, важливими напрямками роботи щодо формування ціннісних засад діяльності вважаємо:

- когнітивне неформальне навчання, спрямоване на усвідомлення учнями\студентами власних дій та формування відповідальності за них;
- афективне навчання, метою якого є запобігання ускладнень при переживанні учнями\студентами вікових криз;
- інтерперсональне навчання для розвитку Я-концепції, усвідомлення власних почуттів, розвиток соціально-психологічної компетентності;

¹²⁰ Туріщева Л.В. Класні години з соціальним педагогом з елементами тренінгу / автор-укладач Л.В. Туріщева. – Х. : Вид. група «Основа», 2013. – 143 с.

¹²¹ Структурна профілактика як метод запобігання новим випадкам ВІЛ-інфікування та покращення якості життя людей, які живуть із ВІЛ/СНІД: Методичні матеріали для тренера / Автори-упоряд.: В.В. Молочний, Т.П. Цюман, В.В. Лях; За заг. ред. І. Д. Звереві. – К. : Науковий світ, 2006. – 93 с.

- поведінкове навчання, що реалізує теорію соціального наочіння А. Бандури і передбачає оволодіння певними уміннями й навичками;
- формування соціальних альтернатив шляхом залучення суб'єктів освіти до різноманітних видів дозвілєвої діяльності;
- суспільна (громадська) діяльність як поширення соціально спрямованих об'єднань дітей, молоді, педагогів, батьків, партнерів і т.д.;
- реалізація програм, орієнтованих на сім'ю, спрямованих на підтримку сімейного середовища загалом та у кризових станах, зокрема;
- впровадження програм, орієнтованих на територіальну громаду загальноосвітнього чи вищого навчального закладу, що сприяють залученню школярів до життя мезосередовища.

Значна кількість запропонованих напрямів, а також форм і методів їх реалізації дозволить підвищити ефективність процесу формування цінностей шляхом врахування максимально можливої кількості факторів впливу на аксіологічну сферу.

Однак, у процесі формування ціннісних засад важливо не ігнорувати індивідуальні форми роботи з суб'єктами освіти, як-от: консультування (психологічне, педагогічне, соціально-педагогічне). Зокрема, їх варто використовувати у ситуаціях, які передбачають збереження конфіденційності або коли суб'єкт не готовий виносити свої проблеми на спільне обговорення з іншими. Загальна методика взаємодії з людиною за таких умов також визначається певною системою ціннісних засад (див. табл. 2.6.).

Тобто, при організації індивідуальної роботи у середовищі ЗНЗ й ВНЗ нами враховуються ціннісні засади, представлені при висвітленні порядку організації групових форм, однак робота спрямована на дослідження, натхнення й допомогу конкретній людині у конкретній проблемі.

Окремою важливою формою діяльності освітнього закладу вважаємо роботу в громаді – територіальній, національній (етнічній), релігійній і т.д. Зокрема, вбачаємо за ефективне організацію роботи волонтерського загону і студентського самоврядування у різних напрямках – екологічному, соціальної підтримки незабезпечених верств населення, взаємодії з сусідами і т.д.

Представлене поєднання різних форм роботи (індивідуальної, групової, у громаді) за результатами наукових досліджень¹²² є найбільш ефективними.

¹²² Структурна профілактика як метод запобігання новим випадкам ВІЛ-інфікування та покращення якості життя людей, які живуть із ВІЛ/СНІД: Методичні матеріали для тренера / Автори-упоряд.: В.В. Молочний, Т.П. Цюман, В.В. Лях; За заг. ред. І. Д. Звереві. – К. : Науковий світ, 2006. – 93 с., С. 57

Таблиця 2.6.

Методика організації індивідуальної роботи з суб'єктами освітнього простору в контексті його аксіологізації¹²³

Стадії взаємодії	Характер взаємодії	Ціннісні засади взаємодії	Очікувані результати
Початок спілкування	Використання загальноприйнятих норм і фраз, стримане, рівне і доброзичливе ставлення, відсутність емоційних реакцій, невимушена бесіда на загальні теми без порад, завірянь, нав'язливості	Беззаперечне прийняття	Згода співпрацювати
Пошук спільного	Цікавість до інтересів та потреб суб'єкта взаємодії, демонстрація особистого інтересу, підкреслення унікальності особистості	Рівність, унікальність, індивідуальність	Позитивний емоційний фон
Визначення позитивних рис як опорних ресурсів особистості	Бесіда про позитивні риси і демонстрація свого ставлення до них	Довіра, прийняття, натхнення	Створення ситуації безпеки та безумовного прийняття
Визначення негативних рис як «гальм» особистості	Уточнення меж особистості, з'ясування рис, що заважають у розвитку, прогнозування розвитку проблемної ситуації	Толерантність, повага, емпатія	Ситуація довіри, відкритості, пошуку вирішення
Планування й організація подальшої взаємодії	Спільне складання цілей та планів подальшої роботи, розподіл ролей	Відвертість, автентичність, спільність, відповідальність	Визначення плану перетворень, його узгодження й прийняття

Результативний компонент моделі впровадження організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності освітніх закладів окреслює очікуваний результат впровадження моделі, а саме: гармонізацію системи загальноосвітніх і конкретно-педагогічних цінностей у навчально-виховному процесі освітніх закладів шляхом врахування організаційно-педагогічних умов і факторів впливу на аксіологічну сферу їх діяльності. Результативний компонент проектується на засадах системи критеріїв, показників і рівнів реалізації системи цінностей у діяльності освітніх закладів, описаних нами у п. 2.1. Таким чином, спроектована модель упровадження організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності освітніх закладів визначає логічну послідовність експериментальної педагогічної перетворюючої діяльності, спрямованої на визначення рівня ефективності її впливу на аксіологічну сферу усіх суб'єктів освітнього простору та охоплює такі основні компоненти: організаційний, цільовий, змістовий, методичний, результативний, що є взаємозумовленими та системними.

¹²³ Алексєєва В.О. Технології соціальної роботи з дезадаптованими дітьми та молоддю / Валентина Алексєєва, Лілія Костриця. – К. : Шкільний світ, 2009. – 120 с.

Питання для самоконтролю та контролю засвоєння знань

1. У чому полягає сутність методу педагогічного моделювання?
2. Які етапи побудови педагогічних моделей вам відомі?
3. Які компоненти моделі упровадження організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності освітніх закладів ви вважаєте базовими та чому?
4. Яким чином можна дослідити наявність функціонального зв'язку між організаційно-педагогічними умовами та змістом запропонованих педагогічних перетворень?
5. Яка роль тренінгів в упровадженні ціннісних засад діяльності освітніх закладів?
6. Що таке інтерактивні методи?

Завдання для активізації самостійної пізнавальної діяльності

1. Організуйте і проведіть у групі ділову гру на тему «Модель упровадження організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності освітніх закладів».
2. Сформулюйте 5 питань до моделі упровадження організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності освітніх закладів. Задайте їх іншим учасникам групи та порівняйте відповіді.
3. Проаналізуйте представлену у параграфі модель упровадження організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності освітніх закладів. Охарактеризуйте можливості її упровадження.
4. Проаналізуйте цільовий компонент моделі за формулою SMART.
5. Підберіть визначення до методів реалізації змістового компоненту моделі (тренінги, діалоги, дискусії, круглі столи, фестивалі, гуртки й факультативи за інтересами, ділові й рольові ігри, ієрархізація цілей; рефлексія цінностей, аналіз, відвідування, обговорення, зустрічі, інноваційні проекти й технології, інтерактивні методи, спецкурси, виконання творчих завдань, цілепокладання, проектна діяльність, соціальне партнерство, зустрічі, суспільно-корисна діяльність, волонтерська діяльність, учнівське/студентське самоврядування, соціально-педагогічне консультування, моніторинги, опитування, тестування, психологічні консультації).
6. Поділіться вашим досвідом участі у тренінгах. Оцініть їх вплив на ціннісну сферу учасників.

III. МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ВПРОВАДЖЕННЯ АКСІОЛОГІЧНИХ ЗАСАД В ДІЯЛЬНІСТЬ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ

3.1. Опитувальник педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів щодо факторів впливу на формування цінностей суб'єктів освітнього простору

Шановна/шановний колего! Ми проводимо дослідження ціннісних засад діяльності освітніх закладів в Україні. Ваші відверті анонімні відповіді дозволять сформувати організаційно-педагогічні умови, спрямовані на оптимізацію аксіологічної сфери закладів освіти.

1. Будь ласка, зазначте дані про себе:

Назва Вашого навчального закладу _____

Ваша посада _____

Ваш вік _____ Ваша стать _____

Ваш педагогічний стаж _____

2. Оцініть зазначені у таблиці цінності з позиції їх поширеності у суспільстві, сфері освіти загалом та Вашому навчальному закладі зокрема. Шкала оцінювання: від 0 до 10, де 1 – цінність проявляється найменше; 10 – цінність яскраво виражена.

№	Цінність	Ваша оцінка		
		Суспільство	Сфера освіти	Ваш навчальний заклад
1.	Активність			
2.	Альтруїзм			
3.	Безпека			
4.	Визнання			
5.	Виховання			
6.	Відповідальність			
7.	Віра			
8.	Впевненість			
9.	Гармонія			
10.	Громадська активність			
11.	Гуманізм			
12.	Демократизм			
13.	Дитина			
14.	Добро			
15.	Довершеність			

**III. МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ВПРОВАДЖЕННЯ АКСІОЛОГІЧНИХ ЗАСАД
В ДІЯЛЬНІСТЬ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ**

16.	Друзі			
17.	Духовність			
18.	Емпатія			
19.	Життя			
20.	Задоволення			
21.	Звичай			
22.	Здоров'я			
23.	Знання			
24.	Зовнішня привабливість			
25.	Індивідуальність			
26.	Істина			
27.	Конструктивізм			
28.	Любов			
29.	Людство			
30.	Матеріальний добробут			
31.	Милосердя			
32.	Моральність			
33.	Навчання			
34.	Обов'язок			
35.	Оптимізм			
36.	Освіта			
37.	Особистість			
38.	Партнерство			
39.	Педагог			
40.	Пізнання			
41.	Повага			
42.	Порядок			
43.	Прагматизм			
44.	Престиж			
45.	Природа			
46.	Прогрес			
47.	Простота			
48.	Рівність			
49.	Розвиток			
50.	Розум			
51.	Самодостатність			
52.	Самоповага			
53.	Самореалізація			
54.	Свобода			
55.	Сила			
56.	Сім'я			
57.	Совість			
58.	Соціальний статус			
59.	Справедливість			
60.	Творчість			
61.	Успіх			
62.	Цілісність			

**III. МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ВПРОВАДЖЕННЯ АКСІОЛОГІЧНИХ ЗАСАД
В ДІЯЛЬНІСТЬ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ**

63.	Чесність			
64.	Честь			
65.	Чуйність			
66.	Щастя			

3. На Вашу думку, впровадження якого педагогічного підходу в діяльність освітнього закладу дозволить ефективно формувати цінності учнів/студентів? Оцініть, будь ласка, за 10-ти бальною шкалою, де 1 – найнижчий бал, 10 – найвищий.

№	Підхід	Ваша оцінка	
		Сфера освіти	Ваш навчальний заклад
11.	Аксіологічний		
12.	Антропологічний		
13.	Гуманістичний		
14.	Діяльнісний		
15.	Задачний		
16.	Когнітивний		
17.	Компетентнісний		
18.	Комплексний		
19.	Особистісно орієнтований		
20.	Системний		

4. Що, на Вашу думку, є найбільш значимим при формуванні цінностей сучасних дітей і молоді? Оцініть, будь ласка, за 10-ти бальною шкалою, де 1 – найнижчий бал, 10 – найвищий.

№	Фактори	Ваша оцінка
1.	Використання діалогічних методів організації діяльності учнів/студентів	
2.	Використання інтерактивних методів організації діяльності учнів/студентів	
3.	Використання традиційних методів організації діяльності учнів/студентів	
4.	Виробничі колективи, до яких належать партнери навчального закладу	
5.	Впровадження національних традицій	
6.	Громадська активність учнів/студентів	
7.	Державна освітня політика	
8.	Екологічна ситуація в країні	
9.	Економічна ситуація в країні	
10.	Етнічна належність учнів/студентів	
11.	Загальна атмосфера навчального закладу	
12.	Засоби масової інформації (у т.ч. Інтернет і телебачення)	
13.	Зміст навчання і виховання учнів/студентів	

III. МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ВПРОВАДЖЕННЯ АКСІОЛОГІЧНИХ ЗАСАД В ДІЯЛЬНІСТЬ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ

14.	Коло спілкування особистості (однолітки)	
15.	Наявність в учнівської/студентської молоді досвіду суспільно-корисної діяльності	
16.	Наявність суб'єкт-суб'єктних стосунків у системі «педагоги – учні/студенти – батьки»	
17.	Організація навчально-виховного процесу на інноваційних підходах	
18.	Організація навчально-виховного процесу на традиційних підходах	
19.	Особистісні особливості особистості (характер, інтереси, тощо)	
20.	Особливості менеджменту й адміністрування у навчальному закладі	
21.	Особливості спілкування у навчальному закладі	
22.	Педагогічний колектив навчального закладу – структура та клімат	
23.	Правова ситуація в країні	
24.	Релігійність оточення особистості	
25.	Світові тенденції у формуванні цінностей	
26.	Сім'я учня/студента – її соціальний статус, психолого-педагогічна культура, тощо	
27.	Стан здоров'я суб'єктів освіти	
28.	Участь молоді у позашкільних закладах освіти	
29.	Ціннісна структура українського суспільства	
30.	Широка мережа соціальних контактів навчального закладу	
31.	Інше	

Дякуємо за участь в опитуванні!

3.2. Методика вивчення зміни ціннісних орієнтацій

Дана методика (наводиться Столяренко Л.Д.) фактично базується на позиціях, запропонованих М. Рокичем, тобто представляє модифікацію відповідної методики. Її відмінна особливість – орієнтація використаних на виявлення тенденцій власного розвитку змін, що відбулися в мотиваційній сфері. Пропонується виконати два завдання:

1. Якщо вам запропонували в п'яти словах викласти своє розуміння особистого щастя, то які з наведених нижче відповідей ви використовуєте? Вкажіть цифрою 1 своє найважливіше для вас, цифрою 2 трохи менш важливе і т.д. до 5. А як би на це ж питання ви відповіли 2 роки назад (вкажіть 3-5 значущих для вас чинників щастя 2 роки тому):

- ☐ цікаве активне життя
- ☐ цікаве навчання
- ☐ матеріально забезпечене життя
- ☐ наявність вірних друзів
- ☐ щасливе сімейне життя
- ☐ життя, повне задоволень, розваг
- ☐ свобода, незалежність
- ☐ розширення своєї освіти, кругозору
- ☐ мирна обстановка в країні
- ☐ чиста совість, чесне життя

- ☐ громадська активність
- ☐ комфорт, спокій
- ☐ здоров'я
- ☐ любов
- ☐ наявність дітей
- ☐ досягнення влади
- ☐ повага оточуючих
- ☐ творчість
- ☐ рівність для всіх
- ☐ мистецтво
- ☐ гроші будь-якими способами
- ☐ успіх у кар'єрі
- ☐ спілкування з людьми
- ☐ віра
- ☐ щось інше (вказіть).

2. Уявіть собі, що перед вами сходинок життя, вершина сходів – 10 (найкраща для вашого життя), внизу найгірша сходинка життя. На якій сходинці ви: а) перебували 2 роки тому; б) знаходитесь зараз; в) будете перебувати через 2 роки.

3.3. Методика для визначення типу спрямованості особистості (Т. Данилова)

Тест призначений для діагностики структури спрямованості особистості, виявлення ступеню представленості в ній гуманістичної складової.

Інструкція. Перед вами ряд тверджень, що стосуються ваших життєвих устремлінь і деяких сторін вашого способу життя. Оцініть кожен з варіантів за шкалою: 5 - так, повністю згоден; 4 - мабуть, так, в цілому згоден; 3 - коли як, згоден певною мірою; 2 - ні, в цілому не згоден; 1 - ні, категорично не згоден; 0 - не знаю, не замислювався над цим.

1. Я думаю, що в житті важливіше всього:

- а) навчитися любити і розуміти людей;
- б) навчитися довіряти своїм раптовим імпульсам і бажанням;
- в) навчитися приймати розчарування і невдачі;
- г) навчитися реалізовувати поставлені цілі і завдання.

2. Мені здається, що справжня людина – це:

- а) терпима, толерантна людина;

- б) людина, що вміє приймати життя у всіх її проявах;
- в) людина, що вміє легко і невимушено реалізовувати свої потреби та бажання;
- г) людина, що вміє під що б то не стало домагатися поставленої нею мети.

3. Я думаю, що сенс життя, швидше за все, полягає:

- а) у коханні, дружбі, спілкуванні з людьми;
- б) в житті;
- в) у досягненні поставлених цілей і завдань;
- г) у тому, щоб збувалися всі мрії та бажання.

4. Найбільшу цінність у моєму житті є:

- а) допомога іншим людям;
- б) пошук сенсу і істини;
- в) особисті успіхи і досягнення;
- г) вміння точно і правильно спрогнозувати результати власної діяльності.

5. Найбільше задоволення в житті я отримую від:

- а) спілкування з цікавими для мене людьми;
- б) роздумів щодо смисложиттєвих питань;
- в) усвідомлення того, що мої плани і проекти реалізуються;
- г) відчуття власної успішності.

6. Я думаю, що любов найчастіше проявляється:

- а) в умінні жертвувати власними інтересами заради інтересів іншої людини;
- б) в умінні повністю віддаватися почуттям, переживанням, стражданням;
- в) в умінні повністю насолодитись почуттями іншої людини;
- г) в умінні створити стабільні і надійні відносини з любимою людиною.

7. У важкій кризовій ситуації я найчастіше:

- а) шукаю людину, здатну мене вислухати, втішити, підбадьорити;
- б) повністю занурююся в власні переживання, намагаюсь зрозуміти їх природу;
- в) зважую ситуацію і продумую всі можливі наслідки для мене;
- г) приймаю відповідальність за те, що трапилося і сподіваюся на те, що проблема незабаром вирішиться.

8. Вільний час я найчастіше хотів би:

- а) присвятити спілкуванню з людьми, які звернулись до мене за допомогою

(напишіть конкретно, що ви робите);

б) займатися тим, що здатне принести мені матеріальний результат і просування в соціальному зростанні;

в) присвятити собі (тому, що мене цікавить);

г) присвятити роздумам про прочитані книги, прослухану музику.

9. Я волію розмовляти зі своїми друзями і знайомими на теми:

а) про людські страждання, шукання, переживання;

б) про кохання, взаєморозуміння між людьми;

в) про результати моєї діяльності та діяльності моїх друзів і близьких;

г) про мої останні успіхи та здобутки.

10. Мені хотілося б, щоб в житті мене оточували люди:

а) яким я міг би чимось допомогти і посприяти;

б) з якими цікаво поспілкуватися, поміркувати на цікаві для мене теми;

в) які досягли певного соціального статусу та успіхів в реалізації своїх життєвих цілей і планів;

г) які могли б допомогти в реалізації моїх планів і бажань.

11. В університеті (інституті) у мене багато вільного часу займає:

а) підготовка до семінарів, написання рефератів, науково-дослідницька робота;

б) спілкування та консультування однокурсників, друзів, що звернулися за допомогою;

в) розмови, що стосуються мого особистого життя, моїх проблем і планів на майбутнє;

г) освоєння психологічних дисциплін і напрямів, з допомогою яких можна буде щось більше зрозуміти в житті.

12. Моє життєве кредо:

а) надавати допомогу слабким і нужденним;

б) пошук радощів і задоволень;

в) домагатися успіхів, уникати невдач;

г) прийняття відповідальності за кожен свій вчинок.

13. Найбільше в житті я не люблю:

а) коли на мене не звертають уваги;

б) коли люди не замислюються над тим, для чого вони живуть і як вони живуть;

- в) коли я щось запланував, а у мене не виходить;
г) коли люди залишаються індифферентними (байдужими) до оточуючих їх людей.

Ключ до методики:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Гуманізм	а	а	А	а	а	а	А	а	б	а	б	а	Г
Егоцентризм	б	в	Г	в	г	в	Г	в	г	б	в	б	А
Екзистенціалізм	в	б	Б	б	б	б	Б	г	а	в	г	г	Б
Прагматизм	г	г	В	г	б	г	Г	б	в	г	а	в	В

За кожну відповідь, що збіглася з ключем, нараховується 1 бал. Автор розглядає структуру спрямованості з позицій двох ортогональних осей «гуманізм-егоцентризм» і «екзистенціалізм-прагматизм».

Егоцентрична спрямованість - спрямованість, при якій цілі, інтереси, потреби особистості звернені на неї саму (носять егоїстичний характер, займають центральне місце в ієрархії цінностей. Спілкування з іншими людьми, як правило, манипулятивне, характеризується відсутністю правдивого, непідробного інтересу до співрозмовника.

Гуманістична - при якій цілі, інтереси та потреби інших людей набувають першорядного значення. У спілкуванні такі люди толерантні, автентичні, емпатійні.

Екзистенційна - за якої домінуючою потребою виступає потреба у внутрішній діяльності, що характеризується високим рівнем самоаналізу, рефлексії, прагнення до самовдосконалення і самореалізації.

Прагматична - при якій домінуючим мотивом є результати планування та успіхів виконуваної діяльності, тобто особистість орієнтується на конкретні результати своєї діяльності, які, в свою чергу, визначають її цінність і значимість.

Переважає певного типу спрямованості визначається за найбільшою сумою виборів.

3.4. Тренінг «Цінність життя. Цінності у житті» для старшокласників та студентів

Автор: Чебоненко В.Ф.

Основна мета тренінгу є розвиток пізнавального інтересу юнаків та дівчат до унікальності людини як живої істоти, до унікальності ресурсів організму людини, можливостей власного організму; визначення цінностей сучасних молодих людей, створення умов для усвідомлення ними цінності життя, важливості репродуктивного потенціалу; формування позитивної

самооцінки на основі знань про особливості психосексуального розвитку;
формування відповідальності за власне існування.

Цільова група: учнівська та студентська молодь

Час: 1,5 години

Структура заняття

№ п/п	Види роботи	Орієнтовна тривалість, хв..	Ресурсне забезпечення
1	Привітання. Знайомство. Вправа «Мій портрет»	10	Аркуш А-4, маркери, фломастери
2	Прийняття правил роботи групи. Вправа «Давайте дружити»	15	Плакат «Правила нашої групи»
3	Вступ. Очікування	5	Плакат «Наші очікування»
4	Вправа «Людина це - ...»	20	Аркуш А-1, А-3, маркери, фломастери
5	Інформаційне повідомлення «Феномен людини»	10	
6	Групове обговорення «Що є цінного в житті молодої людини»	15	Аркуш А-1, А-3, маркери,
7	Вправа «Мої цінності»	10	Аркуш А-1, А-3, маркери,
8	Підсумки	5	

План-конспект проведення заняття

1. Привітання. Знайомство. Вправа «Мій портрет» (10 хв.)

Мета: Познайти учасників, створити в групі доброзичливу атмосферу.

Педагог-тренер роздає кожному учаснику аркуш А-4 і пропонує створити свій портрет у вигляді зірки, на променях якої коротко написати:

- ім'я, яке подобається, коли вас ним називають;
- кредо або вислів, який вам подобається;
- образ або графічний символ, з яким ви себе асоціюєте.

На виконання завдання дається 5 хв. Далі педагог-тренер пропонує кожному коротко презентувати свій портрет. Після цього учасники прикріплюють їх на плакат «Наша група».

2. Прийняття правил роботи групи.

Вправа «Давайте дружити» (15 хв.)

Педагог-тренер об'єднує учасників у п'ять підгруп і пропонує скласти невеликий список побажань до групи, які б відповідали на запитання:

- *Якими мають бути учасники групи, як поводитись, що робити для того, щоб можна було створити атмосферу дружби?*

На виконання 5 хв.

Далі кожна підгрупа виносить на загальне обговорення і приймаються загальні правила.

3. Очікування.

Педагог-тренер зазначає, що сьогодні на занятті буде йти розмова про людину, про те, що вона собою являє, у чому полягає феномен її природи, чому існує таке поняття, як «феномен людини».

Далі пропонує визначити, що кожен із учасників очікує від заняття, і записати свої очікування на стікерах. Після цього учасники зачитують свої очікування і прикріплюють їх на плакат «Наші очікування».

4. Вправа «Людина – це... » (20 хв.)

Мета: надати учасникам можливість замислитися над особливостями і унікальністю сутності «Людини».

Хід вправи

Педагог-тренер запитує в учасників, як вони розуміють значення слова «феномен»?

Після короткого обговорення педагог-тренер дає визначення цього поняття. Феномен (грецьке сл. - являється) – незвичайне явище, рідкісний факт, який важко збагнути.

Далі педагог-тренер об'єднує учасників у чотири підгрупи і пропонує створити інформаційний плакат «Людина це - ...»

На виконання дається 10 хв.

На наступному етапі підгрупи презентують свої напрацювання.

Запитання для обговорення:

- *Чи легко було виконувати це завдання? Чому?*
- *Як ви гадаєте для чого вчені і спеціалісти різних галузей, психологи, соціологи, медики та ін. вивчають особливості людської натури?*

5. Інформаційне повідомлення «Феномен людини» 10 хв.

Філософська думка завжди проявляла особливий інтерес до вивчення проблеми людини і людського. Яка своєрідність людської істоти? Як в ній пов'язані природне і соціальне, індивідуальне і родове? На що націлені думки і дії людини? Чого вона бажає, у що вірить, на що сподівається? До усвідомлення цих та інших питань людського буття незмінно звертається кожне покоління людей, прагнучи виробити нові шляхи, цілісний підхід до осягнення людини. Відомий західний мислитель XX ст. Е.Кассіер писав про три розуміння людини, які не стикаються між собою: релігійне, філософське і

наукове. В релігії людина представлена як деяка недосконала подоба Бога, яка усвідомлює і переживає свою недосконалість, і тому здатна пробачити недоліки та гріхи інших людей. Вихідним пунктом філософського осягнення людини стає пізнаюче “Я”, яке завдяки власній автономії, свободі та розумності, оволодіває світом в свідомості і практиці. Наука характеризує людину як вершину еволюції живих істот. Філософія відмічає серйозні вади, притаманні науково-природничому розумінню людини:

а) як біологічна істота вона значно слабша у порівнянні з багатьма тваринами і, разом з тим, стала сильнішою за них;

б) немає природжених інстинктів, які забезпечують виживання, однак володіє здатністю гнучкої адаптації;

в) не народжується завершеною людською істотою, а змушена ставати нею в процесі культурного розвитку.

Філософія вбачає в ній духовну, розумну, діяльну істоту. Людині притаманні релігійна віра, ціннісні орієнтації, пам'ять про минуле і надія на майбутнє, почуття гумору, переживання своєї смертності. Завдяки розуму вона здатна контролювати свої інстинкти і потяги. Створюючи науку і техніку людина не тільки осягає закони дійсності, але й перетворює її. Багатоманітність, різnorodність, суперечливість людського одночасно стимулює і утруднює усвідомлення його цілісної визначеності.

Кожна людина періодично стикається з необхідністю вирішувати життєво важливі для себе завдання.

Поняття “феномена людини” звичайно фіксує зовнішню відмінність людини як живої істоти від решти живого, від інших живих істот. Природа людини дуже суперечлива. Людина — цілісна істота, і тому підкоряється природнім закономірностям. Своєрідність тілесної організації обумовлює її інстинкти, потяги, пристрасті. Разом з тим, людині притаманні моральність і свідомість. Вона здатна розрізнявати прояви добра і зла, прекрасного і потворного, що і визначає скерованість вільного вибору її дій. Людина може пізнавати і розуміти оточуючу дійсність, себе, інших людей. Поняття “сутності людини” характеризує її глибинні, специфічні, суто людські якості, які зовні проявляються в її природі.

Однозначної відповіді на питання про походження людини (антропогенез) немає. Тому існують різні варіанти його розгляду.

Людина виникає, коли стає творцем символів, створюючи свій символічний світ: світ міфів, мови, мистецтва, науки. Вона живе і розвивається не просто у фізичному, природному середовищі, а перш за все у світі цих символічних феноменів, які належать до сфери культури.

Концепції, які аналізують положення людини у світі, розрізняються розумінням вищого пріоритету світу (Бог, природа, суспільство тощо). Положення людини характеризується специфікою її взаємовідношення з таким пріоритетом.

Космоцентризм абсолютизує значущість Космосу, природи. Антична натурфілософія всю увагу приділяла Космосу — світовому ладу, характеризуючи його як живе, тілесне, матеріальне ціле. Людина — це мікрокосм, частина макрокосмосу, яка має певні особливості. Пізніше, в епоху Відродження, на перший план виходить пантеїстичний природоцентризм, який оцінював людину як своєрідну піщинку Всесвіту.

Характер вибору, дій, відповідальності особи багато в чому залежить від стану її внутрішнього, духовного світу, від її ціннісних орієнтацій. Ціннісні орієнтації — це світоглядні, моральні, політичні переконання, принципи поведінки, глибокі і постійні прихильності людини. Сукупність склавшихся, сталих ціннісних орієнтацій утворює своєрідний стрижень свідомості, який забезпечує стійкість особи, наслідування певного типу поведінки і діяльності. Саме тому ціннісні орієнтації є дуже важливими регуляторами поведінки індивідів. І тому в будь-якому суспільстві різними шляхами здійснюється цілеспрямований вплив на ціннісні орієнтації особи. Криза особи в сучасному світі тісно пов'язана з необхідністю перегляду старих і наробки нових ціннісних орієнтацій. Людина повинна зберегти свою самобутність, індивідуальність і разом з тим змінювати свій внутрішній світ, постійно нарощувати особистісний потенціал.

6. Групове обговорення «Що є цінного в житті людини» (15 хв)

Педагог-тренер записує на плакаті «Цінності життя людини» усі висловлювання учасників щодо їхнього розуміння життєвих цінностей. Всі названі цінності обговорюються. Особливо звернути увагу на цінність особистого здоров'я.

- Чому здоров'я є індивідуальною життєвою цінністю кожної людини, але разом з цим і суспільною цінністю?

7. Вправа «Мої цінності» (10 хв.)

Мета: підвести учасників до усвідомлення особистих життєвих цінностей. Формувати відповідальне ставлення до власного здоров'я та життя.

Хід вправи:

Педагог-тренер роздає кожному учаснику аркуш А-4 і запитує:

- Як ви гадаєте, де або в чому зберігають цінності (сейф, скриня тощо) і пропонує кожному намалювати цей предмет на аркуші. Далі треба на малюнку записати або зобразити в малюнках перелік власних, важливих цінностей.

Запитання для обговорення:

- *Про що видумали коли виконували це завдання?*
- *Подивіться на зображення своїх цінностей. Чи можете ви сказати, які для вас більш важливі, а які менш? Чому? Що це за цінності?*
- *Чому здоров'я є цінністю?*

Висновок:

Цінності формуються протягом усього нашого життя – це своєрідний фундамент, на якому ми стоїмо і живемо. Вони відіграють визначальну роль смислів і символів, становлять основу індивідуальних і колективних суджень і вчинків. Вони є сенсом життя. Саме тому одна з найважливіших цінностей – це здоров'я.

8. Підсумки (5 хв)

Педагог-тренер пропонує кожному учаснику відповісти на запитання:

- *Що найбільше мені сподобалось на занятті?*

Відповіді записати на маленьких аркушах. Далі всі учасники по колу озвучують свої записи і прикріплюють їх на плакат із зображенням сонця.

На завершення всі стають у коло і висловлюють один одному свої побажання.

Висновок:

Хочеться зазначити, що проведення тренінгів сприяє формуванню навичок здорового способу життя підлітків у період становлення їх репродуктивної поведінки з метою покращення їх репродуктивного здоров'я через підвищення загальних адаптаційних можливостей та оптимізації життєдіяльності.

Безперечно, проблеми збереження репродуктивного здоров'я далеко виходять за межі сфери освіти та охорони здоров'я. На нашу думку, тільки системний підхід може дати цілісне уявлення про загальні проблеми репродуктивного потенціалу у сфері збереження здоров'я нації, забезпечити взаємодію між окремими ланками і фахівцями та надати нові можливості щодо реалізації профілактичних заходів та корекції порушень репродуктивного здоров'я.

Актуальним та доцільним, на нашу думку, є подальше втілення у практику тренінгових занять з профілактики та корекції виявлених порушень репродуктивної поведінки молоді, що допоможе їм зберегти власне здоров'я, реалізувати свій репродуктивний потенціал та стати повноцінним членом суспільства.

3.5. Тренінг «Життєві цінності»

Мета: ознайомити учасників з поняттям «цінність» і виявити специфіку життєвих цінностей, сформулювати ставлення учасників тренінгу до цінностей як

дуже важливою складової особистості, які визначають наше ставлення до життя взагалі; підвести учасників до висновку, що здоров'я є однією з головних цінностей у житті.

Час проведення: 3 - 3,5 години.

План заняття:

1. Введення;
2. Очікування «Закриті двері»
3. Правила групи
4. Вправа на знайомство «Снігова куля»
5. Вправа «Ромашка»
6. Вправа-розминка «Ті, хто...»
7. Вправа «Конфлікт цінностей»
8. Вправа «Страва»
9. Вправа «Цінності»
10. Вправа «Клініка по пересадці органів»
11. Дискусія «Людина як цінність»
12. Гра «Гідність як цінність»
13. Рефлексія всього заняття
14. Очікування «Закриті двері»
15. Ритуал прощання - вправа «Побажання»

1. Вступне слово. (5 хв)

2. Очікування (10 хв.)

Але, перш ніж ми перейдемо до теми, давайте звернемо увагу на ватман з намальованими дверима. Як бачимо ці двері зачинені, а за нею знаходяться всі необхідні знань з нашої теми, в ході заняття ми спробуємо її відкрити. Але сперш я пропоную повісити на неї «замок» (намальований замок і вирізаний з паперу), на якому ви напишете свої очікування від нашої зустрічі.

3. Правила. (10 хв.)

Для комфортної і продуктивної роботи ми виробимо з вами правила, за якими будемо жити всі 5 занять. Правила ви самі пропонуєте і самі їх дотримуетесь.

Правила групи (орієнтовний список):

- 1) Правило руки: хочеш щось запитати, підніми руку.
- 2) Говорити від свого імені: не узагальнюючи і не від імені всіх.
- 3) Тут і тепер: аналізувати і обговорювати те, що передбачається на даній зустрічі.
- 4) Три НЕ: не бурчати під ніс, не шепотіти на вухо, не говорити одночасно.
- 5) Активність: участь в роботі і обговореннях
- 6) Конфіденційність: вся інформація щодо конкретних учасників повинна

зберігатися в групі - це умова психологічної безпеки і саморозкриття.

7) Щирість і відкритість: не лицемірити і не брехати, бути самим собою, отримати та надати чесний зворотний зв'язок.

8) Кожна думка має право на існування: обговорювати і критикувати висловлювання, думки, а не особистість.

4. Вправа на знайомство, згуртування колективу, створення довірчої атмосфери «Снігова куля» (5 хв.)

Методика: Кожен учасник називає своє ім'я і придумує прикметник, що починається на ту ж букву, що і його ім'я. Дуже важливо сказати той епітет, який підкреслює індивідуальність учасника. Необхідно стежити за тим, щоб визначення не повторювалися і щоб учасники не підказували один одному епітети. Вправа проходить наступним чином: учасник спочатку називає ім'я та прикметник того учасника, який представився перед ним, потім своє. Завдання наступного повторити вже 2 імені та 2 прикметників, потім назвати своє. і т.д. Останньому учаснику доводиться повторювати імена і прикметники всіх учасників у колі.

5. Вправа «Ромашка» (45 хв.)

Пояснення: Ця вправа направлена на усвідомлення учасниками всього, що для них цінно, вона допомагає дітям відповісти на питання: без чого ми не можемо себе помислити? Що для нас по-справжньому важливо і значимо? Для цієї вправи необхідний спеціальний реквізит: кожному учаснику видати лист А4 із зображенням ромашки, по одному набору фломастерів (по 6-12 кольорів) і ножиці.

Коментарій: Додаток можна роздрукувати на різній кольоровому папері і дати ці листи всій групі.

Інструкція-1: Зараз кожному з вас належить зробити ромашку. Але це буде не проста ромашка. Роздайте аркуші з ромашками і фломастери (ножиці поки не давайте), попросіть учасників розміститися за столами зручніше, так, щоб їм ніхто не заважав.

Ведучий теж повинен буде зробити свою ромашку.

Коментар: Далі ведучий може скористатися дошкою, щоб показати, як і де писати. У центрі цієї ромашки, прямо на серцевині напишіть «Я». Зачекайте, поки учасники це зроблять. Добре, підемо далі. Основне завдання - зробити написи на пелюстках. На кожному з пелюсток ви повинні 6 раз відповісти на такі ось питання (скільки пелюстків, стільки і відповідей):

Бажаю ці питання записати на дошці після прочитання.

- «Без чого я не був би я?»,

- «Що мені особливо дорого, цінно і важливо в житті?»

- «Без чого я себе не уявляю?».

Напишіть кожен свою відповідь на окремій пелюстці.

Ведучий може допомогти учасникам, трохи спрямувавши їх думку:

На пелюстках, наприклад, можуть бути написані:

- *Якісь важливі вам люди: батьки, друзі;*
- *Важливі почуття: любов, розуміння;*
- *Ваше хобі, навчання;*
- *Якісь дуже важливі для вас речі: плеєр, чийсь подарунок.*

Загалом, пишіть все, що завгодно, все, що для вас дійсно значимо і без чого ви себе не уявляєте. Також ви можете прикрасити свою ромашку, але тільки після того, як підпишете всі пелюстки. Чи всі зрозуміли? Які є питання?

Дайте на цю роботу час близько 5-7 хв. (В цей час можна включити спокійну музику, бажано без слів). А після того як всі підписали пелюстки ромашки, роздайте ножиці.

А зараз виріжте квітку так, щоб пелюстки були приєднані до серцевини. Покажіть на своєму прикладі, для цього заздалегідь виріжте одну ромашку самі.

Готово? Відмінно.

Інструкція-2: *Давайте тепер сядемо в коло.*

Подивіться, будь ласка, все на свої ромашки. Які вони у вас вийшли гарні і несхожі один на одного! Зараз нам усім доведеться зробити ось що. Ведучий теж має бути зі своєю ромашкою.

Ви повинні будете акуратно відірвати від своєї ромашки пелюстка зі словами: «Я самодостатня особистість, тому зможу втратити і / або обійтися без ..., і ви вимовляєте те, що написано на одному з пелюсток.

Потім відриваєте його. Наприклад,

«Я самодостатня особистість, тому зможу обійтися без Інтернету».

Відриваючи пелюстку, ви повинні уявляти собі, як ви насправді втрачаєте те, що написано на пелюстці. Поставтеся до цієї вправи серйозно, з повною відповідальністю і віддачею. Пелюстка, який ви відірвали, ми кидаємо в центр нашого кола.

Далі ведучий починає і відриває одна пелюстка від своєї ромашки. Все це виконується по колу. Спочатку всі по черзі відривають одну пелюстку від своїх ромашок, потім другий і так далі, поки в учасників не залишилося по 2 пелюстки або самі учасники не задали питання: *«А якщо я не хочу розлучатися з моїми пелюстками?»* Ви говорите: *«Ви можете залишити 1-2 пелюстки, які ви точно не можете втратити або без яких ви стовідсотково не зможете обійтися в своєму житті».*

Важливо! Як показує практика, учасники з легкістю і, можливо, навіть з деяким

сарказмом починають відривати пелюстки. Тут важлива роль ведучого: він повинен закликати до серйозності і просити слухати один одного. Людина, яка відриває пелюстку, повинна бути в центрі уваги. Однак ближче до кінця, підлітки самі стають серйозними. Їм все важче і важче відмовлятися від того, що вони написали на пелюстках.

Ведучий повинен наполягати, коли дійде черга до конкретної людини, щоб та обов'язково відрвала пелюстку. Однак відомі випадки, коли діти відривали пелюстки з написом «любов», викидали себе (серцевину ромашки «Я»), а любов залишали. Один підліток не зміг відрвати останню пелюстку з написом «батьки», сказавши при цьому: «Без них я ніхто». Ведучий зазвичай наполягає, щоб учасники відривали пелюстки, але коли самі діти висловлюють подібні думки або навідріз відмовляються відривати останню пелюстку (а таке часто буває), ведучий повинен поступитися.

Аналіз вправи:

- *Як вам було раз за разом, відриваючи від ромашки пелюстки, розлучатися з тим, що для вас цінне?*

- *Що ви зараз відчуваєте?*

- *Як вам без усього того, що вам дорого?*

- *Як ви думаєте, що за пелюсточки були на ваших ромашках?*

- *Що ж вам так не хотілося від себе відривати?* Ведучий повинен прислухатися до відповідей учасників, щоб почути відповідь - «цінності». Якщо учасники такої відповіді не дали, назвіть його самі.

Ми з вами за допомогою цієї вправи не тільки дізналися, що для нас цінне, але і як би проранжували наші цінності. Проранжували - значить, розташували в порядку значимості: від менш цінного - до більш цінного. Те, в якій послідовності ми відривали пелюстки, говорить про те, що для нас менш значуще, а що - більше. Ті пелюстки, які найдовше протрималися, для нас найважливіше (точніше, найважливіше те, що на них написано).

Подивіться на центр нашого кола, тут - наші цінності.

Коментар: Іноді підлітки пропонують не відривати пелюстки від ромашки, а просто загинати їх. Це значно знижує психологічний ефект вправи. Підлітки ще не повною мірою відчувають можливість втрати того, що їм дорого, або того, що вони ще не зовсім усвідомлюють як цінність (це стосується в першу чергу здоров'я). Саме відриваючи пелюстки, ми моделюємо ситуацію втрати. Вправа дає підліткам можливість пережити ці важкі емоції в грі. І таким чином, у житті вчитися берегти і цінувати те, що вони можуть втратити. І вже, звичайно, у своєму власному житті ні в якому разі не «відривати своїми руками» свої цінності як пелюстки від ромашки. Це важливо підкреслити саме щодо здоров'я.

Обговорення цінностей.

Давайте випишемо ті цінності, які вже були вами написані на пелюстках ромашки.

Учасники кажуть, а ведучий записує їх на дошці.

Коментар: На дошці цінності випишуються в узагальненому вигляді.

Наприклад, учасники називають «мама», «тато», «брат», а ви записуєте «сім'я». Якщо називаються матеріальні предмети, наприклад, мобільний телефон, то потрібно спочатку обговорити, чому він є цінністю. Можливо, він допомагає спілкуватися з друзями (цінність - дружба), або телефон потрібен для того, щоб привернути до себе увагу (цінність - визнання), або людині просто подобається закачувати мелодії та ігри (цінність - розвага, відпочинок) і т.д.

- Які ще цінності є у людей, але ви їх не назвали?

Вислухайте відповіді і запишіть їх на дошці. Якщо названі не всі цінності, ведучий повинен сам доповнити їх список:

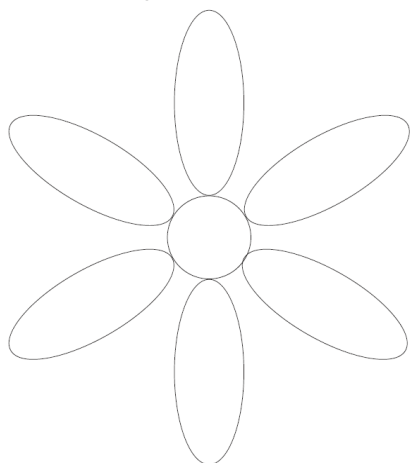
- Свобода (самостійність, незалежність)
- Любов
- Дружба
- Здоров'я
- Матеріальна забезпеченість
- Визнання (повага оточуючих, популярність)
- Сім'я
- Благополуччя близьких
- Цікава робота
- Якісна освіта
- Розваги, відпочинок, хобі
- Творчість

Взагалі цінність - це дуже широке поняття. Цінністю можна назвати і якийсь дорогий предмет, і будь-які взаємини. На нашому сьогоднішньому занятті ми з вами розглянемо саме життєві цінності, тобто ті, які важливі не тільки нам конкретно, але і багатьом людям, всьому суспільству. Однак багато суспільних цінностей стають індивідуальними, нашими особистими

цінностями, тому що ми в цьому суспільстві живемо.

6-Вправа розминка «Ті, хто» (10 хв.)

Коментар: розминка дуже важлива після вправи «Ромашка» - вона знімає напругу, відволікає учасників від стресової ситуації, що склалась на попередній вправі.

Пояснення: Вибирається один доброволець. Решта сідають в коло на стільці. Всі сидять в колі, крім одного учасника, який стоїть в центрі. Для нього стільця немає. Інструкція: *Зараз наш доброволець, що стоїть в центрі, повинен буде сказати фразу: «Поміняйтеся, будь ласка, місцями ті, хто ...» і додасть будь-яку ознаку, наприклад, «... хто прийшов сьогодні в джинсах». Ті діти, у кого ця ознака є, повинні будуть помінятися місцями, а наш доброволець повинен зайняти будь-який зі стільців, що звільнилися, поки ті будуть мінятися місцями. Відповідно, той, хто залишиться без стільця, стає новим ведучим. Ознаки можуть бути різними: як зовнішніми («у кого є червоний колір в одязі», «у кого є домашні тварини»), так і відбивати риси особистості («хто любить математику») або ваші дії («хто сьогодні не снідав»). Загалом, можна називати все, на що вистачить вашій фантазії. Дуже важливо, щоб ознака була як мінімум у 2 осіб в колі, інакше це буде «підставою» для сидячого учасника. (Ведучий повинен за цим стежити). Рекомендую кожному заздалегідь подумати, що він скаже, коли опиниться в центрі кола. Це зробить гру більш динамічною і цікавою. Ну що, все зрозуміло? Тоді почнемо.*

7 Вправа «Конфлікт цінностей» (15 хв.)

Пояснення: У цій вправі учасники готують і розігрують сценки малими групами. Необхідно розбити групу на 2-4 підгрупи. Кожна підгрупа отримує завдання-розіграти конфлікт між цінностями в різних вікових групах (підлітки, дорослі). Інструкція: *Ви розбилися на команди. Зараз кожна команда отримує завдання.*

Ваше завдання - придумати і розіграти коротеньку сценку про те, як виявляється конфлікт цінностей дорослих і підлітків. На обдумування сценки вам дається 2 хвилини, на підготовку сценки - 3 хвилини, а на її програвання - 3 хвилини. Якщо запитань більше немає, підходьте до мене за картками (картки потрібно заздалегідь роздрукувати). У кожній картці є опис конкретної ситуації.

Картки для підгруп:

Після показу сценки (якою б вона не була), обов'язково треба подякувати групі оплесками.

Коментар: Якщо у вас мало часу для розігрування сценок, можна обмежитися просто обговоренням кожної ситуації.

Аналіз вправи : Обговорення проводиться після показу кожної сценки з наступних питань.

Питання підгрупі, яка дивилася сценку:

- Яка цінність лежала в основі поведінки дорослих?
- А яка - в основі поведінки підлітків?

Для відповіді на ці питання можна звернутися до списку цінностей (на дошці).
- *У чому виражався конфлікт цінностей у сценці, яку ви побачили?*

Ситуація 1

Батько хоче, щоб син приділяв більше часу навчанню, тому що в наступному році йому вступати до ВУЗу. А син, між тим, витрачає багато часу на спілкування з друзями: ходить гуляти, привозить друзів додому.

Ситуація 2

Батьки вважають, що «дівчину прикрашає скромність», а їх дочка-студентка одягається «сексуально» і користується косметикою.

Ситуація 3

Батьки й дідусі-бабусі хочуть, щоб їхній син і внук вступав до юридичного факультету. Син хоче бути музикантом, всі вечори він проводить на репетиціях своєї молоді рок-групи.

Ситуація 4

Сусіди скаржаться батькам хлопців на те, що ті шумлять пізно ввечері під їх вікнами. Підлітки не вважають, що вони в чомусь винні.

Питання підгрупі, яка показувала сценку (задається тільки тоді, коли все з першої підгрупи відповіли на питання):

- *Що ви хотіли показати цій сценкою?*
- *Чи згодні ви з думками «глядачів»?*
- *Конфлікт яких цінностей ви хотіли зобразити?*

Питання до всіх: *Чи стикалися ви з подібними ситуаціями у вашому житті? Наведіть свої приклади ситуацій, в яких конфліктують цінності підлітків і дорослих.*

Зазвичай люди з різними системами цінностей важко уживаються один з одним. Відмовитися від того, що для нас значимо - такий варіант нас не влаштовує. Адже це наша цінність (згадайте ромашку, яку ми робили на самому початку нашого заняття). Єдиним виходом з подібного протиріччя є пошук якогось третього, нейтрального для обох конфліктуючих сторін варіанту. Це може бути компроміс або рішення, побудоване на взаємоповазі цінностей один одного.

8 Вправа «Блюдо» (15 хв.)

Пояснення: Ця вправа дозволяє учасникам тренінгу замислитися над тим, що вони мають на увазі під різними словами, в тому числі і під словом «здоров'я». Ця інформація також корисна і для ведучого.

Розділіть групу на 3 підгрупи і роздайте кожній по чистому аркушу і ручці (учасникам може знадобитися більше аркушів і, можливо, кольорові олівці чи фломастери).

Інструкція: *Зараз кожна з підгруп повинна буде відчувати себе кухарями і*

скласти рецепти 3-х різних страв. Перша підгрупа буде складати рецепт дружби, друга - рецепт успіху, третя - рецепт здоров'я. Інгредієнтами цих страв будуть не продукти харчування, а те, що ви самі придумаєте. На все це у вас є 7 хвилин. Постарайтеся зробити свою страву оригінальною і незвичайною. В кінці ми підведемо підсумок і познайомимося з усіма трьома рецептами. Перед тим, як ви приступите до завдання, я прочитаю вам один рецепт, який, я думаю, розбудить вашу творчу думку:

Рецепт любові: 500 гр. пристрасті, 300 гр. закоханості, 100 гр. дружби і поваги, додати 50 поцілунків і 10 обіймів за смаком. Все це приправити терпінням і залишити в теплому куточку вашого серця. Блюдо повинно настоятися.

Подавати гарячим!

Після того, як рецепти написані, кожна група представляє свій рецепт.

Аналіз вправи: Обговоріть питання:

- Що ви вважаєте головним інгредієнтом у страві «Дружба»? Чому?
- А у страві «Успіх»? Чому?
- А у страві «Здоров'я»? Чому?
- Який рецепт, як ви думаєте, було складати найважче? Чому?
- Чий рецепт вам сподобався найбільше?

Вислухайте відповіді учасників. Після обговорення Поаплодуйте один одному.

9 Вправа «Цінності» (10 хв.)

Мета: дати уявлення про різні групи цінностей.

Ведучий розповідає що існують загальнолюдські цінності, які визнають більшість людей: життя, любов, здоров'я, сім'я і т.д. У кожної людини є свої цінності. Це особисті цінності, вони залежать від віку, статі, особистого досвіду, освіти конкретної людини.

Цінності бувають:

1. Матеріальні (гроші, речі, меблі і т.д.)
2. Духовні (любов, повага, дружба і т.д.)

Ведучий пропонує розподілити в таблиці які з названих уже цінностей відносяться до духовних, які до матеріальних, а які і в ту і в іншу:

Духовні	Матеріальні	Загальні

Потім ведучий просить прокоментувати чому вони віднесли ту чи іншу цінність

в ту чи іншу категорію. Загальне обговорення.

10 Вправа «Клініка по пересадці органів» (15 хв.)

Пояснення: Вправа може виконуватися як в мікрогрупах, якщо кількість учасників тренінгу досить велика, так і в одній групі, якщо група досить маленька (до 15 осіб). Суть вправи полягає в тому, що діти повинні домовитися, кому з «пацієнтів» клініки необхідно пересадити нирку. Умова: нирка одна, і кожному пацієнтові вона життєво необхідна. Вправа виявляє цінності, що існують в учасників тренінгу.

У цій вправі немає правильних або неправильних відповідей. У ньому важливий сам процес пошуку рішення, рефлексія учасників з приводу цінностей - індивідуальних та існуючих в суспільстві.

Інструкція: *Уявіть собі, що всі ви є хірургами медичної клініки. У вас в лікарняному відділенні лежать чотири пацієнта:*

- *Старий професор, який розробляє вакцину проти раку. Його робота вже близька до завершення;*
- *Шістнадцятирічна вагітна дівчина-сирота;*
- *Мати двох дітей, чоловік якої недавно загинув в автомобільній катастрофі;*
- *Відомий актор.*

Усім їм необхідна пересадка нирки. Без цієї операції вони загинуть. Але зараз в клініку була доставлена тільки одна нирка, і невідомо, коли з'явиться можливість отримати наступну. Вам потрібно за 10 хв. вирішити - кому з пацієнтів операція необхідна в першу чергу, інакше нирка зіпсуватися і до пересадки буде не придатна. Тоді її не отримає ніхто.

Важливі правила:

- 1. Не можна приймати рішення голосуванням;*
- 2. З груповим рішенням повинен погодитися кожен з учасників;*
- 3. Не можна залишатися осторонь від обговорення;*
- 4. Кожен повинен в ході дискусії висловити свою думку.*

Коментар: Можливо, хтось залишиться при своїй думці, і до нього навіть приєднуватися інші учасники. Тим самим, може стихійно утворитися друга група зі своєю думкою. Спочатку ведучий, якщо є час, повинен спробувати зробити так, щоб групи змогли знайти спільне рішення, але якщо це не виходить, то залишити, як є: 2 групи зі своїми рішеннями.

Зрозуміло?

Можна додати 1 хв., Сказавши про це всій групі.

Аналіз вправи: Питання необхідно ставити поступово, а не все відразу.

Чому ви віддали перевагу саме цьому пацієнту?

Яка колективна вами цінність стоїть за цим вибором?

Які цінності стояли за відкинутими вами варіантами?

Як вам здається, кому б лікарі віддали нирку в нашому суспільстві?

Швидше за все, ви зіткнетеся з тим, що підлітки у відповіді на останнє питання будуть засуджувати суспільство, скажуть, що для нього зараз основною цінністю є гроші і лікарі віддали б нирку відомому акторові або тому, хто більше заплатить. Не поспішайте їх переконувати.

Просто впевнено і чітко дотримуйтеся своєї точки зору.

Після того, як усі висловляться з приводу вправи, запитаєте:

- Ви помітили такий факт, що більшість наших цінностей є соціально схвалюваними. Чому, як вам здається? Вислухайте всі відповіді.

- А чи не тому, що вони утворилися з суспільних цінностей? Може, суспільство насправді не таке погане, як вам здається?

Вислухайте відповіді.

Так, я бачу, що попотіти нам довелося сильно, перебуваючи в ролі хірургів і приймаючи доленосні рішення. Головне, що ми дізналися з цієї вправи - наші власні цінності часто розходяться з громадськими, а, точніше, суспільні цінності втручаються в наші і тим самим створюють всередині нас протиріччя і конфлікти.

На жаль, з цим ми будемо стикатися майже все своє життя. А особливо часто це відбувається в вашому віці, так як ви саме зараз намагаємося приміряти на себе суспільні цінності, і деякі з них вам не подобаються. І тут дилема: якщо виходиш тільки з власних цінностей - ти приречений на самотність. Якщо хочеш бути з людьми - треба поважати їх цінності, адже суспільні цінності складаються десятиліттями, а іноді й століттями.

11 Дискусія «Людина як цінність» (15 хв.)

Мета: дати уявлення про цінність кожної людини.

Питання для обговорення:

- Як ви думаєте чи є сама людина цінністю?
- Якщо так, то чому залежить його цінність:
- Від її вмінь і навичок?
- Від думки про неї її друзів?
- Від її поведінки і вчинків?
- Від того красива вона чи ні?
- Від віку?
- Від посади?
- Від зарплати?
- І ін..

Висновок: кожна людина унікальний, у кожного є слабкі і сильні сторін, і все це робить її неповторною і однаково цінною.

Завдання: напишіть у зошиті, чому ви особливі. Наприклад: Я особлива тому, що люблю допомагати іншим, я весела, я ввічлива і т.д.

Після виконання ведучий пропонує учасникам побажання зачитати ті особливості, які вони відзначили. Висновок: в кожній людині є щось особливе.

12. Гра «Гідність як цінність» (20 хв.)

Інструкція. Утворіть 4 групи. На столах, за якими розташовуються учасники гри, знаходяться таблички: «Філософи», «Слідчі», «Спортсмени», «Фінансисти».

Кожна група отримує картку із завданням: знайдіть вихід із ситуації, не зачіпаючи гідності інших людей.

«Філософи». Поясніть слова давньокитайського філософа Конфуція: «Гідна людина не може не володіти широтою пізнання і твердістю духу. Її ноша важка, а шлях довгий. Людяність - ось ноша, яку вона несе ».

«Слідчі». З сумки вчительки пропали гроші і телефон. Підозра лягла на порушників дисципліни: Олега і Сашка.

«Спортсмени». Ваша група довго готувався до поїздки в ліс. Там планувалися плавання в річці, гра у волейбол, збір ягід. Але у Галі болить нога, а у Васі хворе серце. Однак вони хочуть бути разом з вами.

«Фінансисти». Ваш клас виграв 5 000 грн.. Діти вирішили, що можна поїхати на екскурсію в Київ. Але потрібно доплатити по 200 грн. з людини. Руслан і Емма з дитячого будинку. У них немає грошей.

Що ж таке честь і гідність?

В Преамбулі Загальної Декларації прав людини говориться: *«Визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і невід'ємних їх прав є основою свободи, справедливості та загального миру».*

Поняття «гідність» лежить в основі міжнародних та українських правових норм.

ГІДНІСТЬ - ЦЕ ЦІННІСТЬ кожної людини як особистості.

13. Рефлексія всього заняття (15 хв.)

Що запам'яталося на занятті? Що нового ви дізналися? Що було для вас найбільш актуальним, а що ви вже знали і раніше?

14 Очікування «Закриті двері» (10 хв.)

Повертаємося до очікувань. Всім учасникам дають «Ключі» (двері врізані з паперу) на яких вони пишуть свої враження від проведеного тренінгу. Потім, коментуючи, вони вішають їх на свої замки, як би відкриваючи закриті двері.

15. Ритуал прощання. Вправа «Побажання». (10 хв.)

Інструкція: кожен учасник отримує аркуш, олівець. На цьому аркуші кожен пише своє ім'я та прізвище. Далі всі ходять по колу і пишуть під чужим ім'ям свої побажання. На це дається 5 хв. До кінця вправи у всіх має бути не менше

5-10 і більше побажань від різних учасників. Побажання можна підписувати, а можуть бути анонімними.

3.6. Тренінг «Здоров'я – цінність нашого життя»

Мета: дати учням/студентам поняття щодо здорового способу життя, довести пріоритети здоров'я серед інших цінностей людини та негативний вплив шкідливих звичок на самопочуття особистості; формувати у учнів/студентів прагнення займати активну життєву позицію, сприяти визначенню власних духовних цінностей та орієнтації на здоровий спосіб життя.

Обладнання: плакати з правилами, папір, бейджики, ручки, маркери, дерево (очікування), дошка, скотч, моделі здоров'я, плакати: „Шкідливі звички”, „Шкала здоров'я”, роздатковий матеріал.

Зміст заняття:

I. Організаційна частина

1. Представлення тренера.

2. Оголошення теми та мети тренінгу.

Вступ. Тренер повідомляє тему заняття і ставить учасникам тренінгу питання, які спрямовані на актуалізацію знань.

Тренер: Тема сьогоднішнього заняття: „Здоров'я – цінність нашого життя” і поговоримо ми про здоров'я, про активну життєву позицію, спробуємо визначити власні духовні цінності та їх вплив на наше життя.

II. Основна частина

1. Вправа „Знайомство”.

Мета: знайомство з учасниками, презентація себе, налагодження контакту між учасниками, розширення відомостей про присутніх, позитивні емоції.

- Учасники сидять у колі. По черзі кожен називає своє ім'я і супроводжує це якимось рухом. Наступний учасник повторює ім'я і рухи попереднього учасника і представляє себе і т. д., останній учасник повторює імена і рухи усіх учасників тренінгу.

- По черзі кожен розповідає про себе: „Я цікавий тим, що...”

До уваги тренера! Заохочуйте учасників! Якщо якийсь учасник не зможе зразу включитись у гру, слід надати йому можливість поміркувати і натомість передати слово наступному учаснику.

2. Обговорення правил групи.

Правила – це закони групи, за якими вона живе, під час проведення тренінгу.

Тренер з учасниками обговорює правила спілкування в групі. Орієнтовні правила можуть бути:

- дотримуватись регламенту (пунктуальність);
- слухати і чути;

- бути активним;
- говорити тільки за темою і тільки від свого імені;
- не критикувати: кожен має право на власну думку;
- конфіденційність;
- взаємоповага;
- говорити коротко, по черзі;
- правило піднятої руки;
- право ведучого тощо.

3. Очікування учасників.

Мета: визначити сподівання й очікування учасників щодо проблематики заняття.

Хід вправи: Учасникам роздаються невеликі стікери (кольорові папірці) вирізані у формі листочків. Тренер просить написати на них, чого саме підлітки чекають від заняття. Потім всі по черзі промовляють свої очікування та прикріплюють на плакаті із зображенням великого дерева.

2. Інформаційне повідомлення „Що таке здоров'я?”

Тренер: Здоров'я – спосіб життя людини. Це той стиль, що людина вибирає для себе, і саме він визначає, досягне людина благополуччя чи ні. Давно доведено що усе, що робить людина, відбивається на стані її здоров'я. Добре здоров'я – це постійний процес. До доброго здоров'я людина може йти, будучи зовсім здоровою чи навіть інвалідом. Добре здоров'я містить всі цілі життя людини, її інтереси і звички. Людина в житті може йти двома шляхами: один веде її до здоров'я, інший – від здоров'я.

Отже, сьогодні ми спробуємо скласти свій шлях до здоров'я, а от в якому напрямку до нього йти – обирати вам!

Що таке здоров'я?

- Здоров'я—це нічого, але все без здоров'я ніщо.
- Здоров'я—це стан повного фізичного, соціального і психічного благополуччя, а не лише відсутність хвороби чи немічності.
- Здоров'я—це утримування від уживання спиртних напоїв і паління. (ВООЗ: статут, 1948 р.)
- Концепція здоров'я означає ступінь, в якому особистість чи група осіб здатна, з одного боку реалізувати свої потреби, а з іншого, змінювати середовище і справлятися з ним. Отже, здоров'я можна розглядати як ресурс повсякденного життя, а не як ціль життя. Це позитивна концепція, у якій на перший погляд висуваються суспільні й особистісні ресурси, а також фізичні здібності.
- Фізичний чи психічний стан, коли відсутній дискомфорт чи біль, що дозволяє конкретній людині найефективніше і найдовше функціонувати в середовищі, в

якому вона опинилася внаслідок випадку чи вибору, найбільш наближений до поняття «здоров'я». (Дюбуа).

- Здоров'я – це стан, при якому люди здатні контролювати своє життя завдяки справедливому розподілу можливостей і ресурсів. Таким чином, здоров'я – це сукупна цінність. Я не можу бути здоровим за рахунок інших чи надмірного використання природних ресурсів.

- Здоров'я значить бути щасливим.

- Здорова людина – це така людина, яка життєрадісно й охоче виконує обов'язки, які покладає на неї життя та повністю реалізує свої фізичні й розумові здібності.

- Здоров'я – це відчуття радості від того, як ти виглядаєш. (Бутс).

- Здоровий спосіб життя – це такий спосіб життя, який зберігає і поліпшує здоров'я.

3. Гра – розминка „Масаж”.

Мета: релаксувати учасників, підвищити рівень групової згуртованості.

Хід вправи: Всі учасники встають у коло. Тренер пропонує повернутися праворуч і покласти руки на плечі учаснику, який стоїть попереду. Далі всі йдуть по колу і роблять масаж під час слів тренера: „Масажуємо плечі, потім руки до ліктів, вертаємось до плечей, масажуємо шию, хребет, талію, вертаємось по хребту до плечей. Зупинилися, зробили оберт на 180°С. А тепер „віддячимо” за завзятість своїх партнерів.

4. Вправа „Модель здоров'я”.

Хід вправи: Учні розбиваються на групи й усім групам пропонується зобразити модель здоров'я, в яку можуть входити всі складові здоров'я. Групи представляють свою модель.

Після представлення групам пропонується обмінятися своїми моделями. Далі група, якій дісталася чужа модель, „руйнує” її, тобто, імпровізує чинники, що руйнують здоров'я.

Тренер: Що ви відчували, коли руйнували чужу модель здоров'я? Чи легко відновити зруйноване?

Висновок: відновити зруйноване дуже важко, тому треба берегти те, що маємо.

Тренер: Це завдання проведене не випадково, одним із чинників здоров'я, що руйнує його є шкідливі звички.

Шкідливі звички:

- Вживання алкоголю;
- Тютюнопаління;
- Вживання наркотичних речовин;
- Переїдання;

- Надмірне захоплення будь-чим (комп'ютерні ігри, перегляд телепередач та ін.);

5. Вправа „Перетворення”.

Мета: Розділитися по групам, поглибити знайомство.

Хід вправи: Учасники сідають у коло. Ведучий говорить про те, що знайомство продовжується і пропонує закінчити речення.

- Якби я був книжкою, то я був би (словником, детективом, романом тощо).
- Якби я був явищем природи, то я був би (вітром, сонцем, буревієм тощо).
- Якби я був музикою, то я був би (романсом, класикою, джазом тощо).
- Якби я був би лікарем, то я був би (терапевтом, лором, хірургом тощо).

Тренер розподіляє по групах – спеціальностям лікаря.

6. Вправа „Як розпорядитися своїм життям?”

Мета: навчити учасників визначати власні духовні цінності, вплив духовних цінностей на своє життя.

Хід вправи: На початку тренер пояснює правила, за якими буде відбуватися рольова гра під назвою „Як розпорядитися своїм життям?”, і наголошує, що вона допоможе кожному з учасників знайти відповідь на це запитання.

Пояснюючи правила гри, тренер роздає учасникам папірці.

Інформація для тренера:

Чим реалістичніше буде організовано гру, тим краще буде результат. До початку гри тренер переглядає список „товарів” на продаж і пише назву кожного на аркуші або надає аркушу форму „товару”.

Правила гри „Як розпорядитися своїм життям?”

На початку гри прошу кожного написати своє ім'я на 10 папірцях, які вам було роздано. Кожен папірець репрезентує якусь частку учня: його енергію, інтереси, час, ресурси, ідентичність тощо. Протягом кількох хвилин ці 10 папірців будуть уособлювати конкретну людину, отже **КОЖЕН МАЄ ЗБЕРЕГТИ СВОЇ ПАПІРЦІ!**

Через хвилину перед кожним постане вибір „витратити” чи „заощадити” свої папірці. На продаж будуть виставлені різноманітні „товари” по парі. Правила гри не дозволяють купити обидва товари, тільки щось одне або нічого.

Зрозуміло, що, коли закінчатся папірці, вже нічого не можна буде купити.

Примітка: Усі покупки можна робити лише тоді, коли „товари” пропонуються на продаж. Не можна повернутися до попередньої пари, якщо на продаж вже виставлено наступну пару.

Потім тренер дає час для того, щоб кожен учасник написав своє ім'я на 10 папірцях, а після пропонує першу пару на продаж. Після цього він збирає у тих, хто бажає зробити покупку. Видає кожному покупцю картку, що засвідчує його покупку.

Тренер зачитує першу пару „товарів”:

Варіант А

Чудова квартира або будинок (1 папірець)

Варіант Б

Новий автомобіль на вибір (1 папірець)

Наступна пара „ товарів” на продаж:

Варіант А

Повністю оплачена поїздка на канікули терміном 1 місяць у будь-яку країну світу разом з другом (2 папірці).

Варіант Б

Повна гарантія того, що людина, з якою тобі хотілося б одружитися прямо сьогодні, обов’язково одружиться з тобою у недалекому майбутньому (2 папірці).

Наступна пара:

Варіант А:

Стати найпопулярнішою людиною серед своїх товаришів терміном на 2 роки (1 папірець).

Варіант Б:

Мати одного справжнього друга (2 папірці).

Наступна пара:

Варіант А:

Закінчити престижний університет (2 папірці)

Варіант Б:

Заснувати прибуткову компанію (2 папірці).

Наступна пара:

Варіант А:

Мати здорову сім’ю (3 папірці).

Варіант Б:

Здобути всесвітню славу (3 папірці).

Після того, як усі учасники зробили свій вибір з цієї пари, оголосіть, що тим, хто вибрали щасливу сім’ю, повертають два папірці як винагорода.

Наступна пара:

Варіант А:

Можливість змінити якусь одну рису зовнішності (1 папірець).

Варіант Б:

Відчуття задоволення протягом усього життя (2 папірці).

Наступна пара:

Варіант А:

П’ять років безмежної фізичної насолоди (2 папірці).

Варіант Б:

Любов та повага тих людей, що для тебе є найдорожчими (2 папірці).
Ті, хто вибрали п'ять років насолоди, повинні додатково сплатити один папірець (якщо він залишився), оскільки за певні речі ми маємо платити більше, ніж здається спочатку.

Наступна пара:

Варіант А:

Чиста совість (2 папірці).

Варіант Б:

Здатність досягти успіху у тій сфері, де найбільше цього прагнеш (2 папірці).

Наступна пара:

Варіант А:

Створити диво для того, кого любиш (2 папірці).

Варіант Б:

Можливість прожити заново (або повторити) одну подію з власного минулого життя (2 папірці)

Наступна пара:

Варіант А:

Сім додаткових років життя (3 папірці).

Варіант Б:

Безболісна смерть, коли настане час (3 папірці).

Більше не дозволяється робити покупки, ті, папірці, що не були використані, вважаються знеціненими.

Запитання для обговорення:

- Яка покупка подобається вам понад усе? Чому?
- Чи шкодуєте, що зробили якусь покупку? Чому?
- Чи хотілося б вам змінити правила гри? Чому?
- Чому ви навчилися, виконуючи цю вправу?

Коментар тренера:

Наші духовні цінності впливають на те, як ми витрачаємо власний час та ресурси. В обговоренні необхідно звернути увагу учасників на такий висновок: правила гри можна змінити, але життя - це не гра. Не можна повторити вже зроблений вибір чи скасувати прийняте у минулому рішення. Не можна охопити абсолютно все чи скористатися кожною можливістю. Не можна передбачити, які можливості залишаться відкритими для тебе через тиждень або рік. Тобі завжди бракуватиме часу, варіантів вибору грошей, можливостей тощо. Ти повинен будеш платити за кожен свій вибір у житті – і часто ця плата буде перевищувати твої сподівання.

7. Гра-розминка „Емоція по колу”.

Мета: зняти емоційну напругу, пожвавити роботу.

Хід вправи: Всі учасники сідають у коло, кожен по черзі за допомогою міміки передає якусь емоцію, всі інші один за одним її повторюють. Вправа закінчується, коли всі учасники передадуть свої емоції.

8. Вправа „10 заповідей здоров'я”.

Мета: звернути увагу учасників на власні звички та необхідність здорового способу життя, закріплення знань, отриманих на занятті.

Хід вправи:

1. Тренер запитує в учасників: „Що таке заповідь?” Учням пропонується уявити себе мудрецями, які жили в давнину і дати 10 настанов – заповідей для зміцнення здоров'я. Після закінчення тренер пропонує одній групі учасників назвати свої заповіді і записати їх на дошці, інші учасники груп доповнюють цей перелік.

Потім учні роблять висновок, які заповіді найважливіші (акцент робиться на ті, що найбільше повторюються).

2. Інший спосіб проведення вправи: Підгрупи протягом 10 хвилин складають 10 заповідей здоров'я. Далі групи презентують свої розробки.

Запитання для обговорення:

- З чим можна порівняти заповіді?
- Як ви розумієте давній латинський вислів: „Якщо є сумнів – утримайся”.
- Чи важко було виконувати цю вправу? Що дає робота над цією вправою?

9. Вправа „Запитання – відповіді”

Мета: Підведення підсумків тренінгу, перевірка набутих знань.

Хід вправи: Учасники розподіляються по групах. Тренер розподіляє запитання:

Група 1. Для чого нам здоров'я?

Група 2. Що заважає людям бути здоровими?

Група 3. Що шкодить здоров'ю?

Група 4. Від чого чи від кого залежить стан здоров'я?

Підведення підсумків заняття.

Мета: отримати від кожного учасника інформацію про враження від проведеного тренінгу.

Хід вправи: На столі лежать два види паперу різного кольору (наприклад: жовтого і червоного) вирізані у формі яблук.

Тренер дає інструкцію:

Ви бачите на столі аркуші. Вони знадобляться нам для підведення підсумку заняття. На аркушах червоного кольору ви напишете свої позитивні враження від тренінгу, а на аркушах жовтого кольору – побажання щодо поліпшення нашої роботи або те, що сьогодні вам не сподобалось і чому.

Не обов'язково брати і червоний, і жовтий аркуші. Ви можете скористатися (при бажанні) тільки одним кольором. Після того, як ви опишете власні враження, підійдіть, будь ласка, до малюнка „дерево” і наклейте свої „яблука” біля своїх листочків.

10. Прикінцеве слово „Все залежить від тебе”.

Тренер: Колись давно у стародавньому Китаї жив дуже розумний, але дуже пихатий мандарин. Весь день його складався з примірок багатого вбрання та розмов з підданими про власний розум і спогадів про минулу зустріч з імператором. Так ішли дні за днями, роки за роками...

Аж ось пройшов усією країною розголос, що неподалік від кордону з'явився чернець, розумніший за усіх на світі. Дійшов той поголос і до нашого мандарина. Дуже розлютився він: хто може називати якогось там ченця найрозумнішою людиною на світі? Але вигляду нікому про своє обурення не подав, а запросив ченця до себе у палац. Сам же задумав обдурити його: „Я візьму в руки метелика, сховаю його за спиною і запитаю, що у мене в руках – живе чи мертве. І якщо чернець скаже, що живе – я роздушу метелика, а якщо мертве – випущу його...” І ось настав день зустрічі. У пишній залі зібралося багато людей, усім хотілося подивитися двобій найрозумніших людей на світі. Мандарин сидів на високому троні, тримав за спиною метелика і з нетерпінням чекав приходу ченця. Аж ось двері відчинилися, і до зали ввійшов маленький невеличкий, худорлявий чоловік. Він підійшов до мандарина, привітався і сказав, що готовий відповісти на будь-яке його запитання. І тоді, зло всміхаючись, мандарин проказав: „Скажи-но мені, що я тримаю в руках – живе чи мертве?” Мудрець трохи подумав, усміхнувся і відповів: „ВСЕ В ТВОЇХ РУКАХ!”

Збентежений мандарин випустив метелика з рук, і той полетів на волю, радісно тріпочучи своїми яскравими крильцями.

Отже, лише від вас залежить, чи будете ви піклуватись про своє здоров'я і чи буде ваше майбутнє щасливим і безтурботним.

11. Вправа „Кроки до здоров'я”.

Тренер: Щоб прийняти в житті правильне рішення, потрібно спочатку продумати всі „за” і „проти”, задачі і цілі в житті, що стоять перед тобою, вирішити, що важливіше і лише потім робити вибір. Зважаючи на те, що ви сьогодні почули, і про що дізналися, пропоную розробити вам власний шлях до здоров'я. Сьогодні я пропоную зробити вам перші кроки і стати на цей шлях і пройти його, а от який шлях виберете ви – покаже саме життя.

(роздаються сліди, на яких учасники пишуть власні кроки до здоров'я і йдуть по ним). Тож все в ваших силах. Бажаю удачі!

III. Заключна частина

12. Підсумки заняття

Учасникам пропонується підбити підсумки заняття. Тренер дає можливість кожному учасникові висловитись за особистим бажанням і відповісти на запитання:

- Які повідомлення, вправи, ігри Вам сподобались?
- Чи відчували Ви дискомфорт, негативні почуття? Під час яких видів роботи це було?

3.7. Цикл занять зі старшокласниками та студентами «ЛЮДИНА ТА ЇЇ ЖИТТЄВІ ЦІЛІ»

ЗАНЯТТЯ 1.

Мета в житті людини

Завдання:

обґрунтувати значення мети в житті людини;
сприяти формуванню у старшокласників потреби в цільовій настанові;
сформуванню відповідну мотивацію для наступних занять.

Зміст заняття: сутність понять: «життєва мета», «мета життя», «сенс життя». Актуальність цільової настанови в житті сучасної людини. Талан і людина як господар своєї долі. Життєва мета як складова людського щастя.

Думки з приводу:

Визначення життєвих цілей – нудна повинність або цікаве й корисне заняття? Чи варто в 16–17 років заглядати у віддалене майбутнє? Народна мудрість каже: «Людина без мети, що безкрилий птах», «Людина гадає – Бог розставляє», «Коли не знаєш куди плисти, не один з вітрів не буває попутнім». Яка Ваша особиста позиція?

У школі (ВНЗ) Ви вивчаєте багато різних і потрібних дисциплін. Чи варто вчитись ставити цілі, чи це вміння приходять само собою. Яка Ваша думка з цього приводу?

ЗАНЯТТЯ 2.

Людина та її духовні цінності

Завдання:

допомогти старшокласникам\студентам усвідомити та проаналізувати поняття про сенс життя, цінності людського буття й порівняти їх із загальнолюдськими вартостями;

сприяти формуванню в учнів ціннісних орієнтації.

Зміст заняття: порівняння понять «ціна» й «цінність», їхня подібність і відмінність. Висловлення старшокласниками\студентами своїх міркувань за методикою незакінчених речень:
для мене має ціну те, що...

цінністю для мене є...

є такі речі, явища, що не мають ціни. Це...

Бесіда

Особиста й загальновизнана шкала цінностей. Зіставлення цих понять.

Значущість особистих цінностей для впевненості в прийнятті життєво важливих рішень. Необхідність поєднання в реальній життєвій поведінці власних цілей і цінностей з цілями та очікуваннями оточення.

Формування сенсу свого життя. Ознайомлення з поняттям «сенси життя», функціями цього утворення в житті людини, у розвитку особистості.

На підґрунті цінностей, що актуалізувалися, відображається формування особистих цілей і перспектив. Визначення ступеня узгодженості між ідеалами, які проголошувалися на початку занять, і життєвими цінностями юнаків і дівчат. У багатьох вони суперечили один одному: високі ідеали та суто матеріальні цілі. Використовуючи цю суперечність, учням пропонувалось ознайомитися з іншими системами цінностей у процесі групової дискусії.

ЗАНЯТТЯ 3.

Життєві цілі. Як їх визначити?

Основне завдання – ознайомити старшокласників з прийомами визначення життєвих цілей, виокремленням головного й другорядного в життєвій перспективі.

Зміст заняття: бесіда за питаннями:

Що поєднує й розрізняє мрію та мету?

Чого Ви хотіли б досягти в житті?

Як Ви вважаєте, чи можливо навчитися визначати життєві цілі, життєві перспективи ?

Виконання вправ

I. Спробуйте скласти перелік того, про що мрієте, ким прагнете стати, де хотіли б жити, чим займатись, що мати. При цьому відкиньте всі обмеження, а стежте тільки за правилами:

формулюйте свої мрії в позитивних ракурсах (не пишть, чого б Ви не хотіли, а лише те, до чого прагнете); будьте напроцуд конкретними: намагайтеся уявити собі те, про що пишете. Це допоможе Вам налаштуватися на досягнення мети; намагайтеся скласти більш-менш чітке уявлення про результат, що саме станеться, коли Ви досягнете своєї мети, що будете відчувати, хто Вас буде оточувати тощо; важливо формулювати такі цілі, досягнення яких буде залежати від Вас, не треба розраховувати на те, що хтось повинен це зробити. Те, до чого Ви пориваєтесь, має належати Вам, походити від Вас і бути Вашим; спровокувавши у майбутнє наслідки сьогоденних цілей, подумайте, чи не зашкодять вони іншим людям, адже Ваші

особисті цілі й життєві перспективи мають принести користь та добро і Вам, й іншим людям.

Ці правила належить пам'ятати й ураховувати в подальшій діяльності.

2. Оцініть той часовий простір, за якого Ви розраховуєте досягти своєї мети.

3. Далі з усього, про що ви написали, оберіть 3–4 пункти, які є для Вас найважливішими на цей рік, зробіть вибір того, що у випадку досягнення мети дасть Вам найбільше задоволення. Водночас намагайтеся дати відповідь на питання: «Чому для мене це так важливо?»

4. Проаналізуйте особисті цілі й власні життєві перспективи з урахуванням сформульованих вище правил, інакше кажучи, уточніть:

Чи сформульована кожна мета в позитивному ракурсі?

Чи конкретно Ваше формулювання?

Чи має місце чітке уявлення про результати ?

Чи підконтрольне Вам досягнення цих цілей?

Чи є Ваша мета етичною ?

За необхідності можна внести корективи.

ЗАНЯТТЯ 4.

Мета й шляхи її досягнення

Основне завдання – надати учням\студентам допомогу у виробленні навичок відбору засобів досягнення життєвих перспектив, мети життя. Співвіднести найближчу й найвіддаленішу перспективи.

Виконання вправ

Старшокласники/студенти закінчують фрази:

Щоб досягти своєї мети, мені необхідно ...

Після школи/вузу я збираюсь ...

Років через 5 я сподіваюсь ...

Через 10 років я уявляю себе ...

Учасники тренінгового курсу поділяються на групи по 4–5 осіб у кожній.

Завдання групам:

обговорити й назвати можливі шляхи «післяшкільного/післявузівського» майбутнього: піти до армії, вступити до вищого навчального закладу, піти працювати у комерційні структури тощо (на дошці без повторів виписуються всі варіанти й обираються найбільш популярні з погляду старшокласників/студентів); узяти участь в обговоренні зазначених варіантів за наступними питаннями – критеріями відбору:

Чим приваблива мета, перспектива?

Наскільки вона реальна?

Які засоби необхідні для її реалізації?

Яка послідовність, який проміжок часу та які дії необхідно здійснити для її

реалізації?

Чия допомога Вам знадобиться ?

Які якості та професійні вміння необхідні для досягнення мети ?

На що Ви маєте розраховувати для досягнення своєї мети, перспективи: риси характеру, уміння, друзі, які підтримають, фінансові ресурси тощо.

ЗАНЯТТЯ 5.

Пізнай самого себе

Основне завдання – привернути увагу старшокласників/студентів до перспектив самовдосконалення. Сформувані навички самоаналізу, створення програми самовдосконалення власного «Я».

Завдання старшокласникам/студентам:

Розділіть папір навпіл. З правого боку занотуйте всі власні позитивні якості, котрі допоможуть Вам у досягненні мети, а з лівого – усі свої недоліки, які заважають у реалізації життєвих перспектив. Проаналізуйте можливі способи усунення останніх.

Опишіть, якою людиною Ви повинні стати, щоб досягти своїх життєвих цілей (можливо, належить бути більш зібраним або, навпаки, більш розкутим; навчитися краще розподіляти свій вільний час або підвищити власну самооцінку, більше відпочивати тощо). Спробуйте письмово зафіксувати свої думки з цього приводу.

Складіть автопортрет, використовуючи раніше занотовані характеристики (підкреслити в переліку ті аспекти, які розкривають Ваші риси, особливості, якості).

Після заняття старшокласникам/студентам рекомендується знайти людину, з думкою якої вони рахуються. Хай ця людина складе їхній портрет, підкресливши характерні риси особистості старшокласника. За зіставленням, можливо, самооцінка й зовнішнє оцінювання не збіжаться, але як результат – кожен учасник пізнає, як оточення його сприймає, що у власному характері й поведінці варто змінити.

ЗАНЯТТЯ 6.

Успіх у Вашому житті

Основне завдання – сприяти становленню позитивного ставлення учасників до свого майбутнього, формуванню впевненості в собі, у власних силах, потреби активної участі в організації власної життєдіяльної перспективи.

Зміст заняття

1. Лист приятельських відповідей з теми заняття:

Успіх це...

Для мене успіх...

Щоб досягти успіху, потрібно...

Мають успіх ті, хто...

Успіх супроводжує тих, хто...

Я відчув справжній успіх, коли...

2. Бесіда про прагнення людини до успіху. Ознайомлення учасників з ідеями

У.Джемса й М.Мольца про значення успіху» житті людини.

«Постулат Уільяма Джемса. У розвинутому суспільстві людина має можливість вибору цілей. Ми можемо самі встановлювати собі цілі, пов'язані з різноманітними компонентами власного «Я», й оцінювати успішність наших життєвих виявів щодо цих цілей. З цього і виходить «постулат Джемса»: наша самооцінка залежить від того, ким ми хотіли б стати, яке місце хотіли б зайняти в цьому світі; це слугує точкою відліку в оцінці нами власних успіхів або невдач. Напевно, усім людям властиве прагнення максимально розвивати всі можливі грані свого «Я», проте обмеженість здатностей людини, обмеженість її існування в просторі й у часі (у принципі) змушує кожну підходити реалістично – обирати лише певні аспекти особистого розвитку й ставити стосовно їх кінцеві цілі, із досягненням яких особа пов'язує свій життєвий успіх. Якщо ж такий вибір зроблено, то самооцінка відліковується вже від домагань: вона підвищується, якщо вони реалізуються, і знижується, якщо людині не вдається їх реалізувати...

«У кінцевому підсумку, ми самі створюємо свої претензії та пов'язуємо їх із визначеним рівнем особистого розвитку. Те, що для однієї людини є безумовним успіхом, інша сприймає як невдачу». Наведене положення Р.Бернса містить у собі основний зміст педагогіки, що націлена на досягнення успіху вихованцем – педагогіки успіху. Виходячи з вищевикладеного, можна розглядати педагогіку успіху як таку теорію і практику, де: педагог прагне формувати у вихованця орієнтацію на успіх за рахунок його особистих досягнень (визнання й усвідомлення особистісної й суспільної значущості досягнень);

педагог у своїй діяльності вибирає такі методи, які уможливляють забезпечити зростання особистих досягнень вихованців.

3. Напрацювання в мікрогрупах правил успішної діяльності, обговорення досягнутого.

ЗАНЯТТЯ 7.

Підбиваємо підсумки

Основне завдання – провести само- і взаємоаналіз (у позитивному ракурсі) результатів занять курсу.

Зміст заняття: Вправи, які сприяють розвитку і вдосконаленню механізму «автоматичного наведення на мету» (М.Мольц):

Уявіть собі відомих Вам людей, які спромоглися досягти мети, котра

аналогічна Вашій. Запишіть їхні імена, опишіть особисті якості, дії та вчинки, що привели цих людей до успіху. Спробуйте сформулювати поради, які вони могли Вам надати.

Намалюйте у своїй уяві вдалий для Вас день. Хто Вас оточував? Чим Ви займалися? Що Ви відчували? Де Ви перебували?

Робота з групами. Одна група називає життєву мету, а інша перераховує «послідовні кроки» її досягнення; третя група припускає можливі наслідки її реалізації для конкретної особи та людей, що її оточують. При цьому враховуються правила висування життєвих цілей, з якими учасники були ознайомлені на попередніх заняттях.

(Література для занять: Биркенбиль В.Ф. Как добиться успеха в жизни. – М.: Академия, 1992. – 138с; Кариков Е., Крушельницкий Е. Для тебя и о тебе. – М.: Прогресс, 1991. – 233 с.; Мольц М. Это я, или как стать счастливым. – СПб.: Петрополис, 1992. – 192 с.; Рейнуотер Д. Это в наших силах. Как стать собственным психотерапевтом. – М.: Мир, 1992. – 147 с.)

3.8. Тренінг «Цінність родини»

Тривалість

90 хвилин

Мета

Пропаганда родинних цінностей.

Очікувані результати

Після цього тренінгу учасники:

- ✓ Називають приклади життєвих цінностей;
- ✓ Пояснюють значення родини для задоволення матеріальних і духовних потреб людини;
- ✓ Називають чинники міцної родини;
- ✓ Оцінюють рівень готовності до сімейного життя.

Обладнання і матеріали

- ✓ Посібники для учнів/студентів.
- ✓ Папір форматів А2, А3, А4.
- ✓ Маркери, фломастери.
- ✓ Заготовка для плаката: «Щаслива родина». В центрі намалюйте усміхнене сонце, очі у формі двох сердець. Від кола намалюйте рисочки у вигляді променів за кількістю учасників.

- ✓ Заготовки для завдання 11.3: «Герб моєї майбутньої родини» або використайте той, що в Посібнику для учнів.

Орієнтовний план:

Тренінгові активності	Час
Привітання, зворотний зв'язок	10 хв.
Стартове завдання.	10 хв.
Індивідуальне завдання: «Аналізуємо найважливіші цінності»	15 хв.
Мозковий штурм: «Складові родинного щастя»	5 хв.
Мозковий штурм + рольова гра: «Родинні обов'язки»	25 хв.
Індивідуальне завдання: «Герб моєї майбутньої родини»	20 хв.
Зворотний зв'язок, завершення тренінгу	5 хв.
<i>Всього:</i>	<i>90 хв.</i>

Привітання, зворотний зв'язок

Виконайте ритуал привітання.

Запитайте учасників, що вони робили на минулому тренінгу (нагадайте про правило «Піднятої руки»).

Стартові завдання

Вступне слово ведучого: «Юність — чудова пора життя, сповнена відкриттями, надіями і планами. Це важливий етап духовного розвитку людини, час пошуку самого себе, свого місця у світі, усвідомлення життєвої місії, формування базових принципів і життєвих цінностей».

Напишіть на дошці слово «цінності» та проведіть мозковий штурм: «Які ви знаєте цінності». Зверніть увагу учасників на с. 93 посібника, де наведено перелік цінностей, які найчастіше називають учасники.

Повідомлення: «Що таке цінності. Цінності і здоров'я» (Посібник для учнів, с. 95).

Індивідуальне завдання: «Аналізуємо життєві цінності» (Посібник для учнів, завдання 11.1, с. 96—97)

Прочитайте східну притчу «Найважливіші речі» (Посібник для учнів, с. 97).

Запропонуйте учасникам виконати завдання (Посібник для учнів, с. 96).

Підсумуйте: «Якщо людина надає перевагу справжнім цінностям, вона, як правило, виграє».

Мозковий штурм: «Складові родинного щастя» (Посібник для учнів, с. 98)

Розкажіть, як родина допомагає забезпечити матеріальні і духовні потреби людини (Посібник для учнів, с. 98).

Використайте заготовку плаката: «Щаслива родина».

Роздайте учасникам стікери (клейкі папірці) і запропонуйте кожному написати одну рису щасливої родини.

Учасники по черзі зачитують те, що написали, і прикріплюють до плаката.

Мозковий штурм: «Домашні обов'язки» (Посібник для учнів, завдання 11.2, с. 99)

Слово тренера: «Колись сім'ї створювали з матеріального розрахунку, з огляду на престижність і навіть з політичних мотивів. Іноді наречені не були знайомі до весілля, за них усе вирішували батьки. Нині головною підставою укладання шлюбу є кохання. Однак для створення міцної сім'ї замало лише кохання, зокрема коли подружжя не усвідомлює відповідальності своєї нової ролі. «Човен кохання розбився об побут», — сказав поет. Таке нерідко трапляється через те, що подружжя не має важливих побутових і життєвих навичок».

Запишіть на дошці: «Домашні обов'язки» та запропонуйте групам записати на стікерах 5-10 домашніх обов'язків.

Групи по черзі презентують і розподіляють обов'язки по категоріях: «Жіночі», «Чоловічі», «Спільні».

Рольова гра: «Домашні обов'язки»

Об'єднайте учасників у дві групи та запропонуйте їм розіграти сценки:

група 1: про родину, в якій мати і батько сперечаються щодо домашніх обов'язків;

група 2: про родину, в якій всі домашні обов'язки розподілено справедливо.

Запитання для обговорення:

У якій родині краща психологічна атмосфера?

Як ви думаєте, чому?

У якій родині краще виховані діти?

Як ви думаєте, чому?

Завдання 11.3: «Герб моєї майбутньої родини» (Посібник для учнів, с. 100-101)

Запропонуйте учасникам заповнити герб своєї майбутньої родини згідно з планом:

у першому віконці — девіз вашої майбутньої сім'ї;

у другому віконці — три головні правила вашої сім'ї;

у третьому віконці — три найважливіші якості вашого майбутнього чоловіка або дружини.

У загальному колі учасники по черзі «відкривають» одне (на їхній вибір) віконце свого герба та розказують про нього групі.

Домашнє завдання — завершити створення герба.

Зворотний зв'язок

Запропонуйте учасникам пригадати, що вони робили на цьому тренінгу (учасники відповідають, дотримуючись правила «Піднятої руки»).

Слово тренера: «Існують закони, які обмежують мінімальний вік укладення шлюбу. В Україні він становить 18 років для хлопців і 17 років для дівчат. Однак далеко не всі юнаки і дівчата готові до сімейного життя в такому молодому віці. Більшість молодих людей ще не досягають біологічної, психологічної і соціальної зрілості».

Учасники по черзі продовжують фразу: «Я думаю, що вже готовий створити родину на ... відсотків, тому що...»

Ритуал прощання

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абульханова-Славская К. А. О путях построения типологии личности / К. А. Абульханова-Славская // Психологический журнал. – 1983. - №1. – Т.4. – С. 18-33.
2. Авдіянець Г. Виховання гуманістичних цінностей в учнів початкових класів: сучасний стан проблеми / Г. Авдіянець, В. Наливайко // Гуманізація навчально-виховного процесу. - Вип. LII. Ч.1. – Слов'янськ, 2010. – С. 208-217.
3. Академічний тлумачний словник української мови / Білодід І. К. та ін. : В 11 т. – Т.10. – К. : Наукова думка, 1980. – 918 с.
4. Александров Ю. В. Справедливость в системе ценностей российской правовой культуры / Юрий Васильевич Александров : дисс ... канд. филос. наук: 24.00.01 – теория и история культуры. – Великий Новгород, 2003. – 131 с.
5. Ананьев Б. Г. Психология и проблемы человекознания / Б. Г. Ананьев. – М. : Институт практической психологии, Воронеж : НПО МОДСК, 1996. – 384 с.
6. Ангеловски К. Учителя и инновации / К. Ангеловски. – М. : Просвещение, 1991. – 159 с.
7. Андреев В. И. Педагогика творческого саморазвития / В. А. Андреев. – Казань, 1996. – 586 с.
8. Андрущенко В. П. Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія / Андрущенко В. П., Губерський Л. В., Михальченко М. І. – К.: Генеза, 2006. – 656 с.
9. Антонова О. Є. Теоретичні та методичні засади навчання педагогічно обдарованих студентів : [монографія] / Олена Євгенівна Антонова. – Житомир : ЖДУ, 2007. – 472 с.
10. Апресян Р. Золотое правило / Р. Апресян // Этика : новые старые проблемы. К шестидесятилетию Абдусалама Абдулкеримовича Гусейнова / Отв. ред. Р. Г. Апресян. – М.: Гардарики, 1999. – С.21-27.
11. Артюхович Ю. В. Обучение ценностям: аксиологический подход к проблемам образования / Ю. В. Артюхович // Сб. научных трудов. Серия «гуманитарные науки». – Вып. № 10. – Ставрополь: Изд-во СевКавГТУ, 2003. – С. 18-22.
12. Асташова Н. А. Учитель: проблема выбора и формирование ценностей / Н. А. Асташова. – М.: Московский псих.-соц. ин-т; Воронеж: Изд-во НПО "МОДЕК", 2000. – 272с.
13. Ахayan Т. К. Исследование аксиологических проблем воспитания учащихся / Т. К. Ахayan. – СПб. : Знание, 1996. - 98 с.
14. Бабинцев В.П. Самоорганизация и «атомизация» молодежи как актуальные формы социокультурной рефлексии / Бабинцев В.П., Реутов Е. В. // Социологические исследования. – 2010. – №1. – С.18-25.
15. Бадюл С. Професійно-педагогічні цінності як психолого-педагогічна основа процесу становлення майбутнього вчителя початкових класів / Світлана Бадюл // Рідна школа. – 2002.– №6. – С.14-15.
16. Безрукова В. С. Основы духовной культуры. Энциклопедический словарь педагога / В. С. Безрукова. – Екатеринбург: Нова, 2002. – 336 с.
17. Беликов В. А. Образование. Деятельность. Личность. / В. А. Беликов : монография. – М. : Академия Естествознания, 2010. – 310 с.
18. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии / В. П. Беспалько : монография. – М. : Просвещение, 1989. – 192 с.
19. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання / І. Д. Бех : науково-методичний посібник. – К. : ІЗМН, 1998. – 204 с.
20. Бех І. Д. Почуття цінності іншої людини як моральний пріоритет особистості / І. Д. Бех // Початкова школа. – 2001. – № 12. – С. 24-26.
21. Бех І. Цінності як ядро особистості / І. Бех // Цінності освіти і виховання. – К. : Вища школа, 1997. – С.8-17.

22. Бим-Бад Б. В. Апперцепция как категория агогики / Б. В. Бим-Бад. – электронный ресурс: http://www.bim-bad.ru/biblioteka/article_full.php?aid=110
23. Бітаєв В. А. Естетичне виховання і гуманізація особи / В. А. Бітаєв. – К.: ДАККіМ, 2003. – 232 с.
24. Бобнева М. И. Ценностные приоритеты личности у группы / М. И. Бобнева. – М.: Прогресс, 1995. – 144 с.
25. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – М.: Просвещение, 1968. – 464 с.
26. Бойко О. П. Партнерство школи, сім'ї та органів самоорганізації населення у справі соціалізації молоді / О. П.Бойко // Педагогіка і психологія. – 2005. - №2. – С. 11-19.
27. Борытко Н. М. Методология и методы психолого-педагогических исследований : гуманитарно-целостный подход / Н. М. Борытко, А. В. Моложавенко, И. А. Соловцова : учебник для студентов и магистрантов. – Волгоград : ВГИПК РО, 2005. – Ч.2. – 132 с.
28. Братусь Б. С. Аномалии личности / Б. С. Братусь. – М.: Наука, 1988. – 301 с.
29. Будинайте Г. Л. Личностные ценности и личностные предпосылки субъекта / Г. Л. Будинайте, Т. В. Корнилова // Вопросы психологии. – 1993. – Т. 14. – № 5. – С. 99-105.
30. Буркова Л. В. Класифікація інновацій в освіті / Л. В. Буркова // Теорія та методика управління освітою. – 2010 р. – № 4. – С.43-48.
31. Васильев В. П. Социологические проблемы современного этапа реформ: Отчет о третьих социологических чтениях МГСУ / В. П. Васильев // Социологические исследования. – 1997. –№ 3. – С. 120-128.
32. Ващенко Л. М. Система управління інноваційним процесом в загальній середній освіті регіону / В. Л. Ващенко : дис. ... докт. пед. н.: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – К., 2006. – 455 с.
33. Вебер М. Теория ступеней и направлений религиозного неприятия мира / М. Вебер // Избранное. Образ общества. – М.: Юрист, 1994. – С.45-67.
34. Веретенко Т. Толерантність у професійній підготовці майбутніх учителів / Веретенко Т., Долгополова Я. // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2002. – № 4. – 266 с.
35. Вершинина Е. М. Непрерывное воспитание и гуманизация в системе образования – суть социально-экономического и духовного возрождения общества: Концепция / Е. М. Вершинина. – Х.: Регион-информ, 2004. – 430 с.
36. Виндельбанд В. Философия в немецкой духовной жизни XIX столетия / В. Вильдельбанд. – М.: Наука, 1993. – 105 с.
37. Виноградов Г. С. Народная педагогика / Г. С. Виноградов // Сибирская живая старина. — Вып. 1(4). — Иркутск, 1926. — С. 21-34.
38. Власенко О.М. Проблема формування моральних цінностей майбутніх учителів / О. М. Власенко // Освіта Донбасу. – 2004. – № 3-4. – С. 87-93.
39. Волков Г.Н. Этнопедагогика: Учеб. для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений / Г. Н. Волков. – М.: Издательский центр «Академия», 1999. - 168 с.
40. Гаврилова Т. П. Экспериментальное изучение эмпатии у детей младшего и среднего школьного возраста / Т. П. Гаврилова // Вопросы психологии. – 1974. – №2. – С. 107-114.
41. Газман О. Новые ценности в образовании / О. Газман. – электронный ресурс. – режим доступа : <http://setilab.ru/modules/article/view.article.php/117>.
42. Галецька І. Індивідуальні цінності в дискурсі психологічних теорій / Інна Галецька, Ірина Семків // Соціогуманітарні проблеми людини. – 2006. - №2. – С.192-203.
43. Галкина О. В. Роль и место понятия «организационно-педагогические условия» в терминологическом аппарате педагогической науки / О. В. Галкина : дисс ...канд..пед.н. : 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования. – Самара, 2009. – 187 с.

44. Герасимчук А. А. Соціологія / А. А. Герасимчук, Ю. І. Палеха, О. М. Шиян. – К. : Вид-во Європейського університету, 2002. – 237 с.
45. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века (в поисках практико-ориентированных образовательных концепций) / Б. С. Гершунский. – М. : Совершенство, 1998. – 608 с.
46. Гессен С. И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию / С. И. Гессен [Отв.ред. и сост. П. В. Алексеев]. – М. : Школа-Пресс, 1995. – 448 с.
47. Гивишвили Г. В. Феномен гуманизма / Г. В. Гивишвили. – М. : Наука, 2001. – 400 с.
48. Гильманов С.А. Экспертная оценка хода инновационных процессов в образовательных учреждениях / С. А. Гильманов. – Тюмень : ИПК ПК, 1995. – 36 с.
49. Гликман И. Школьный учитель и родители учеников: на чем строится их взаимодействие? / И. Гликман // Директор школы.- 2004. - №9. – С.43-48.
50. Голубенко М. К. Школа та батьки. Навчаємо співпраці / М. К. Голубенко. – К. : Шкільний світ, 2009. – 99 с.
51. Гончаренко С. У. Методологія / С. У. Гончаренко // Енциклопедія освіти / Голов. ред. В. Г. Кремінь; Акад. пед. наук України. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 498 – 500.
52. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. - 376 с.
53. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям / С. У. Гончаренко. – К.-Вінниця : ДОВ "Вінниця", 2008. – 278 с.
54. Горбатенко В. Ціннісні аспекти реформування політичної системи України / В. Горбатенко // Політичний менеджмент – 2007. - №3 (24). – С.9-12.
55. Грабовська Т. О. Методика виховної роботи в контексті формування гуманістичних цінностей студентів ВНЗ / Т. О. Грабовська, О. М. Тепла : методичні рекомендації для кураторів академічних груп. – К. : Національний університет біоресурсів і природокористування України, 2010. – 64 с.
56. Грачева Г.В. Формирование ценностных ориентации современной российской молодежи в сфере образования / Г. В. Грачева : дисс. . канд. социол. наук. - М., 1999. – 284 с.
57. Гулевич О. А. Влияние обыденных представлений о справедливости на оценку партнера по общению / Ольга Александровна Гулевич // Вопросы психологии. – 2007. - №5. – С.66-76.
58. Гусинский Э. Н. Введение в философию образования / Гусинский Э. Н., Турчанинова Ю. И. – М.: Издательская корпорация «Логос», 2000. – 224 с.
59. Давыдов В. В. Младший школьник как субъект учебной деятельности / В. В. Давыдов, В. И. Слободчиков, Г. А. Цукерман // Вопросы психологии. – 1992. - №3. – С.11-15.
60. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения: Опыт теоретического и экспериментального психологического исследования / В. В. Давыдов. – М.: Педагогика, 1986. – 240 с.
61. Декарт Р. Рассуждение о методе, чтобы верно направлять свой разум и отыскивать истину в науках / Рене Декарт. – электронный ресурс: <http://philosophy.ru/library/descartes/method/00.html>
62. Делор Ж. Образование : сокровище / Ж. Делор. – ЮНЕСКО, 1996. – 46с.
63. Демидова Г. А. Организационно-педагогические условия формирования лидерского потенциала менеджера социально-трудовой сферы в рефлексивной среде дополнительного профессионального образования / Г. А. Демидова // Педагогические и психологические науки : актуальные вопросы : Материалы междунар. заоч. науч.-практ. конф. – С. 32-38.
64. Десятов Т. М. Наука управління загальноосвітнім навчальним закладом / Т. М. Десятов, О. М. Коберник, Б.Л. Тевлін, Ю. М. Чепурна. – Х. : Основа, 2003. – 348 с.

65. Дмитренко Л. В. Розвиток соціально-педагогічного партнерства школи та сім'ї у вихованні дітей / Л. В. Дмитренко [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pfto/2011_15/files/P1511_19.pdf.
66. Дмитренко М. Інновація як універсальна цінність суспільства / Микола Дмитренко // Освіта регіону. – 2010. - №1. – С.17-22.
67. Добрынин Н. Ф. О теории и воспитании внимания / Н. Ф. Добрынин// Психология внимания. Хрестоматия по психологи / Под ред.. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романова. – М. : Смысл, 2001. – С. 527-532.
68. Дунаева Е. Социальная неопределенность как характеристика образовательного пространства молодежи / Е. Дунаева // Знание. Понимание. Умение. – 2008. – №1 (2). - www.zpu-journal.ru
69. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение [Пер с франц. / Сост.А. Б. Гофман]. – М. : Канон, 1995. – 443 с.
70. Дьяченко В. К. Новая педагогическая технология и её звенья. : Демократическая система обучения по способностям / В. К. Дьяченко : Монография. – Красноярск: Красноярский университет, 1994. – 182 с.
71. Елизарова Г. В. Новому образованию – новую систему образовательных ценностей / Г. В. Елизарова // Вестник Герценовского университета. – 2010. - №9. – С.14-17.
72. Ефимов В. О понятии «общечеловеческие ценности» / В.Ефимов, В. Таланов // Здоровый смысл. – 2008. – №4 (49). – С.12-16.
73. Ефимов В.И. О типологии общечеловеческих ценностей / Ефимов В. И., Таланов В. М. // Современные наукоемкие технологии. – 2008. – № 4 – С. 122-125.
74. Євтух В. Б. Етнопедagogіка / В. Б. Євтух, А. А. Марушкевич, Н. М. Дем'яненко, В. В. Чепак : навчальний посібник. – К. : Навчальна книга, 2003. – 149 с.
75. Єфімова С. М. Налагодження партнерських стосунків з родинами / С. М. Єфімова // Інклюзивна освіта. – К. : ІЗМН, 2007. – 128 с.
76. Жуков В. І. Соціальне партнерство в Україні / В. І. Жуков : навчальний посібник. – К. : УАДУ, 2000. – 198 с.
77. Жукова В. О. Інноваційна модель розвитку вищого навчального закладу як чинник забезпечення високої якості підготовки фахівців / В. О. Жукова // Наукові праці КНТУ. – Економічні науки. – 2010. – Вип.17. – С. 34-39.
78. Загальна психологія / За ред. С. Д. Максименка : Навчальний посібник. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 272 с.
79. Загвязинский В. И. Методология и методика дидактического исследования / В. И. Загвязинский. – М. : Педагогика, 1982. – 160 с.
80. Закон України «Про загальну середню освіту» №65-XIV. – електронний ресурс. – режим доступу : http://www.osvita.org.ua/pravo/law_02/part_02.html
81. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. О. Л. Музики. – Житомир : ЖДУ, 2006. – 320 с.
82. Здравомыслов А. Г. Потребности. Интересы. Ценности. Актуальные проблемы исторического материализма / А. Г. Здравомыслов. – М.: Политиздат, 1986. – 223 с.
83. Зинченко В. П. О целях и ценностях образования / В. П. Зинченко. – електронний ресурс. – режим доступу : <http://www.eidos.ru/journal/1999/0330-04.htm>
84. Зинченко В.П. Психологическая педагогика. Материалы к курсу лекций / В. П. Зинченко. – Ч. I. Живое знание. – Самара: 1998. – 216 с.
85. Злобина О. Модернізація ціннісної системи та засобів до життя / О. Злобина, В. Тихонович // Суспільна криза і життєві стратегії особистості. – К. : Стилос, 2001. – С.56-72.

86. Иванцов Н. А. Франциск Бэкон и его историческое значение / Иванцов И. А. // Вопросы философии и психологии. – Кн. 49. – С. 560—599.
87. Ионов А. А. Социальное партнерство как социокультурный феномен / А. А. Ионов. – М.: Макс-Пресс, 2002. – 77 с.
88. Ігнатенко П. Виховання громадянина / П. Ігнатенко, В. Поплужний, Н. Косарева. – К. : Рідна школа, 1997. – 122 с.
89. Ігнатенко П. Р. Аксиологія виховання : від термінології до постановки проблеми / П. Р. Ігнатенко // Педагогіка і психологія. – 19976. - №1. – С.105-111.
90. Как проектировать универсальные учебные действия в начальной школе : от действия к мысли : пособие для учителя [А. Г. Асмолов, Г. В. Бурменская, И. А. Володарская и др.]; Под ред. А. Г. Асмолова. – М. : Просвещение, 2008. – 151 с.
91. Кант И. Антропология с прагматической точки зрения / И. Кант. – СПб. : Наука, 1999. – 514 с.
92. Капшутарь М. А. Аксиологизация социально-гуманитарного образования старшеклассников на основе личностно-развивающего подхода / М. А. Капшутарь : дисс ... канд.пед.н. : 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования. – Екатеринбург, 2006. -204 с.
93. Караковский В.А. Моделирование воспитательной системы "школы общечеловеческих ценностей" / В. А. Караковский // Моделирование воспитательных систем: теория и практика: Сб. научных статей. – М. : Наука, 1995. – С. 84-88.
94. Каспаржак А.Г. Инновационные школы, новые виды школ. // Российская общеобразовательная школа : проблемы и перспективы : Сборник статей / Под ред. В.А. Полякова, Л. Н. Боголюбова, Ю.И. Дика. – М.: ИО-СО РАО, 1997. – 160 с. – С. 51-58.
95. Кирьякова А.В. Теория ориентации личности в мире ценностей: Монография / А. В. Кирьякова. – Оренбург : ОГУ, 1996. – 190 с.
96. Кияшко Д. Ю. Життєві цінності в юнацькому віці: результати емпіричного дослідження / Д. Ю. Кияшко // Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПНУ. – Т. XIV. – Ч.2. – 2009. – С.158-167.
97. Кісіль М.В. Простір освіти з точки зору її основного суб'єкта / М. В.Кісіль // Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки». – 2006. – Вип. 88. – С.138-141.
98. Козлова О. І. Основні стратегії педагогічного впливу при традиційному та інноваційному підходах до навчання / О. І. Козлова // Педагогічні інновації : ідеї, реалії, перспективи : Збірник наукових праць / Ред.кол. Л. І. Даниленко та ін. – К. : Логос, 2000. – С.239-245.
99. Кондратова Т. С. Развитие социальной компетентности подростков в общеобразовательной школе / Т. С. Кондратова, Н. М. Сажина // Синергетика образования. – Вып.12. – 2008. – С.43-48.
100. Котова И. Б. Философские основания современной педагогики / И. Б. Котова, Е. Н. Шиянов. – Ростов-на-Дону, : Изд-во РГПУ, 1994. – 142 с.
101. Крохина Е.А. Роль общественной организации в формировании социальной активности учащейся молодежи / Е. А. Крохина // Формирование социальной активности у учащейся молодежи: опыт, проблемы, перспективы: Сборник научных трудов (Отв. ред. Осокина Т.В., Павлов И.В.). – М.: МПА, 2005. – С.137 – 142.
102. Крошка О. І. Сучасна психологічна наука про життєво-ціннісні орієнтації молоді / О. І. Крошка // Дев'ята міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Сучасність, наука, час. Взаємодія та взаємовплив». – електронний ресурс. – режим доступу до ресурсу : <http://intkonf.org/kroshka-oi-suchasna-psiologichna-nauka-pro-zhittevo-tsinnisni-orientatsiyi-molodi/>
103. Крылова Н. Б. Социокультурный контекст образования / Н. Б. Крылова // Новые ценности образования. – 1995. - №2. – С.76-103.

104. Крылова Н. Новые ценности образования : тезаурус для учителей и школьных психологов / Н. Крылова. – Вып.1. – М., 1995. – 110 с.
105. Кузьмина В. П. Формирование эмпатии у младших школьников к сверстникам в зависимости от детско-родительских отношений в семье / В. П. Кузьмина: дисс....канд. психол. наук. – Н. Новгород, 1999. – 157 с.
106. Кузьмина Н. В. Понятие «педагогической системы» и критерии ее оценки / Н. В. Кузьмина // Методы системного педагогического исследования / Под ред. Н. В. Кузьминой. – М. : Народное образование, 2002. – С.8-24.
107. Кулюткин Ю. Н. Ценностно-смысловые ориентиры современного образования. проблемные очерки / Ю. Н. Кулюткин. – СПб. : СпецЛит, 2002. – 96 с.
108. Курилів В. І. Навчання критичного мислення. Вісім шляхів, якими легко прийти до поразки, навіть не починаючи (за Робертом Стенбергом) / В. І. Курилів // Історія та правознавство. – 2004. - №1. – С.5-12.
109. Лакатос И. Избранные произведения по философии и методологии науки / И. Лакатос. – М. : Академический Проспект, 2008. – 423 с.
110. Лактіонов О. К. Структурно-динамічна організація індивідуального досвіду / А. К. Лактіонов : автореф.дис. ... докт.психол.н. : 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. – К., 2000. – 36 с.
111. Легун О. М. Роль цінностей і ціннісних орієнтацій у розвитку особистості / О. М. Легун. – електронний ресурс. – режим доступу до ресурсу : <http://vuzlib.com/content/view/860/94/>
112. Леонтьев А. А. Технология развивающего обучения: некоторые соображения / А. А. Леонтьев // «Школа 2000...». Концепции. Программы. Технологии. – Вып. 2. – М., 1998. – С. 22-37.
113. Леонтьев А. А. Что такое деятельностный поход в образовании? / А. А. Леонтьев // Начальная школа. – 2011. - №1. – С.3-6.
114. Леонтьев В. Г. Психологические механизмы мотивации учебной деятельности / В. Г. Леонтьев. – Новосибирск: Изд-во НГПУ, 1987. – 92 с.
115. Леонтьев Д. А. Методика изучения ценностных ориентаций / Д. А. Леонтьев. – М. : Наука, 1992. – 17 с.
116. Леонтьев Д.А. Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции / Д. А. Леонтьев // Вопросы философии. – 1996. – № 4. – С. 15-26.
117. Лихачев Б. Т. Законы воспитания и их обусловленность законами общественного развития / Б. Т. Лихачев // Советская педагогика. – 1981. - №3. – С.8-16.
118. Локшина О.І. Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи / О.І. Локшина. - К. : К. І. С., 2004. – 128 с.
119. Лотце Г. Микрокосм: Мысли о естественной и бытовой истории человечества / Лотце Г. // Опыт антропологии Г. Лотце. - М.: К. Солдатенков, 1866-1867. – С. 3-18.
120. Лукіна Т.О. Моніторинг якості освіти: теорія і практика / Т. О. Лукіна. – К.: Вид. дім “Шкільний світ”: Вид. Л.Галіцина, 2006. –128 с.
121. Лукьянов В.Г. Изучение проблемы ценностей в современной философии / В. Г. Лукьянов // Методология гуманитарного знания в перспективе XXI века. К 80-летию профессора Моисея Самойловича Кагана. Матер.междунар.науч.конф. – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2001. – С.221-224.
122. Максакова В. И. Педагогическая антропология / В. И. Максакова. – М.: Прогресс, 2001. – 524 с.
123. Максименко С. Д. Загальна психологія : підручник / С. Д. Максименко. – К. : Нова книга, 2001. – 434 с.
124. Мееровский Б. В. Гоббс / Б. В. Мееровский. – М. : Мысль, 1975. – 208 с.

125. Мертон Р. Социальная структура и аномия / Р. Мертон // Социология преступности (Современные буржуазные теории) [Пер. франц. Е. А. Самарской / Ред.перевода М. Н. Грецкий]. – М. : Прогресс, 1966. – С. 299-313.
126. Мокрогуз О. П. Інноваційні технології на уроках історії / О. П. Мокрогуз . – Х. : Основа, 2005. – 188 с.
127. Мотков О. И. Методика изучения внешних и внутренних ценностей личности / О. И. Мотков. – електронний ресурс. – режим доступу: <http://nkozlov.ru/library/psychology/d1449/>
128. Музичко Л. Справедливість як цінність у структурі моральної сфери студента та регулятор його навчальної поведінки / Людмила Музичко // Проблеми гуманітарних наук. – Вип.25. – С. 117-122.
129. Найн А. Я. Организация экспериментальной работы в образовательных учреждениях инновационного типа / А. Я. Найн, А. А. Найн. – Магнитогорск, 1998. – 150с.
130. Общечеловеческие ценности [Електронний ресурс] – Режим доступу до журн. http://mirslouvrei.com/content_pol/OBSHNECHELOVECHESKIE-CENNOSTI-673.html.
131. Оксенюк О. В. Національні цінності як чинник становлення духовної спільності етнічних суб'єктів / О. В. Оксенюк. – електронний ресурс. – режим доступу до ресурсу : <http://www.bogoslov.org.ua/publikacii/doklad/nacionalni-cinnosti-yak-chinnik-stanovlennya-duhovnoi-spilnosti-etnichnix-subektiv.html>
132. Оксенюк О. Формування національних цінностей в учнів на уроках історії як один із змістових аспектів сучасної інноваційної діяльності педагога / Оксана Оксенюк // Нова педагогічна думка : науково-методичний журнал. – 2012. - №2 (70). – С.112-118.
133. Олпорт Г. Становление личности / Г. Олпорт : Избранные труды / Под общ.ред. П. А. Леонтьева. – М. : Смысл, 2002. – 554 с.
134. Павлов В.Д. Толерантность в системе образования / В. Д. Павлов // Новые знания. – 2003. – № 1. С. 20-22.
135. Паскаль Б. Мысли / Блез Паскаль [Пер. Ю. Гинзбург]. – М. : Изд-во им. Сабашниковых, 1995. – 481 с.
136. Педагогика. Учебное пособие для студентов педагогических вузов и педагогических колледжей / Под ред. П.И. Пидкасистого. — М.: Педагогическое общество России, 1998. – 448 с.
137. Педагогика: учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, А. И. Мищенко, Е. Н. Шиянов. — 3-е изд. — М.: Школа-Пресс, 2000 — 512 с.
138. Пелех Ю. Цінності і смисл як інтерпретація педагогічного суцього / Юрій Пелех // Вища освіта України. – 2009. - №3. – С.21-30.
139. Петровский В.А. Проблема развития личности с позиции социальной психологи / В. А. Петровский // Вопросы психологи. – 1984. - №4. – С. 12-21.
140. Пиаже Ж. Психология интеллекта / Жан Пиаже. – СПб. : Питер, 2003. – 192 с.
141. Плеханов Е. А. Приоритеты и ценности современного образования / Е. А. Плеханов. – електронний ресурс. – режим доступу: <http://philosophy.ru/library/plehanov/priority.htm>
142. Подмазін С.І. Особистісно орієнтований освітній процес: принципи, технології / С. І. Подмазін // Педагогіка і психологія. – 1997. – №2. – С. 37–43.
143. Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності : Затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України 7 листопада 2000р. №522. – електронний ресурс. – режим доступу : <http://osvita.irpin.com/viddil/v5/d109.htm>
144. Постовий В. Сім'я і сімейне виховання. Концепція / В. Постовий // Рідна школа. – 1996. – №11-12. – С. 4-9.
145. Поташник М. Качество образования в разных образовательных практиках / М. Поташник, А. Моисеев // Народное образование. – 1999. - №9. – С.139-144.

146. Пригожин А. И. Нововведения : стимулы и препятствия (Социальные проблемы инноватики) / А. И. Пригожин. – М. : Политиздат, 1989. – 271 с.
147. Про затвердження Порядку проведення державної експертизи культурних цінностей та розмірів плати за її проведення. : Постанова КМУ (Порядок, п.2) від 26 серпня 2003 р. N 1343. – електронний ресурс. – режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1343-2003-%D0%BF>
148. Пургина Е. И. Аксиологический аспект современного образования и философское учение С. И. Гессена о ценностях / Е. И. Пургина // Педагогическое образование в России. – 2011. – №1. – С.54-60.
149. Разбегаева Л. П. Ценностные основания гуманитарного образования / Л. П. Разбегаева. – Волгоград : Перемена, 2001. – 312 с.
150. Рибальченко І. М. Взаємодія з батьками / І.М. Рибальченко. – Х. : Основа, 2007. – 372 с.
151. Риккерт Г. Науки о природе и науки о культуре / Г. Риккерт // Науки о природе и науки о культуре: Пер. Под. ред.. С. И. Гессена. – М. : Республика, 1998. – С.44-128.
152. Риккерт Г. Философия жизни / Г. Риккерт. – К. : Ника-Центр, 1998. – 512 с.
153. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Роджерс. – М. : Прогресс, 1994. – 393 с.
154. Розов Н.С. Ценности в проблемном мире: философские основания и социальные приложения конструктивной аксиологии : монография / Н. С. Розов. – Новосибирск : Изд-во Новосибирского государственного университета, 1998. – 114 с.
155. Рокич М. Природа человеческих ценностей / М. Рокич. – М: Нью-Йорк, 1973. – 276 с.
156. Романова Н.В. Проблема цінності: перформативний аспект / Н. В. Романова // Філософські дослідження : зб.наук.пр. – 2012. - №16. – С. 86-94.
157. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн : в 2 т. – Т.1. – М. : Педагогика, 1989. – 234 с.
158. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 1999. – 720 с.
159. Рудіна О. М. Формування ціннісних орієнтацій старшокласників в умовах навчально-виховного процесу гімназії / О. М. Рудіна : автореф.дис. ... канд..пед.н. : 13.00. 07. – К., 2002. – 20 с.
160. Савченко О. Я. Особистісно орієнтоване навчання / О. Я. Савченко // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 626-627.
161. Сапронов А.В. Социальная активность как конструктивная основа образа жизни молодежи в условиях социокультурных трансформаций / А. В. Сапронов : дисс. канд. социол. наук: 22.00.06. – Курск, 2007. – 174 с.
162. Светлова Н. В. К вопросу о нравственном развитии современных подростков / Н. В. Светлова // Объединенный научный журнал. – М. : Изд-во Тезаурус, 2003. - №4 (62). – С.36-41.
163. Семків І. І. Індивідуальні цінності як психологічні механізми формування соціального капіталу / І. І. Семків // Проблеми сучасної психології. – 2010. – Вип.10. – С.699-705.
164. Сергеева Т. Б. Аксиологические проблемы образования и воспитания в контексте теории социокультурной динамики / Т. С. Сергеева : дисс ...докт. филос.н. : 09.00.11 – социальная философия. – Ставрополь, 2001. – 351 с.
165. Скородумова Т.В. Европейская цивилизация и общечеловеческие ценности / Т. В. Скородумова // Кантовские чтения в КРСУ (22 апреля 2004 г.); Общечеловеческое и национальное в философии: II международная научно-практическая конференция КРСУ (27-28 мая 2004 г.). Материалы выступлений / Под общ.ред. И. И. Ивановой. - Бишкек, 2004. - С.183-187.
166. Сластенин В. А. Введение в педагогическую аксиологию / В. А. Сластенин, Г. И. Чижикова : учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений. – М. : Издательский центр «Академия», 2003. – 192 с.

167. Слободчиков В. И. Антропологический принцип в психологии развития / В. И. Слободчиков, Е. И. Исаев // Вопросы психологии. – 1998. - №6. – С.316-319.
168. Слободчиков В. И. Категория возраста в психологии и педагогике развития / В. И. Слободчиков // Вопросы психологии. – 1991. - №2. – С.37.
169. Сніцар Л. П. Філософія сучасної освіти / Л. П. Сніцар : навчально-методичний посібник. – К.: Міленіум, 2003. – 55 с.
170. Современный философский словарь / Общ.ред. В. Е. Кемерова. – М. : Панпринт, 1998. – 1065 с.
171. Соколова Л. Б. Становление культуры педагогической деятельности учителя / Л. В. Соколова : монография. – Оренбург : ОГПУ, 2003. – 352 с.
172. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество / Питирим Сорокин [Общ.ред., сост.и предисл. А. Ю. Согомонов. Пер с англ.]. – М. : Политиздат, 1992. – 543 с.
173. Спиноза Б. Трактат об усовершенствовании раз ума и о пути, которым лучше всего направляться к истинному познанию вещей / Бенедикт Спиноза // Избранные произведения. – в 2-х т. – Т.1. – М. : Госполитиздат, 1957. – С.34-112.
174. Стародубцева К. В. Психолого-педагогічні умови актуалізації суб'єктного досвіду особистості молодших школярів / К. В. Стародубцева // Горизонты образования. – 2012.- №3 (36). – Т.2. – С. 233-239.
175. Стельмахович М. Г. Виховний ідеал української народної педагогіки / М. Г. Стельмахович // Початкова школа. – 1998. - №6. – С.1-5.
176. Стефановская Т. А. Технология обучения педагогики в вузе / Т. А. Стефановская : Методическое пособие. – Изд-е 2-е. – М. : Совершенство, 2000. – 272 с.
177. Сумнительный К. Инновации в образовании. Вектор развития и основная реальная практика / Константин Сумнительный. – электронный ресурс. – режим доступа: http://www.mos-cons.ru/file.php/1/innov_v_obrazov/innov_v_obrazov.htm
178. Сухомлинська О.В. Виховання як соціальний процес: особливості сучасних трансформаційних змін / О. В. Сухомлинська // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2003. – № 6. – С. 178-184.
179. Титаренко Т. М. Домагання особистості у контексті ефективного життєздійснення / Т. М. Титаренко // Наукові студії з соціальної та політичної психології. – 2008. –Вип. 20 – С.3–13.
180. Трухан О. В. Психологічний аналіз життєвих цінностей студентів різних професійних напрямків / О. В. Трухан // Проблеми сучасної психології: зб.наук.пр. Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – 2010. – Вип.7. – С.713-726.
181. Трушнікова Т. Г. Системный подход в педагогике как инновационная основа формирования образовательного пространства / Т. Г. Трушнікова // Человек и образование. – 2006. - №7. – С.71-72.
182. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи / Т. І. Туркот : навчальний посібник. – К. : Кондор, 2001. – 628 с.
183. Ушинский К. Д. Человек как предмет воспитания / К. Д. Ушинский // Собр. соч. – Т. 9. — М.; Л., 1950. — 627 с.
184. Фомичева Т. В. Образовательные ценности молодежи в российском трансформирующемся обществе: социологический анализ / Татьяна Владимировна Фомичева : дисс ... канд.социол.н. : 22.00.04 – социальная структура, социальные институты и процессы. – М., 2001. – 206 с.
185. Франк С. Л. Смысл жизни / С. Л. Франк // Вопросы философии. – 1990. – № 6. – С. 68–131.
186. Фридман Л. М. Концепция личностноориентированного образования / Л. М. Фридман // Завуч. – 2000. – №8. – С.77-87.
187. Фролова Н. В. Организационно-педагогические условия формирования профессиональных компетенций у студентов управленческих специальностей / Н. В. Фролова // Педагогика и

- психологія. – електронний ресурс. – режим доступу :
vestnik.yspu.org/releases/pedagoga_i_psichologiy/32_3/
188. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э. Фромм. – М. : Знание, 1994. – 447 с.
189. Фромм Э. Человек для себя / Э. Фромм; [Пер. с англ. Л. Чернышевой]. – Мн.: Коллегиум, 1992. – 253 с.
190. Фукуяма Ф. Великий крах. Людська природа і відновлення соціального порядку / Ф. Фукуяма. — Львів : Кальварія, 2005. – 380 с.
191. Хазратова Н. В. Включення студента до соціально-психологічного простору ВНЗ : типи особистісних проблем та консультативна робота з студентами / Н. В. Хазратова // Практична психологія та соціальна робота. – 2000. - №2. – С.5-8.
192. Ханс Й. Креативность действия / Й. Ханс [Пер с нем.]. — СПб.: Алетейя, 2005. — 320 с.
193. Хатчинсон Г. Партнерство как метод управления : Управление образованием на местах в Великобритании / Г. Хатчинсон // Управление школой. – 1996. - №1. – С.52-55.
194. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность : в 2 т. / Хайнц Хекхаузен. – СПб. : Питер, 2003. – 860 с.
195. Хуторской А. В. Педагогическая инноватика : методология, теория, практика / А. В. Хуторской. – М. : Изд-во УНЦ ДО, 2005. – 222 с.
196. Чеповецька М. Д. Шляхи формування толерантної свідомості серед молоді / М. Д. Чеповецька // Дев'ята Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Наука і життя: сучасні тенденції, інтеграція у світову наукову думку». – електронний ресурс. – режим доступу: <http://intkonf.org/chepovetska-md-shlyahi-formuvannya-tolerantnoyi-svidomosti-sered-molodi/>
197. Чорна К. Патріотизм – духовна цінність молодих громадян України / К. Чорна // Цінності освіти і виховання : науково-методичний збірник / За заг.ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Вища школа, 1997. – С. 26-29.
198. Шайгородський Ю. Ціннісні трансформації в період суспільних змін / Ю. Шайгородський // Соціальна психологія. – 2009. – №3. – С.86-96.
199. Шайхутдинова Р. В. Антропологический подход в сфере образовательного знания : обеспечение перехода от традиционного образования к образованию инновационному , реализующему общий принцип развития человека / Р. В. Шайхутдинова // Успехи современного естествознания. – 2010. - №5. – С. 86-88
200. Шалаев И. К. От образовательных сред к образовательному пространству: культурологический подход к проблеме / Шалаев И. К., Веряев А. А. // http://www.informika.ru/text/magaz/pedagog/pedagog_5/a03.html
201. Шапран О.І. Педагогічна експертиза інновацій у контексті проблеми правового захисту інтелектуальної власності / О.І.Шапран // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди. – Вип. 7. – Переяслав-Хмельницький. – 2007. – С.106 –110.
202. Шохин В. К. Классическая философия ценностей: предыстория, проблемы, результаты / В. К. Шохин // Альфа и Омега. – 1998. – № 3 (17). – С. 295–315.
203. Шумило С. А. Формування гуманістичних цінностей у дітей як наукова проблема / С. В. Шумило // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : Зб.наук.пр. – 2001. – Вип.1. – Кн.1. – С.186-195.
204. Эйхельбаум де Бабини А. М. Сходства и различия в развитии современных моделей образования / Эйхельбаум де Бабини А. М. // Перспективы: вопросы образования. – Париж: ЮНЕСКО, 1992. – №4. – С.49-57.
205. Эльконин Б. Д. Введение в психологию развития (в традиции культурно-исторической теории Л. С. Выготского) / Б. Д. Эльконин. – М. : Тривола, 1994. – 168 с.

206. Юдин Э.Г. Системный подход и принцип деятельности / Э. Г. Юдин : монография. - М. : Наука, 1978. – 391 с.
207. Юсфин С. М. Партнерство / С. М. Юсфин // Новые ценности образования : тезаурус для учителей и школьных психологов / Ред. Н. Крылова. – Вып.1. – М., 1995. – 110 с.
208. Якиманская И.С. Технология личностно-ориентированного обучения в современной школе / И. С. Якиманская : монография. – М.: Сентябрь, 2000. – 176 с.
209. Яковец Ю.В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций / Ю. В. Яковец. – М. : «Экономика», 2003. – 411с.
210. Яценко С. Л. Педагогічні умови та чинники особистісно орієнтованого навчання (теоретичний аспект) / С. Л. Яценко // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2002. - №9. – С.195-197.
211. Ambrose M.L., Schminke M. Organization structure as a moderator of the relationship between procedural justice, interactional justice, perceived organizational support, and supervisory trust // J. Appl. Psychol. 2003. - V. 88. - P. 295-305.
212. Dürkheim E. Sociologie et philosophic / Dürkheim E. – Paris: Alcan, 1925.
213. Hofstede G. Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations. – 2001, London, ThousandOaks, New Delhi: Sage Publications, pp. 209-211.
214. Inglehart R. The silent revolution: Changing values and political styles among / Inglehart R. // Western publics. - Princeton (N. J.): Univ. press, 1977.
215. Kluckhohn Florence R., Fred L. Strodbeck. Variations in Value Orientations. Evanston, IL: Row, Peterson. – Russo, Kurt W. 2000.
216. Weber J. Managerial Value Orientation. A Typology and Assessment // International Journal of Value Based Management. – 1990. – Vol.3(2). – Pp.37 – 54.